

SARABE EFENDİLERİMİZ

Ebû Süfyan

HADİTHLERİ ANI

"Bir Dönüşümün Destanı"

ÖMÜR KEDİZ

Ebû Süfyân

(radıyallahu anh)

ÜMİT KESMEZ

Ebû Süfyân

(radıyallahu anh)

ÜMİT KESMEZ

EBÜ SÜFYÂN

Copyright © Rehber Yayınları, 2009

*Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ye aittir.
Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden
yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt
sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.*

Editör
Ali BUDAK

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Hüseyin KASIMOĞLU

ISBN
978-975-6096-97-0

Yayın Numarası
83

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası Sarnıç Yolu Üzeri No: 7
Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Ocak 2009

Genel Dağıtım
Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Rehber Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20

www.rehber yayinlari.com

İÇİNDEKİLER

TAKDİM..... 7

EBÛ SÜFYÂN (radiyallahu anh)

Neş'et Ettiği Ortamın Tarihî Arka Planı	15
Risâlet Sonrasında Ebû Süfyân.....	21
İslâm Karşısında Ebû Süfyân	23
Sürgün Yıllarından Bir Kesit.....	27
Yakın Takip	28
Dâru'n-Nedve'deki Karar ve Ebû Süfyân.....	34
Hicret Sonrasında Ebû Süfyân.....	36
Kureyş'in Kervanı ve Bedir Konusundaki Tavrı.....	39
Bedir'in Sonuçları.....	45
Derinleşen Acı	47
Zeyneb Vâlidemizin Medine Yolculuğundaki Tavrı	49
Sevîk Gazvesi	52
Hind Faktörü.....	54
Uhud ve Ebû Süfyân	56
Kaçınılmaz Savaş.....	59
Hamrâü'l-Esed	67
Kiralık Katil.....	71
Racî' Hâdisesi.....	75
İkinci Bedir	78
Hendek	81
Bir Mektup, Binler Hikmet.....	90
Mekke'ye Gelen Yardım	94
Bir Adım Daha	97

Hirakl'in Soruları Karşısında Ebû Süfyân	99
Hudeybiye Sonrası	104
Kisrâ'ya Ümit Bağladığı An	108
Tarihi Değiştirecek Adımlar	110
Medine Yollarında	115
Ebû Süfyân Medine'de	118
Ebû Süfyân İçin En Kritik Anlar	123
Medine İstikametine Çıkışı ve Karşılaştığı Manzara	126
Merrü'z-Zehrân'daki Manzara	127
Resmi Geçit	138
Mekke'deki Şok	143
Ebû Süfyân'ın, Efendimiz'in Verdiği Haberler Karşısındaki Tavrı ...	147
Huneyn ve Ebû Süfyân	151
Tâif	153
Müellefe-i Kulûb	154
Sonraki Yıllar	155
Hulefâ-i Râşidîn Dönemi	159
Ölümsüzlük Bestesi Yermûk	162
Veda Zamanı	168

TAKDİM

Mekke fethinin kilit ismi olan Ebû Süfyân'ın hayatı, fetih öncesinde olduğu kadar sonraki yılları açısından da ayrı bir ehemmiyeti hâizdir. Zor Müslüman olmuştur; ancak o, zorlukları aşmasını da bilen birisidir. Mutedil bir yapısı vardır; anlık tavırlardan daha çok teenninin hâkim olduğu bir stratejisi vardır ve onun bu özelliği, Müslüman olmadan önceki yıllarında da kendini gösterir. Konumu gereği karar mekanizmalarında bulunsa bile Mekke yıllarındaki şiddet olaylarında onu görmek neredeyse mümkün değildir. Belli başlı olaylar onun, karşı tarafta yerini alıyor olsa bile mazlumun yanında durabilecek bir irade insanı olduğunu göstermektedir. Cehâlet günlerini yaşadığı bu demlerdeki tercihleri, onu İslâm'ın aydınlık günlerine taşıyacak ve o da, inandığı değerler istikametinde ailesiyle beraber seferber olanların arasındaki yerini alacaktır.

İçinde yaşadığı ve düşüncelerinin şekillenmesinde büyük tesiri olan ortam, Ebû Cehil, Ahnes İbn-i Şerîk, Ukbe İbn-i Ebî Muayt ve Velîd İbn-i Muğîre gibi sertlik yanlısı insanların oluşturduğu ortamdır. Buna rağmen o, özellikle Bedir'e kadar itidâlini koruyabilen ender insanlardan birisidir. Onun için Bedir, ilk dönüm noktasıdır; oğlunun birisi öldürülmüş, diğeri de esirler arasındadır. Aynı zamanda kayınpederi Utbe, kayınbiraderi Velîd ve kayınpederinin kardeşi Şeybe de ölenler arasındadır. Ve Ebû Süfyân, Hind gibi bir kadınla evlidir. O gün Hind'in, babası, amcası ve kardeşi ölmüştür! Ebû Süfyân üzerinde oldukça etkin olan Hind ve bütünüyle Mekke'nin baskısı altındadır. Zira artık, o güne kadar Mekke liderliğinde rakibi konumundaki Ebû Cehil de yoktur. Zaten kendi canı da yanmıştır ve genel havaya kendini kaptıran Ebû Süfyân da artık eski itidâlini kaybetmiş, şiddet yanlısı birisi haline gelivermiştir.

Onun için ikinci kırılma noktası, kızı Ümmü Habîbe Validemiz'le Efendiler Efendisi'nin nikâhının gerçekleştiği döneme denk gelir. Mekke'den gelen onca şiddete rağmen kızına sahip çıkan Allah Resûlü'nün bu sıcak tavrı, Ebû Süfyân'ın yüreğini de ısıtmış ve bu günden itibaren o, yeniden eski günlerine dönmüştür. Elbette Efendimiz'in hamlesi sadece bundan ibaret değildir; bu hamle, diplomasinin sürekliliğini sağlayan en temel adımdır ve bu adımların arkası da gelecektir. Artık o, Medine söz konusu olduğunda daha duyarlı ve hassastır. Hatta onun bu tavrı, kendisine karşı şiddet yanlısı bir muhalefetin doğmasını netice vermiş, şartların kendisini zorlamasına rağmen

tutumunda herhangi bir değişiklik söz konusu olmamıştır. Fahr-i Kâinat Efendimiz'in çok yönlü muameleleri neticesinde olgunlaşmış ve Fetih'ten bir gün önce de müslüman olmuştur. Karşı koyma hazırlıkları yapan Mekkelileri teskin eden ve böylelikle o gün, daha büyük kanların akmasına mani olan da odur. Aslında Ebû Süfyân, başta da ifade edildiği gibi Mekke Fethi'nin en temel taşlarından birisidir; insanları itidâle o sevketmiş ve şiddetle karşılık vermenin bir mana ifade etmediğini o gün Mekkelilere o söylemiştir.

Fetih günü o, yetmiş yaşındadır. Onun için o gün, aynı zamanda Mekke liderliğinin son bulduğu gündür. Sonraki günlerde başına lider olarak, yirmi yaşlarındaki bir genç olan Attâb İbn-i Esîd tayin edilmiştir ve bu konuda Ebû Süfyân'ı, müthiş bir hazm-ı nefis içinde görmekteyiz. Halbuki Hazreti Attâb'ın Müslüman oluşu, ondan iki gün sonradır. Koltuğunun gitmiş olmasına ve daha düne kadar gözlerinin içine bakan bir gencin, başında vali olarak tazviz edilmesine rağmen o, itaatte kusur göstermemiş ve önceki konumu ne olursa olsun Mekke fertlerinden bir fert olarak yaşanabileceğini de göstermiştir.

İnandığı değerlerin müdafaası adına iki gözünü iki farklı cephede bırakan ve yine bu yolda oğullarından birisini de şehîd veren Ebû Süfyân, bilhassa diğer oğlu Hazreti Muâviye'nin hilâfeti ve sonrasında gün yüzüne çıkan Emevîler döneminde de çok konuşulacak bir isimdir.

Yayınevimiz, İslâm Tarihi açısından bu kadar önemli bir şahsı, hanımı Hazreti Hind ile birlikte okurlarına takdim etmenin huzurunu yaşıyor. Ebû Süfyân'ın anlatıldığı yerde

Allah Resûlü'nün onu kazanmak için attığı adımların da farkına varmamıza vesile olacak bu eserle, insan kazanma adına yapılması gereken nice hamlenin olduğunu da fark etmek mümkün.

Farkına varılması temennisiyle...

Rehber Yayınları

EBÛ SÜFYÂN

(radıyallahu anh)

İsminden ziyade künyesiyle meşhur olan Ebû Süfyân, Fil Hâdisesi'nden on yıl önce dünyaya gelmişti.¹ Efendimiz'le aralarında on yaş fark vardı. İlk oğluna nispetle Ebû Hanzala diye çağrılıyordu. İsmi, Sahr İbn Harb idi.² Babası, Kureyş'in Emevî kolunun dirayetli adamı ve Kureyş nezdinde muteber bir isim olan Harb İbn Ümeyye, annesi ise, Safiyye Binti Hazn İbn Büceyr el-Hilâliyye idi.³

Varlıklı bir aileden geliyordu ve bu, aynı konumdaki diğer insanlar gibi Ebû Süfyân'a da ayrı bir itibar kazandı- rıyordu. Bu sebeple, çocukluğu da refah içinde geçmişti. Her ne kadar mensup olduğu aile ile Hâşimoğulları arasın-

¹ Bkz. İbn Abdilberr, *İstîâb*, 4/1677; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, 2/14; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 4/361. Onun, Efendimiz'den dört yıl önce dünyaya geldiği de ifade edilmektedir.

² Ebû Süfyân'ın uzun künyesi, Sahr İbn Harb İbn Ümeyye İbn Abdişems İbn Abdimenâf el-Emevî el-Kureşî'dir. Bkz. İbn Abdilberr, *İstîâb*, 4/1677; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, 2/14

³ Ebû Süfyân'ın annesi Safiyye, daha sonraları Ezvâc-ı Tâhirât arasına girecek olan Meymüne validemizin halası oluyordu. Bkz. İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, 2/14; İbn Hacer, *İsâbe*, 3/412; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 13/119

da gerginlik hüküm sürse de, daha ilk yıllardan itibaren en yakın arkadaşı, Efendimiz'in amcası Hz. *Abbâs* idi.⁴

Gayretli bir insandı; bu özelliği onu, kısa sürede Mekke'de öne çıkaracak ve parmakla gösterilen bir kişi haline getirecekti. Aynı zamanda o, o dönemde Mekke'de okuma yazma bilen ender insanlardan birisiydi.⁵

Orta boyluydu. Ağırıklı olarak babası gibi ticaretle uğraşıyordu. Bu alandaki mahareti kısa sürede fark edilecek ve bu, bir müddet sonra onu, kavminin kervanlarını organize eden bir lider konumuna ulaştıracaktı.⁶ Bazen tek başına, zaman zaman da yanına aldığı Kureyşlilerle birlikte Şam ve Yemen tarafına yolculuklar yapar, yanında götürdüğü emtiayı buralarda değerlendirip yeni ürünlerle Mekke'ye geri dönerdi.⁷

Zaman zaman şiirler söyler ve bu konuda da kabiliyetli bir isim olduğunu gösterirdi.

Kısacası Ebû Süfyân, görüş ve düşünceleri önemsenen, çözülemeyen problemler karşısında gelip kendisine danışılan ve kavmi adına ticari işleri üzerine alıp gerçekleştiren önemli bir isimdi. Ebû Süfyân'ın ticari işleri o kadar ilerlemişti ki, Şam cihetinde depolar oluşturacak ve ticarethaneler tesis edecekti. Hatta daha o günlerden itibaren Anadolu'nun içlerine kadar geliyor ve Mekkeliler adına daha kârlı bir netice için nüfuz alanlarını giderek genişletmek istiyorlardı.

Topluluklar onun fikirlerine müracaat eder ve verdiği

⁴ İbn Abdilberr, *İstiâb*, 4/1678; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâb*, 3/189

⁵ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 3/580

⁶ İbn Abdilberr, *İstiâb*, 4/1677

⁷ İbn Abdilberr, *İstiâb*, 4/1677; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, 3/189

söze de güven duyarlardı. En koyu tonlarıyla cehaletin hüküm sürdüğü Mekke’de insanların, meselelerini çözmede adres olarak gördükleri *Ebû Cehil* ve *Utbe İbn Rebîa* yanında artık onun da adı geçiyor ve bu sebeple kapısını aşındıranların sayısı her geçen gün artıyordu.⁸

Artık Mekkeliler, büyük bir meseleyle karşı karşıya kaldıklarında ona müracaat eder ve ciddi bir tehlike hissettiklerinde ise, onun taşıdığı ‘*Ukâb*’ adındaki sancağın altında birleşirlerdi;⁹ zira Mekkeliler için bu, başlara taç yapılması gereken bir vazife, Ebû Süfyân da onlara kumandanlık edecek bir yiğit demektir! Onun vereceği kararları uygulamak için bekler, adımlarını takip ederek kendilerine çekidüzen vermek için hizaya girerlerdi.¹⁰

⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 3/189; İbn Abdilber, *İstîâb*, 4/1677

⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 3/189; İbn Abdilber, *İstîâb*, 4/1677

¹⁰ Ebû Süfyân’dan başka, günün Mekke’sinde, bu türlü önemli işleri yürüten dokuz kişi daha bulunmaktaydı; isimlerini ve deruhte ettiği hizmetlerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Abbâs İbn Abdilmuttalib: Hacılara Zemzem ikram etme işi olan *sikâye*; Hâris İbn Âmir: Fakir hacılar için Mekkelî zenginlerden toplanmış olan maddî yardımları dağıtmakla görevli olan *Rifâde*; Osman İbn Talha: Sancak manasına *Livâ*, Kâbe’nin anahtarlarını taşıma işi olan *Sidâne* ve yine Kâbe’nin örtüsüyle ilgili işleri ifade eden *Hicâbe*. Mekkelilerin istişare meclisleri olan *Nedve’nin* de aynı şahısta olduğu söylenmektedir. Yezid İbn Zem’a: Kendisiyle istişare etmeksizin karar almanın mümkün olmadığı *Meşveret*.

Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh): Eşnâf. Hz. Ebû Bekir’in, kan davalarının hallinde aktif görev aldığı ve aynı zamanda Ensâb ilmini en iyi bilenlerden birisi olduğu da gelen bilgiler arasındadır.

Hâlid İbn Velid: Sefere çıkacak ordunun donatılması için herkesin üzerine düşen payı (nakit olarak) getirme Kubbe ve savaş esnasında Kureyşlilerin süvari kitaları komutanı olma E’inne;

Hz. Ömer (radıyallahu anh): Tam yetkili siyâsi temsilcilik ve elçilik olan *Sifâre*;

Safvân İbn Ümeyye: Alın yazısını okumak için talih oyunu aletlerinden sorumlu olma *Eysâr*;

Hâris İbn Kays: Tanrılara sunulmak üzere alıkonulmuş mallar olan Emvâl-i Muhaccere ve bunların muhafazası işi olan Hükûmet.

Kız kardeşi *Ümmü Cemîl*, Ebû Leheb ile evlenmiş,¹¹ kendisi de Utbe'nin kızı *Hind* ile yuva kurmuştu. İşin açıklığı bu, bir yandan Mekke'de parlayan yıldızını daha da belirgin hale getirirken diğer taraftan ise, etrafının kuşatılması anlamına geliyordu. Hind, o günkü hemcinslerinin aksine, karar meclislerine devam etmekten çekinmeyen ve babasından aldığı güce kendi karizmasını da ilave ederek Mekke'de sözünü herkese dinleten dirayetli bir kadındı.

Çocuklarına *Yezîd*,¹² *Muâviye*,¹³ *Utbe*,¹⁴ *Ramle*,¹⁵

Mekke'nin fethine kadar devam edecek olan bu uygulamayı Allah Resûlü (sallâllâhu aleyhi ve sellem) ortadan kaldıracak, sadece Hz. Abbâs'a ait sikâye ile Osman İbn Talha'ya ait olan sidâne vazifelerinin devam etmesini uygun bulacaktır. Bkz. Ebû Dâvûd, *Diyyât* 17, 24; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 2/36; 3/410; 5/411; Dârakutnî, *Sünen*, 3/105

¹¹ İbn Abdilberr, *İstîâb*, 3/1430

¹² Hz. Ebû Bekir (radiyallahu anh)'ın hilafeti döneminde önemli vazifeler yüklenen ve ordunun bir kanadında kumandan olarak görev alacak olan Hz. Yezîd, Ebû Ubeyde (radiyallahu anh) gibi kendisinden önceki kumandanların ardından *Amvâs Tânu*'nda şehid olacaktır. Bkz. İbn Abdilberr, *İstîâb*, 2/794, 4/1576; İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/405; İbn Hacer, *İsâbe*, 6/658

¹³ Arap dünyasındaki dört dahiden birisi olarak bilinen Hz. Muâviye, Şam bölgesinde yirmi yıl vali olarak kaldıktan sonra yirmi yıl da Halifelik görevinde bulunmuş; onun döneminde, Kıbrıs gibi önemli fetihlere imza atarken Anadolu topraklarından Kayseri'ye kadar gelinmiştir. Özellikle Hz. Osman'ın şehadeti sonrasında gelişen olaylarda Hz. Ali ile karşı karşıya gelen Hz. Muâviye, Haricilerin de araya girmesiyle *Sıffin* ve *Tahkîm* hadiselerinde taraf olmuş ve bu olaylar sebebiyle aralarında sahabenin de bulunduğu birçok insan şehid olmuştur. Babası ve annesinden önce, Hudeybiye sonrası Müslüman olduğu, ancak bunu fetih gününe kadar gizlediği ifade edilmektedir. Efendimiz'in kâtipliğini de yapan Hz. Muâviye, vefatı öncesinde Allah Resûlü'nün kendisine giydirdiği gömleği kefen yapmalarını vasiyet edecek, yanında taşıdığı Allah Resûlü'ne ait tırnağı da ağzıyla gözlerine koymalarını isteyecekti. Bkz. İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, 3/26-27

¹⁴ Efendimiz'in risâlet günlerinde dünyaya gelen Hz. Utbe, Hz. Âişe validemizle birlikte Cemel Vak'ası'nda yer alacak ve o gün gözünün birisi görmez hâle gelecektir. Daha sonraları baba bir kardeşi Hz. Muâviye ile birlikte *Sıffin* ve *Tahkîm* olaylarına katılacak olan Hz. Utbe, bir süreliğine Mısır valiliği yapacak ve burada vefat edecektir. Bkz.: İbn Abdilberr, *İstîâb*, 3/1025; İbn Hacer, *İsâbe*, 5/60

¹⁵ Habeşistan'da bulunduğu sıralarda kocası Ubeydullah İbn Cahş'ın vefatı üzerine, gıyabında Allah Resûlü ile nikahı kıyılarak Ezvâc-ı Tâhîrât arasında girecek olan Hz. Ramle,

Dürre,¹⁶ *Emîne*, *Hind*, *Sahra*, *Meymûne*, *Fâria*, *Ümeyme*,¹⁷ *Cüveyriye*, *Ümmü Hakem* ve *Zeyneb* adlarını vermişti.

Neş'et Ettiği Ortamın Tarihi Arka Planı

Ebû Süfyân, Ümeyyeoğulları arasında neş'et etmişti ve dört göbek yukarıda ataları, Efendimiz'in atalarından *Abdimenâf* olarak bilinen *Muğîre İbn Kusayy*'da birleşiyordu. Aynı şecerenin birer ferdi oldukları halde Hâşimoğulları ile Benî Ümeyye arasında tarihten gelen büyük bir rekabet düşüncesi hâkimdi ve bu, zaman zaman onları karşı karşıya getiriyordu. Şöyle ki:

Müşterek ataları *Abdimenâf*'ın oğlu olan *Kusayy İbn Kilâb*, özellikle kayınpederi *Halîl İbn Hubşiyye*'nin vefatından sonra işe vaziyet edecek¹⁸ ve o güne kadar dağınık ola-

---

burada doğan çocuğunun adına izafe edilen künyesiyle meşhur olacak ve 'Ümmü *Habîbe*' diye anılacaktır. Bu evliliğin Ebû Süfyân üzerinde büyük etkisinin olduğu ve Ebû Süfyân'ın, bu evlilik sonrasındaki politikalarını değiştirdiği ifade edilmektedir. Bkz. İbn Abdilber, *İstîâb*, 4/1843-1844

¹⁶ Efendiler Efendisi'ne zevce olma bahtıyarlığına erdikten sonra Ümmü *Habîbe Vâlidemiz*, isminin *Hasene*, *Hamne* veya *Izzet* de olduğu söylenen Hz. *Dürre* ile de Efendimiz'in evlenmesini isteyecek, ancak Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), böyle bir evliliğin câiz olmadığını söyleyip Ümmü *Habîbe* validemizin bu talebine müspet cevap vermeyecektir. Bkz. *Buhârî*, *Nikâh* 25, 26; *nefakât* 16; *Müslim*, *Radâ'* 15; *Taberânî*, *Mu'cemü'l-Kebîr*, 23/224; İbn *Hacer*, *İsâbe*, 7/586, 633

¹⁷ Kızı Ümeyme'yi Ebû Süfyân, yine Mekke idaresinde kendisi gibi söz sahibi bir kişi olan *Safvân İbn Ümeyye* ile evlendirecektir.

¹⁸ *Kusayy İbn Kilâb*, henüz süttten kesilmediği bir dönemde babasını kaybetmiş ve bundan sonra annesi *Fâtıma* ile birlikte Suriye'ye gelerek Şam'a yerleşmişti. Zira annesi *Fâtıma* burada *Kudâa kabilesinden* *Rebia İbn Harâm* ile evlenmişti. Dolayısıyla o, üvey babasının yanında büyüyecek ve olgunluk yıllarına kadar da *Rebia*'yı gerçek babası zannedecekti. Aynı kabilenin lideri *Halîl İbn Hubşiyye*'nin kızı ile evlenmiş ve bu evliliğinden *Abdüddâr*, *Abdimenâf*, *Abdülluzâ* ve *Abd* adında dört oğlu olmuştu. Aynı zamanda bu evlilik onu, *Kâbe*'ye daha da yaklaştıracaktı; zira kayınpederinin ölümünden sonra *Kâbe*'nin anahtarları onun eline geçecekti. Bkz. *Taberî*, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 1/506; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/67

rak yaşıyan Kureyş'in farklı kollarını Mekke civarında bir araya getirerek yeni bir iskan politikası izleyecekti. Hatta bundan dolayı kendisine, *kabilesinin dağınık kollarını bir araya toplayan* manasında 'mücemmi' denilecekti.¹⁹

Kureyş için Mekke'de artık, dayanışma içinde yeni bir hayat başlamıştı. Buna göre, gerek itibar gerekse maddi açıdan daha önde olan *Abdimenâf, Abdidâr, Abdüluzzâ, Zühre, Abd, Teym, Mahzûm, Sehm, Cumah* ve *Adiyyoğulları, Zemzem*'in de bulunduğu *Abtah* denilen yerde bir araya gelmişlerdi. Bu sebeple onlara, *Bitâhî* veya *Kureyş-i Bitâh* deniliyordu. Bunların dışında kalan ve kendilerine *Kureyş-i Zevâhir* adı verilen, içlerinde Ümeyyeoğullarının da olduğu Kureyş'in diğer kolları ise, Mekke'nin arka kısmında kalan vadi ve dağ eteklerine yerleştirilmişti.²⁰

Kusayy, *'Dâru'n-Nedve'* adını verdiği bir de meclis oluşturmuş, Mekke hakkındaki kararları bu mecliste alıp uygulamaya koyuyordu. Tabii olarak, Mekke'ye dışarıdan gelen hacılarla ilgili Zemzem ikram etme işi anlamındaki *'Sikâye'*, fakir hacılara yardım maksadıyla yapılan ikramları anlatan *'Rifâde'*, kumandanlıkla ilgili konuları ihtiva eden *'Kıyâde'*, Kâbe'nin örtüsüyle ilgili meseleleri organize manasındaki *'Hicâbe'*, sancaktarlıkla ilgili işleri ifade eden *'Livâ'* ve müşterek kararların alındığı mekânla ilgili işlerin organize edildiği *'Nedve'* gibi görevler, bütünüyle onun kontrolü altında taksim edilmişti.²¹ Özellikle kabile telakkilerinin yoğun baskısı altında hayat süren bölge için

¹⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/70; İbn Kesîr, *Bidâye*, 2/207

²⁰ İbn Abdilberr, *İstîâb*, 2/598; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/71

²¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/70

bu türlü görevler, başlı başına bir itibar demektir.

Onun ölümünden sonra Mekke idaresi, oğulları arasından *Abdüddâr*'a geçecekti. Tabii olarak bu faaliyetler de artık *Abdüddâr*'ın kontrolü altında yürütülüyordu. Ancak bu durum, *Abdimenâf*'ın oğulları *Abdişems*, *Hâşim*, *Muttalib* ve *Neufel* tarafından hoş karşılanmayacak ve kendilerinin *Abdüddâr*'dan daha layık oldukları gerekçesiyle söz konusu hizmetlerin kendilerine verilmesini talep edeceklerdi.

Kureyş'i siyasi olarak ikiye bölen bir adımdı bu ve *Mahzûm*, *Sehm*, *Cumah* ve *Adiyy* *Abdüddâr*'ın yanında yerini alırken *Esed*, *Zühre*, *Teym* ve *Hâris İbn Fihr* de *Abdimenâf*'ı destekliyorlardı.²²

Derken anlaşmazlık had safhaya çıkmış, aralarında hayır adına başlayan yarış onları savaşın eşiğine kadar getirmişti. Mekke'de kardeş kardeşe kılıç çekmek üzereydi ki, araya giren hatırı sayılır insanların meseleye el koymasıyla ortalık yatışacak ve yapılan anlaşmaya göre *hicâbe*, *livâ* ve *nedve* yine *Abdüddâr*'da kalırken, *kıyâde*, *sikâye* ve *rifâde* gibi önemli görevler bundan böyle *Abdimenâf*'ın kontrolüne geçecekti.²³

Kısa sürede *Abdimenâf*, etraf kabile ve ülkeler tarafından da hatırı sayılan bir lider konumunu elde etmişti; Bizans, İran ve diğer ülkelerin imparatorları ona serbest ticaret izni verecek ve o da bu kredisini kendi hâkimiyeti altındaki insanlar adına çok iyi kullanacaktı. İnsanlara ihtisanda bulunuyor, yardım talep edenleri geri çevirmiyor ve

²² İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/77

²³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/77

yapılan haksızlıklarda hak sahibinin hakkını alıp kendisine teslim ediyordu. Aynı zamanda cömertlik ve ihsanda eşi benzeri olmayan bir tavır sergiliyordu ki, bundan dolayı kendisine, 'Feyyâz' ünvanı verilecekti.

Onun ölümünden sonra bu görevler, birbirine bitişik olarak dünyaya geldikleri söylenen iki oğlu Hâşim ile Abdişems arasında paylaşılacaktı. *Sikâye* ve *rifâdeyi* Efendimiz'in bir başka dedesi olan Hâşim alırken, *kıyâde* vazifesi de Ebû Süfyân'ın dedesi olan Abdişems'te kalmıştı. O gün için Hâşim, Mekke'nin en zengin insanıydı; ticaretle uğraşıyordu ve üstlendiği bu görevleri yerine getirmek için malını harcamaktan asla geri durmuyor, Mekke'ye gelen herkesi memnun olarak geri gönderiyordu.²⁴ Kureyş arasında yaz ve kış aylarında Şam ve Yemen cihetlerine ticaret geleneğini başlatan isim de o idi. Zaten bu sebeple Medine'ye gelmiş ve orada bulunan Neccârôğullarından *Selmâ* adında bir kadınla evlenmişti. Artık Medine'de ikamet ediyordu. Ancak bu hal çok uzun sürmedi; zira çıkan savaşta o da ölmüştü. Bu sırada hanımı *Selmâ* hamileydi. Başındaki beyazlıktan dolayı kendisine *Şeybe* ismi verilen oğlu da, bu sırada dünyaya gelecekti.

Ölümünden yedi yıl sonra Mekke'deki yakınları tarafından varlığından haberdar olunan bu çocuk, amcası *Muttalib* tarafından Mekke'ye getirilecekti. Muttalib ile birlikte onun geldiğini gören ve durumdan haberdar olmayanlar, gelen çocuğu onun kölesi sanacak ve bundan böyle bu çocuk, Muttalib'in kölesi manasında '*Abdulmuttalib*' olarak

²⁴ Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 1/75

anılacaktı. Ve Abdulmuttalib, yıllar sonra Mekke'nin reislik görevini üstlenecekti.

Abdişems'in ölümünden sonra yerine geçen ve *kıyâde* görevini de üstlenen oğlu Ümeyye de, amcası gibi benzeri ihsanlar yapacak ve Mekke'nin idaresine talip olduğunu seslendirmeye başlayacaktı. O da yemekler tertip edip insanlara cemilelerde bulunmaya başlayacaktı. Ancak imkânları bir yere kadar yetebiliyordu ve attığı adımların arkasını getiremeyince çevresindekiler tarafından kınanmaya, verdiği sözleri yerine getiremeyen bir lider olarak anılmaya başladığını görünce amcası Hâşim'le aralarında 'münâfere'²⁵ yapılmasını talep etti. Buna göre bir hakeme gidilecek ve her ikisi arasında kimin daha üstün olduğuna dair bir karar verilecekti. Bu karara göre yenilen taraf, bedel olarak karşı tarafa elli deve ödeyecek, ayrıca on yıl boyunca da Mekke'den sürgün edilecekti.²⁶

Bunun için müracaat edilen hakem, hiç kuşkusuz Hâşim'i haklı bulmuş ve bu hükme göre elli deve bedel ödeyen Ümeyye, on yıllık sürgün hayatını geçirmek üzere Şam'a gitmek zorunda kalmıştı. Bugüne kadar hayır yarısında birbirlerini geride bırakmak için gayret gösteren iki aile, bundan sonra kendilerini fiilî bir mücadelenin içinde bulacak ve Ümeyyeoğulları ile Hâşimoğulları arasında, her geçen gün artarak devam edecek olan ciddi bir iktidar mücadelesi baş gösterecekti.²⁷

²⁵ *Münâfere*, iki kişinin aralarında soy ve nesep olarak üstünlük yarışına girmeleri ve aralarındaki bu tartışmayı halletmek üzere bir kimseyi hakem tayin etmeleri işine denilmektedir.

²⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/76; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 1/504

²⁷ Hatta denilebilir ki bu hadise, Endülüs Emevilerinin sonuna kadar gidecek olan ihti-

Nihayet sürgün yıllarını Şam'da tamamlayan Ümeyye, Mekke'ye geri dönecek ve eski konumunu yeniden elde edebilmek için mücadelesine devam edecektir. Sanki bundan sonra Mekke'de, ateşi sönmeyecek bir rekabet ortamı oluşmuş ve tarafları bir araya getirmek imkânsız hale gelmişti. Zira onun ölümünden sonra yerine geçen oğlu *Harb* ile Hâşim'den sonra Mekke idaresini üstlenen Efendimiz'in dedesi *Abdulmuttalib* arasında da aynı husumet devam edecek, atalarının arasında olduğu gibi onlar arasında da anlaşmazlıklar baş gösterecekti. İşte Efendimiz'in dedesi Abdülmuttalib ile bu husumeti yaşayan *Harb İbn Ümeyye* adındaki bu şahıs, Ebû Süfyân'ın babasından başkası değildi.

Harb İbn Ümeyye'nin, Abdülmuttalib'in *Uzeyne* adındaki Yahudi komşusunu öldürmesi, bardağı yeniden taşıracaktı; Kureyş gençlerini teşvik ederek yanına alan Harb, zaten var olan anlaşmazlığı zirveye taşıyıp yeniden alevlendirmişti. Mesele anlaşılıp da öldürülen Yahudi'nin kan bedeli kendisinden talep edildiğinde Harb, buna da yanaşmadı. Bunun üzerine, aynı zamanda Mekke'nin reisi olan Abdülmuttalib meseleyi yine hakeme intikal ettirecek ve yıllar öncesinde olduğu gibi bu hakem de, Abdülmuttalib'i haklı bulacaktı. Buna göre Abdülmuttalib, Harb'den aldığı yüz deveyi Uzeyne'nin amcaoğluna teslim edecek, katillerin gasp ettiği mallarını da alıp mal sahibinin akrabalarına teslim edecekti.²⁸

---

lafların temelini oluşturmaktadır. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/76; Taberî, *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 1/504, 505

²⁸ İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-Târih*, 1/243

Artık Mekke'nin tartışmasız lideri, Abdulmuttalib idi. Özellikle *Ebrehe*'nin saldırgan tavırları karşısında sergilediği duruş ve üzerine gelen karşı konulmaz ordular karşısında takındığı tavır, onun için Mekkeliler nezdinde kıymeti ölçülemez bir kredi anlamına geliyordu.

Efendimiz'in dünyaya geldiği bu zeminde fazilet ibresi, Mekke'nin lideri Abdulmuttalib tarafında yükselişini devam ettiriyordu. Onun vefatı sonrasında ise Kureyş'in diğer kollarının iştahı yeniden kabarmaya ve kısmen daha zayıf bir yönetim tarzı ortaya koyan *Ebû Tâlib* karşısında iktidar mücadelesini yeniden hızlandıracaklardı. Bilhassa bu yarışta öne çıkan *Saîd İbnü'l-Âs*, *Velîd İbn Muğîre*, *Ebû Cehil*, *Utbe* ve *Şeybe* kardeşlerle her geçen gün yıldızı parlayan *Ebû Süfyân*, kendini hissettiren en önemli isimlerdi.²⁹

Risâlet Sonrasında Ebû Süfyân

İşte *Ebû Süfyân*, çekememezlik ve üstünlük davalarının sürüp gittiği böyle bir zeminde neş'et etmişti ve üzerinde bu zeminin baskısı hâkimdi. Böyle bir zeminde Efendimiz'in risâlet vazifesini ilanı, gözünü iktidara dikerek mesafe almaya başlayan Ümeyyeoğullarının hayallerini yıkan istenmedik bir gelişmeydi. Onlar için bunu kabullenmek, yeniden Hâşimoğullarının iktidarı altında yaşamaya boyun eğmek anlamına geliyordu ve Mekkeliler, hiç tereddütsüz inkâr yolunu tercih edeceklerdi. Özellikle *Ebû Cehil*'in konuyla ilgili olarak söyledikleri, işin boyutunu bütün açıklığıyla ifade edecek mahiyetteydi. Şöyle diyordu:

²⁹ Konuyla ilgili daha fazla malumat için bkz. Apak, Âdem, Hz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 17 vd.

– Şimdiye kadar biz, Abdimenâfoğulları ile şan ü şeref konusunda hep yarışıp durduk; onlar halka yemek yedirdi, biz de yedirdik! Onlar bağışta bulundular, bizler de bulunduk! Onlar arabuluculuk yapıp bazı diyetleri üstlendiler, bizler de üstlendik! Kısaca onlarla biz, yıllar sonra ancak at başı bir seviyeye gelebildik! Halbuki şimdi onlar, “*Aramızda, semalar ötesinden vahiy getiren bir peygamber var!*” diyorlar; biz bunun üstesinden nasıl geliriz! Vallahi de asla O’nu kabullenmeyecek ve asla tasdik etmeyeceğiz!³⁰

Halbuki bunları söyleyen Ebû Cehil ve arkadaşları, Efendiler Efendisi’ni çok iyi tanıyorlardı. Ancak bu, O’nun risaletini kabullenecekleri anlamına gelmiyordu. Zira bu karşı çıkışın altında, yüzyıllardır devam eden bir rekabet ortamının baskısı vardı.

Bir gün *Sakîf* kabilesinden meşhur şair *Ümeyye İbn Salt* ile karşılaşmıştı. Sakîfli *Ümeyye*, yakın dostu olan Ebû Süfyân’a, Abdimenâfoğulları arasından bir peygamberin çıkacağını söylüyor ve gelecek bu peygamberin kayınpederi *Utbe İbn Rebîa* olacağını tahmin ettiğini ifade ediyordu. Bu, Ebû Süfyân’ın hoşuna gidecek bir ifadeydi. Ancak *Utbe*, kırk yaşını geçmişti ve dolayısıyla da, gelecek peygamber olma özelliğini kaybetmişti. Zaten *Ümeyye* de, bundan sonra kendisine beklemek düştüğünü ifade ediyor ve o peygamberle ilgili bildiklerini Ebû Süfyân’la paylaşıyordu.

Büyük bir dikkatle *Ümeyye*’yi dinleyen Ebû Süfyân ona, Mekke’de Muhammedü’l-Emîn’in peygamberlik ilan

³⁰ İbn İshak, *Sîre*, 4/170; İbn Hişâm, *Sîre*, 2/157. Bazı rivayetlerde Ebû Cehil’in, “O’na vahiy geldiği gibi bize de benzeri gelinceye kadar O’nu asla kabullenip tasdik etmeyiz!” dediği de ifade edilmektedir. İbn Hişâm, *Sîre*, 2/157; Halebî, *İnsânü’l-Uyûn*, 1/497

ettiğini söyledi. Bunu duyunca heyecanlanan Sakıflilerin meşhur şairi Ümeyye Ebû Süfyan'a, öyleyse beklenen peygamberin Muhammedü'l-Emîn olduğunu söyleyerek gidip kendisine tâbi olmasını tavsiye etti. Ancak Ebû Süfyan Ümeyye'ye, aynı şeyi niçin kendisinin yapmadığını sordu. Böylelikle belki de sözün mecrasını değiştirmek istiyor; Sakıf kadınlarının, *Abdimenâfoğullarından bir gence tâbi olmakla suçlayacaklarını* ileri sürüp böyle bir utançla yaşayamayacağını beyan etmekle meseleyi geçiştirmeye çalışıyordu.³¹

O böyle düşünedursun Ebû Süfyan'ın yakın çevresinden bazıları gidip Müslüman olmuştu. Amcazadesi Hz. Osman, kayınbiraderi *Ebû Huzeyfe*, aynı kabilenin diğer bir üyesi *Hâlid İbn Saîd* ve onun kardeşi *Amr* bunlar arasındaydı. Aynı kabileden olmamakla birlikte Ümeyyeoğullarının anlaşmalısı olarak birlikte hareket ettikleri *Caşş* ailesi de hep birlikte İslâm'ı tercih edenler arasındaydı.

Bu durum, diğer Mekkeliler gibi onu da rahatsız ediyordu. Zira her geçen gün ayrı bir dayanakları daha, karşı taraf ilan ettikleri İslâm'a koşuyor, kendi otoritelerinden başka bir gücü kabullenerek yeni bir hayata başlıyordu.

İslâm Karşısında Ebû Süfyan

Artık Mekke daha farklı tepki vermeye başlamıştı; öfke ve kinle oturup nefret ve şiddetle kalkıyorlardı. Bütün bunlara rağmen Ebû Süfyan; *Ebû Cehil*, *Ukbe İbn Ebî Muayt*, *Ebû Leheb*, *Ümeyye İbn Halef* ve *Hakem İbn Ebi'l-Âs* ile *Saîd İbn Ebi'l-Âs* gibi asla şiddet taraftarı olmayacaktı.

³¹ Bkz. Taberânî, *Kebîr*, 8/5; Halebî, *Sîre*, 1/301; İsbahânî, *Delâil*, 176-177

Onun tercihi, konuyu siyasi hamlelerle çözmekten yanaydı. Kayınpederi *Utbe* ile onun kardeşi *Şeybe* ve *Mut'im İbn Adiyy* gibi isimler de, Ebû Süfyân gibi meseleleri daha medeni bir zeminde ve ikna yoluyla çözme taraftarı olan insanlardı.³² Dolayısıyla o, hicretin gerçekleşeceği âna kadar bu tavrını hep koruyacak ve Mekke ahâlisinin aldığı müşterek kararlarda onlarla birlikte hareket etmek zorunda kalmasına rağmen Müslümanlara karşı şiddet uygulama taraftarı olmayacaktı. Hatta Efendiler Efendisi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Mekke sokaklarında hakaret ve şiddete maruz kaldığı günlerden birisinde O'na, Ebû Süfyân evinin kapılarını açacak ve Efendimiz'i bir sıkıntıdan kurtarma adına Mekkelilere rağmen farklı bir tavır sergileyecekti.³³

Bu fark, Allah Resûlü'nün de gözünden kaçmayacak, sürekli şiddet yanlısı tavırlar sergileyen Mekkelilerle Ebû Süfyân'ı aynı kefedede değerlendirmeyecek ve onu diğerlerinden ayıracaktı. Bir farkla ki, Ebû Süfyân'ın o gün Allah Resûlü'ne sahip çıkmasının temelinde, O'na olan yakınlık duygusu ve asırlardır devam edegelen ayrılıklara rağmen akrabalık bağları vardı.

Ebû Cehil ile birlikte oturdukları bir gün Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), onların üzerine gelecekti. O'nun gelişini görür görmez Ebû Cehil dilini uzatacak ve Ebû Süfyân'a:

– Ey Abdişemsoğulları! Bak sizin peygamberiniz geli-

³² Bkz. İbn Hişâm, *Sire*, 2/64; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/201; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 2/51

³³ Bkz. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/99 (İbnü'l-Cevzi, *el-Müctebâ mine'l-Müctenâ*'dan naklen). Mekke fethi sırasında Efendimiz'in, Ebû Süfyân'ın evine girenin de emniyette olacağını ifade etmesinin altında böyle bir tarihi arka plânın olduğuna dair bilgiler de bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *İsâbe*, 3/413; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib* 4/361

yor, diyerek alaya almaya çalışacaktı. Bunun üzerine Ebû Süfyân ona şunları söyleyecekti:

– Bizden bir peygamber çıkmasını niye bu kadar yadırgıyorsun ki! Halbuki o peygamber, bizim aramızda sayıca az ve güçsüzler arasından!

Ebû Cehil, devam ediyordu:

– Esas ben, bu kadar yetişkin insan durup dururken, nasıl olup da böyle bir gencin peygamber olduğuna şaşıyorum!

Onların varlığını hissedip gören Efendiler Efendisi (sallallâhu aleyhi ve sellem), yanlarına yaklaşacak ve aralarında az önce konuştuklarını da hatırlatırcasına her ikisine de dönerek şunları söyleyecekti:

– Sana gelince ey Ebâ Süfyân! Evet; ona karşı çıktın ama bunu yaparken Allah ve Resûlü'nü tasdik ettiğin için değil, sırf kabilenin hatırı için bunu yaptın! Ancak sen ey Eba'l-Hakem! Vallahi de çok geçmeyecek, az gülecek ve çok ağlayacaksınız!

Baltayı bir kez daha taşa vurduğunu gören Ebû Cehil, bozuntuya vermemek için kulağının üzerine yatacak ve hâlâ kendini haklı gösterebilmek için yine hafife alarak Efendimiz'e şunları söyleyecekti:

– Ey kardeşimin oğlu! Yarın adına verdiğin haberlerle beni ne de çok korkuttun!³⁴

Ebû Süfyân'a yine uzaktan bakmak düşmüştü; çekimser davranıyor ve Habîb-i Kibriyâ Hazretlerine cevap bile vermekten uzak duruyordu.

³⁴ İbn Kesîr, *Bidâye*, 3/65; Suyûtî, *Hasâisu'l-Kübrâ*, 1/241

Neredeyse, adım attığı her gün Mekke’de Ebû Cehil’le karşılaşılıyor ve kendileri gibi olanlarla birlikte her defasında gelişmeleri değerlendiriyorlardı. Yedikleri içtikleri ayrı gitmemesine rağmen yeri geldiğinde Ebû Süfyân, onlardan ayrılmasını biliyor ve bu kadar yakın durduklarına bile karşı çıkmaktan çekinmiyordu. Bir gün Ebû Cehil’in, Efendimiz’in kızlarından Hz. *Fâtıma*’ya hakaret edip tokat vurduğunu öğrenince Hz. Fatıma’yı yanına alacak ve böyle bir haksızlık karşısında sessiz kalamayacağını ifade edecekti. O kadar ki Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ebû Süfyân’ın ortaya koyduğu bu davranış karşısında müte-hassis olacak ve onu hayırla yâd edecektir.³⁵

O günlerden birisinde Ebû Süfyân’ın, faziletini takdir ettiği Allah Resûlü’nün yanına gelerek yağmur duasında bulunmasını talep ettiği de gelen bilgiler arasındadır.³⁶

Bir gün yolları birleşmiş ve ailesiyle birlikte giden Ebû Süfyân, oğlu *Muaviye*’yi merkepten indirerek ona Allah Resûlü’nün binmesini istemişti. Bu durumu fırsat bilen Efendiler Efendisi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise, yol boyunca ona İslâm’ın güzelliklerini anlatacak ve onu da imana davet edecekti. Ancak o gün Ebû Süfyân buna hazır değildi. Nihayet yolların ayrım noktasına gelinmiş ve Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) de artık kendi yoluna koyulmuştu. Bütün bunlara şahit olan *Hind* dayanamayarak:

– Bütün bunları dinlemek için mi oğlumu merkepten indirdin, diye ona serzenişte bulununca Ebû Süfyân hanımına şu cevabı verecekti:

³⁵ Bkz. Kazvîni, *et-Tedvîn fi Ahbâri Kazvîn*, 1/201

³⁶ Bkz. Buhârî, *İstıska*, 2, 13, *Tefsîru Sûre (30), (44) 5*; Müslim, *Sıfâtul-Munâfikîn* 39; Tirmizî, *Tefsîru Sûre (44) 1*. Ayrıca bkz. Hamidullah, 1/99, 100

– Öyle deme! O, pek asil bir ruha sahiptir!³⁷

Sürgün Yıllarından Bir Kesit

Kureyş’le birlikte hareket ettiği bu günlerde bile, onun bu hakperestliği, yüzünden okunabiliyordu. Her ne kadar *Ebû Cehil* ve *Ebû Leheb* gibi kin tüccarlarının havasını soluklasa da, zaman zaman bu hakperestliğini seslendiriyor ve haddini aşır gayretullahı dokunma kertesine gelen bu zulmün durdurulması gerektiğini söyleyebiliyordu. Sürgün yıllarında ortaya koyduğu tavır bunun açık bir misalini teşkil ediyordu; şöyle ki:

Kureyş’in şiddetli tepki ve takibine rağmen bunu ciddiye almayan *Hişâm İbn Amr el-Âmirî*, Mekke dışında sürgün ve tecrit hayatı yaşayanlara zaman zaman yiyecek gönderirdi. Çoğu zaman devesinin üzerine yiyecekleri yükler, yularından tutup bir hayli ilerler ve gecenin karanlığından da istifade ederek onu *Şi’b-i Ebî Tâlib*’e doğru salıverirdi. Bir gece aynı şeyi üç kez yapınca Kureyş bunun farkına varmış ve ertesi gün hemen kapısını çalmaya başlamışlardı; şiddetle karşı çıkıyor ve tehditler savuruyorlardı. O gün *Hişâm* onlara sadece:

– Ben, size muhalefet edecek bir şey yapıyor değilim, diyebilmişti.

Bir başka gün yine iki veya üç deveyi yükleyip aynı şeyi yapınca bu sefer daha da öfkelenen Kureyş, kapısına gelip kendisini iyice sıkıştırır olmuştu; şayet imdadına Ebû

³⁷ Bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/458; Taberânî, *Mu’cemü’l-Evsat*, 6/361; Heysemî, *Mecmeu’z-Zevâid*, 6/20

Süfyân yetmişmiş olmasaydı neredeyse o gün Hişâm'ı öldüreceklerdi. Önce onlara:

– Onu bırakın, diye seslendi. Ardından da, Hişâm İbn Amr'ı kastederek şunları söyledi:

– O, akrabalık bağlarını nazara alarak yakınları için yapması gerekeni yapan bir adam. Bana kalırsa, Allah hakkı için yemin ederim ki, şayet bizler de onun yaptığını yapsak, hakkımızda daha iyi olacak!³⁸

Yakın Takip

Mekke'de farklı şeylerin cereyan ettiği kesindi; ortada, her zamankinden farklı bir hava vardı. Muhammedü'l-Emîn'e gönül verenlerde Ebû Süfyân'ın daha önce hiç görmediği bir huzur iklimi kendini göstermeye başlamıştı. Bu değişim onun gözünden kaçmıyordu.

Ne yapıp edip hadisenin derûnuna muttali olmalıydı; fırsat kolluyordu! Her şeye rağmen Efendiler Efendisini zihninden silip atamıyor, getirip de insanları davet ettiği mesajlarına kulak vermek için kimsenin görmediği تنها zamanları kollayıp O'nu dinlemek istiyordu! Zira söyleyip durduğu şeyler, öyle yabana atılacak cinsten basitlikte değildi; adam öldürmemek.. zina etmemek.. hırsızlık yapmamak.. başkasının malına göz dikmemek.. velhasıl bütün bunlar, toplumun salahını isteyen herkesin sahip çıkması gereken değerlerdi.

Bunun yanında anne babaya ihsanda bulunup onları hiç incitmemek.. akrabalar arasındaki kaynaşmayı artırıcı ziya-

³⁸ İsbahâni, *Delâilü'n-Nübüvve*, 1/198

retler yapmak.. insanlara iyilikte bulunmak.. bencilce davranışlardan uzak durup ihtiyaç sahiplerine yardım etmek gibi güzel hasletler, her temiz fitratın arzu ettiği değerlerdi.

Nihayet ortalıktan el-ayağın çekildiği bir gece vakti Ebû Süfyân, düne kadar Mekkelilerin 'Emîn' diye çağırdığı halde bugün karşı koyduğu Efendiler Efendisi'ni dinlemeye niyet etmişti. Gecenin karanlığında büyük bir titizlik ve dikkatle evinden ayrılıp Kâbe'ye geldi. Zira Allah'ın Resûlü'nü yine Beytullah'ta bulacağından şüphesi yoktu.

Tam tahmin ettiği gibiydi; gerçekten de Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), Kâbe'de namaz kılıyordu. Bir kenara gizlenerek uzun uzun O'nu seyre daldı. Ne müthiş bir buluşmaydı; Allah'ın en sevgili kulu, Cenâb-ı Hakk'la mülaki olmuş, seyrine doyum olmayan bir vuslat yaşıyordu. Çok geçmeden Efendiler Efendisi, namazını bitirmiş Kur'ân okumaya başlamıştı. Hayranlıkla ve uzun uzun dinledi O'nu; yaz sıcağında inen rahmet damlaları gibiydi, kulaklarına çarpıp gelen nağmeler... Duyduğu her söz, Ebû Süfyân'ı Mekke'nin kasvetli havasından alıyor ve bambaşka dünyalara götürüyordu! İştiklerinde, hiçbir yerde bulamadığı ve asla bulamayacağı bir güzellik, başka bir mecliste duyamayacağı kadar da incelik ve cezâlet vardı! Kendini kaptırdığı bu rahmet deryasına dalıp giden Ebû Süfyân, o akşam vaktin nasıl geçtiğinin farkına bile varamamıştı!

Kâbe'de okunan Kur'ân sona erince zamanın geçmiş olmasından ve kendisini bu durumda bir başkasının görmesinden telaşlanarak, hızlı adımlarla yeniden evinin yolunu tutacaktı.

Yolda ilerlerken, aynı istikamette bir başkasının daha hareket ettiğini fark etmesi uzun sürmedi. Onun varlığından rahatsızlık duyup endişelendiği sırada bir diğer şahsın daha yürüdüğünü görmüştü, olup bitenlere bir anlam vermeye çalışıyordu. Bunlar, Resûlullah'a karşı yürütülen mücadelenin bayrak isimleri *Ebû Cehil* ile *Ahnes İbn Şerik*'ten başkası değildi! Onlar da bu akıntının cezbesine kapılmış, gelip gizlice dinlemeyi denemişlerdi! Hâlbuki her biri, yanına yaklaşanları bile bin pişman eden acımasız insanlardı; birbirlerinden bağımsız olarak böyle bir işi yapıyor olmak, Ebû Süfyân kadar onları da mahcup etmişti. Onun için birbirlerine:

– Bir daha böyle bir şey yapmayalım! Zira, aramızda zayıf karakterli olanlarımız bizi bu halde görürlerse, kalplerine şüphe düşer ve onlar da gelip teslim olurlar, diyor ve bir daha aynı konumda kalmamak üzere ahitleşerek birbirlerinden ayrılıyorlardı.

Bunu demek kolaydı ama Ebû Süfyân için bu sözün arkasında durmanın imkânı yoktu. Akşamın enginliğinde Kâbe'de görüp dinlediği şeyler, sürekli zihnini meşgul ediyordu. Nihayet ertesi gece yine gitme kararı aldı; hem, artık diğer arkadaşları da gelmez ve yalnız başına bir kez daha Kur'ân dinlemiş olurdu!

Geldi ve yine aynı kaynaktan gelen esintilerle bir gece geçirdi. Ayrılık vakti gelip de Kâbe'den ayrılırken karşılaştığı manzara, önceki günden farksızdı; yola çıktığında karşısına çıkanlar yine Ebû Cehil ile Ahnes İbn Şerik'ten başkası değildi! Gecenin karanlığında kızaran yüzler gözükmesi de ses tonları, mahcubiyetlerini ele veriyordu. Yine ilk geceki gibi

sözleşip ayrıldılar; artık bir daha gelip Muhammedü'l-Emîn'e kulak vermeyecek ve birbirlerine karşı böyle bir mahcubiyetle bir daha asla karşılaşmayacaklardı.

Bunu söylemesi kolaydı ama uygulamaya imkân yoktu; zira Ebû Süfyân, yine sözünün arkasında duramayacak, ertesi gece yine Kâbe'ye yönelip aynı esintilerle mest ü mahmur olmayı tercih edecekti. Zira bu sefer, önceki gecelerde yaşadıkları mahcubiyetten hareketle diğer iki arkadaşının geleceğine hiç ihtimal vermiyordu!

Yine yanılmıştı! Kâbe'den ayrılıp da giderken karşısına gelen manzara ilk iki gündün farksızdı! Bu kadar olurdu! Hem, bayrak açıp karşı koyacaklar, hem dinlememek için aralarında anlaşıp söz verecekler hem de, gelip yine O'nu dinlemek için can atacaklardı! Birbirlerini kınayarak konuşmaya başladılar ve artık, ne pahasına olursa olsun bir daha böyle bir hadise yaşamamak için ölümüne söz vererek ayrıldılar birbirlerinden!

Ertesi sabah Ebû Süfyân'ın kapısı çalınıyordu. Kapıda ki ses tanıdıktı; indi ve Ahnes İbn Şerîk'i buyur etti içeriye. Üç gündür yaşadıklarının mahcubiyeti vardı üzerinde Ahnes'in. İçeri girer girmez:

– Söyle bana, ey Ebâ Hanzala, diye başladı sözlerine. “Muhammed'den dinlediklerin konusundaki fikrin ne?”

Ebû Süfyân, muhatabının niyetini öğrenmeden renk vermeyecek kadar zeki idi ve onun sorusuna:

– Peki, sen ne düşünüyorsun, diye başka bir soruyla mukabele etti. Kendini gizleme lüzumu hissetmeyen Ahnes:

– Ben O'nun hak üzere olduğunu sanıyorum, diyordu.

Ciddi bir itiraftı bu ve aynı kanaatte olan Ebû Süfyân'ı da rahatlatmıştı:

– Allah'a yemin olsun ki, ey Ebâ Sa'lebe, diye devam etti sözlerine Ebû Süfyân. “Bugüne kadar ben, çok şey işittim ve onlarla nelerin kastedildiği konusunda çok muarefe sahibi oldum; işin özü, hangi kelamla neyin kastedildiğini çok iyi bilirim!”

Daha cümlesini bitirmemişti ki, Ahnes araya girdi:

– Vallahi, aynen ben de öyle, diyordu.³⁹ Diyordu ama bu, onlar için iman ettikleri anlamına gelmiyordu. Sadece onlar, hakikat nazarında Efendiler Efendisi'ni tasdik ediyor ve getirdiklerinin de hak olduğunu en azından vicdanlarında ikrar etmiş oluyorlardı. Ancak, o gün için bunu dışarı vurup herkese ilan etmek ayrı bir irade isterdi!

Zira Ebû Süfyân'ın yanından ayrılan Ahnes İbn Şerîk, bu sefer de Ebû Cehil'in kapısına gelecek ve aynı konuyu ona da açacaktı:

– Ey Eba'l-Hakem, diyordu. “Muhammed'den dinlediğin şeyler konusundaki fikrin ne?”

– Ne duymuşum ki, diyerek pişkinliğe vurmak istiyordu Ebû Cehil. Ancak, Ahnes, kararlı gözükiyordu ve:

– Ey Ebâ'l-Hakem, diye tekrarladı. “Muhammed konusundaki gerçek fikrin ne; o doğru sözlü birisi mi, yoksa yalan mı söylüyor!? Bak, burada seni duyacak benden başka da kimse yok!”

Kaçamak bir cevapla başından savamayacağını anlamıştı Ebû Cehil. Kitabın ortasından konuşmak gerekiyor-

³⁹ İbn İshâk, *Sîre*, 4/169; İbn Hişâm, *Sîre*, 2/157; İbn Hacer, *İsâbe*, 1/38

du. Önce derin bir iç geçirdi ve ardından, yelkenleri suya indirip şunları söylemeye başladı:

– Allah’a yemin olsun ki Muhammed doğru söylüyor; zaten O, asla yalan söylemez! Fakat, Kusayoğullarının sancaktarlık, zezem, perdedarlık ve dışarıdan gelen hacı adaylarına yemek verme hizmetlerine ilave olarak bir de peygamberlik meselesine sahip çıkmalarını düşününce kahroluyorum; onlar bütün bunları tekellerine alırken, Kureyş’in hali nice olur, bir düşünsene! Hâlbuki bizler ve Menâfoğulları, bugüne kadar şeref konusunda hep, birbirimizle yarışıp durduk; onlar yemek ziyafetleri verdiler, biz de verdik! Onlar, bazı yüklerin altına girip insanlara hizmet ettiler, bizler de benzeri şeyler yaptık! Ellerindeki imkânları başkalarına da açtılar, biz de malımızdan başkalarına verip paylaşmaya başladık! Neticede, artık onlarla at başı gitmeye başlamıştık ki, şimdi onlar, “*Bizim aramızda, semadan haber getiren bir Nebi var.*” diyorlar. Söyler misin; bunun üstesinden biz nasıl gelebiliriz! Vallahi de biz O’na asla inamayacak ve hiçbir zaman da O’nu tasdik etmeyeceğiz!⁴⁰

Ebû Cehil’in bu sözleri, Ebû Süfyân’ın içinde bulunduğu çevrenin düşünce yapısını özetler mahiyetteydi. Vicdanında hissetmeye başladığı hakikat arayışı bu çevrenin baskısı altında kalacak ve o da, yeniden diğerleri gibi hareket etmeye başlayacaktı. Çünkü bu baskı sadece Ebû Cehil’den gelmiyordu. Ondan başka etrafında, daha dünyadayken cehenneme odun olacak *Ebû Leheb* gibi bir enişte, cehenneme odun taşıyacağı daha şimdiden ilan edilen *Ümmü*

⁴⁰ Bkz. İbn İshâk, *Sîre*, 4/170; İbn Hişâm, *Sîre*, 2/157; Suyûtî, *Hasâisu'l-Kübrâ*, 1/192
Konunun daha iyi anlaşılması için mevcut rivayetleri birleştirilerek vermeyi uygun bulduk.

Cemil gibi bir kız kardeş, *Utbe* gibi kayınpeder ve *Hind* gibi kolay teslim olmayan dirayetli bir hanımı vardı. Zamanının çoğunu onlarla geçirdiği bu çevrenin etkisiyle gelip bir türlü teslim olamıyor, hayranlıkla temaşa ettiği hakikati ifade etmekten hep uzak kalıyordu.

Dâru'n-Nedve'deki Karar ve Ebû Süfyân

Risâletin üzerinden on üç yıl geçmiş ve bu süre içinde Mekke, hemen her gün yeni bir haberle dalgalanmıştı. Bir tarafta insanları İslâm'a davet eden müşfik bir Nebî, diğer yanda ise O'na karşı çıkan kasvet dolu Mekkeliler vardı. Her ne kadar mülayim de olsa Ebû Süfyân da onlar arasındaydı; *Ebû Cehil*, *Ebû Leheb*, *Ahnes İbn Şerîk*, *Ümeyye İbn Halef*, *Nadr İbn Hâris*, *Zem'a İbn Esved*, *Cübeyr İbn Mut'im*, *Tuayme İbn Adıyy*, *Hâris İbn Amr*, *Utbe* ve *Şeybe İbn Rebîa*, *Ebu'l-Bahterî*, *Nübeyh* ve *Münebbih* kardeşler gibi Mekke'nin efendi takımıyla olan beraberliği hız kesmeden devam ediyordu. Zira Ebû Süfyân, Mekke reisliğinde yıldızı parlayan en önemli isimdi.

Nihayet bir gün Medine'ye hicretin başladığı haberiyle sarsılmışlardı. Daha önceleri Habeşistan'a gidenleri geri getirmek için ellerinden geleni yapmışlardı ama bütün çabalarına rağmen bir sonuç alamayıp eli boş dönmüşlerdi. Onlar için artık Habeşistan, ticari ve siyasi ilişkileri adına önemli bir kayıptı.

Şimdi de Medine'yi kaybetmek üzerelerdi. Üstelik Medine, Şam illeri cihetine giden ticaret yolunun üzerinde bulunuyordu ve Müslümanların orada tutunmaları, ticari hayat-

ları adına büyük bir yıkım demektir. Üstelik Medine yerlilerinden Evs ve Hazreç, aralarında yüzyıllardır devam eden savaşlar sebebiyle çok tecrübeli kişilerdi. Şayet onlar arasında İslâm tutunursa bir gün mutlaka oklarını kendilerine yöneltir ve on üç yıldır yaptıklarını yanlarına bırakmazlardı! Öyleyse ne yapıp edip insanların hicret etmelerine mâni olmalı, meselelerini kendi aralarında çözmeye çalışmalıydılar.

Ancak bütün çabalarına rağmen başaramamışlardı; birer ikişer insanlar çıkıp gidiyor ve onlara, sadece arkalarından bakmak kalıyordu.

Tek tesellileri, hâlâ Efendiler Efendisi'nin hicret etmeyişi idi. Ancak O'nun da gideceğinden emindiler. Öyleyse, hemen bir toplantı yapıp yeni bir durum müzakeresinde bulunmak gerekiyordu. Derken *Dâru'n-Nedve*'de bir araya gelip konuyu bütün detayıyla aralarında konuşmaya başladılar. İşte bu toplantının bir ferdi de Ebû Süfyân'dı.

O gün aralarına gelen Necid'li ihtiyar kılığındaki şeytan ve şeytana rahmet okutturacak kadar ileri giden Ebû Cehil'in yönlendirmesiyle Fahr-i Kâinat Efendimiz'i öldürme kararı alacaklar ve kendilerince onu, her bir kabileden birer kişi seçerek daha sonra problem teşkil etmeyecek bir düzlemde ortadan kaldırma yolunu deneyeceklerdi.⁴¹

Toplantı dağılıp da iş, kararı uygulama safhasına gelince Ebû Süfyân ortalıkta gözükmeyecek ve kendisi gibi meseleyi siyasi düzlemde çözme taraftarı olan kayınpederi Utbe ile onun kardeşi Şeybe'nin aksine o, Efendimiz'in evini kuşatan şer şebekesinin içinde yer almayacaktı.⁴²

⁴¹ İbn Hişâm, *Sîre*, 3/8; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/227; İbn Kesîr, *Bidâye*, 3/176; Halebi, *Sîre*, 2/190

⁴² İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/228

Hatta Allah Resûlü'nün evini kuşatanların yanına arkadan geldiğinde onları, büyük bir dikkatle kapıda beklerken görecek ve:

– Burada ne yapıyorsunuz, diye soracaktı. Kendilerinden emin bir şekilde:

– Öldürmek için Muhammed'in dışarı çıkmasını bekliyoruz, diyorlardı. Bunun üzerine onlara acı acı bakarak şunları söyleyecekti:

– Hay Allah canınızı alsın! Baksanıza, Muhammed çoktan yola revân olmuş ve aranızdan ayrıлып gitmiş! Üstelik her birinizin başına da toprak saçarak!

Ebû Süfyân'ın bu sözleri üzerine kapıda bekleyenler, şaşkınlık ifadeleriyle ellerini başlarına götürecekti ve gerçekten de onun dediği gibi başlarının toz ve toprakla dolu olduğunu görecektirdi. Özellikle Ebû Cehil, küplere binmişti; hemen kapıya koştu ve delikten içeri bakmaya başladı! İçeride birisinin olduğunu fark etmişti; bir nebze de olsa rahat nefes aldı ve bu sefer yanıldığını ifade eden nazarlarla Ebû Süfyân'a baktı.

Ancak yanılan yine Ebû Cehil idi; zira içerideki şahıs, emanetleri kendilerine ulaştırmak üzere Allah Resûlü'nün geride bıraktığı Hz. Ali'den başkası değildi.⁴³

Hicret Sonrasında Ebû Süfyân

Her ne kadar şiddete başvurma yolunu tercih etmese de, Efendimiz ve ashabının Medine'ye yerleşmesini Ebû Süfyân da tehlike olarak görüyor, bu hareketi Mekke ticaretinin can damarına atılmış bir neşter olarak değerlendiriyor.

⁴³ Bkz. İbn Hişâm, *Sîre*, 3/9; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/228; İbn Kesîr, *Bidâye*, 3/177

yordu. Aynı zamanda Habîb-i Kibriyâ Hazretlerinin, savaş konusunda tecrübeli olan Evs ve Hazreç kabileleriyle bir gün mutlaka güç birliği yaparak Mekke üzerine yürüyeceğini düşünüyor, o güne kadar takındığı tavrı sertleştirerek çözüm yolları arıyordu. Kısaca bu hareket, Ebû Süfyân'ı da sert tedbirler almaya sevk etmeye başlamıştı!

Bunun için attığı ilk adım, Medine'deki Ensâr'a yazdığı mektuptu. *Übeyy İbn Halef* ile gönderdiği bu mektupta, Muhammedü'l-Emîn'i himaye etmekten vazgeçmelerini ve O'nunla aralarına girmekten kaçınmalarını söylüyor, yaptıklarının doğru olmadığını söyleyerek attıkları adımdan vazgeçmelerini tavsiye ediyordu. Bununla da kalmıyor, dedikleri çizgide adım atmadıkları takdirde başlarına gelecekler konusunda onları açıkça tehdit ediyordu.⁴⁴

Ancak bu da tutmamıştı; aksine Ensâr, O'nu candan bağrına basıyor ve Mekkelilerin tehdit dolu ifadelerine iltifat bile etmiyordu. Bu durum, Ebû Süfyân gibileri çileden çıkarmaya yetmişti! Mekke'nin kudretli liderinin talepleri askıda kalıyor ve sözlerine itibar edilmiyordu!

Öfkesini, Medine'ye hicret eden ashabın geride bıraktıklarından çıkarmaya çalışıyordu. Öncelikle Ümeyyeoğullarıyla anlaşmalı iken Müslüman olan ve şimdi de kendilerini yalnız bırakıp Medine'ye hicret etmiş bulunan *Cahşoğullarının* evlerini gasbedecek ve onları, *Amr İbn Alkame'*ye satacaktı.⁴⁵

⁴⁴ Bkz. İbn İshâk, *Sîre*, 3/292; İbn Habîb, *Muhabber*, 271. Hamîdullah, *Vesâik* 69 Kendilerine ulaşan bu mektuba mukabil Ensâr arasından Ka'b İbn Mâlik (radiyallahu anh), şiiirinin de dilini konuşurarak onların ağzının payını verecek cevabi mektubu Mekke'ye ulaştırarak, verdikleri sözde sadakat içinde olduklarını göstereceklerdi. Bkz. İbn İshâk, *Sîre*, 3/292; İbn Habîb, *Muhabber*, 272; Hamîdullah, *Vesâik*, 69, 70

⁴⁵ İbn Hişâm, *Sîre*, 3/28; İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/102

Ancak bu da onu kesmiyordu. Çok geçmeden yeni bir teşebbüste daha bulundu; bu sefer işe, bizzat mübaşeret edecekti. Yanına aldığı iki yüz kişilik bir müfreze ile bizzat Medine'ye yöneldi; *Rabiğ* denilen yere kadar gelmişti. Maksudı, orada bulunan muhalif grupları yanına çekmek ve böylelikle mektupla gerçekleştiremediği desteği bizzat mübaşeret ederek hayata geçirmektir. Bunun için özellikle, Medine'de meskûn bulunan Yahudi liderlerle görüşüyor, aynı zamanda liderlik sevdasında bulunan *Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl* gibilerin nabzını tutmak istiyordu.

Bu gayreti de boşunaydı; zira hiç beklemediği bir sırada, *Ubeyde İbn Hâris* komutasındaki altmış kişilik bir güçle karşı karşıya gelivermişti. Sonucunu kestiremediği yerde riske girmeye niyeti yoktu ve o gün, küçük çapta ok atışları sonucunda geri çekilmek zorunda kalacak, eli boş olarak yeniden Mekke'ye dönecekti.⁴⁶

Bundan böyle Ebû Süfyân, daha köklü bir çözümün peşindeydi; zira artık meseleye sadece şahsi bir konu nazarıyla bakamazdı! Çünkü omuzlarında Mekkelilere ait büyük bir yük vardı ve lideri olduğu toplumun isteklerini yerine getirmeli, onlar için problem teşkil edecek konuları birer birer temizlemeliydi! Bunun için de, o güne kadar ortaya koyduğu politikanın aksine, daha köklü ve kesin çözümü beraberinde getirecek alternatiflerin peşine düşmeliydi. Kısaca Ebû Süfyân da artık diğerleri gibi kılıcını kınından çıkarmış, şiddetten başka çözümü kalıcı görmüyordu.

⁴⁶ Vâkıdî, *Megâzî*, 1/6; Taberî, *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/12; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/7; 3/51

Kureyş'in Kervanı ve Bedir Konusundaki Tavrı

Çok geçmeden Mekke, meseleyi kökünden halledebilmek için büyük bir hazırlık içine girecek ve müşterek himmetleriyle oluşturdukları bin develik kervanla birlikte kırk kişiyi Şam'a gönderecekti. İşte Kureyş için bu kadar önemli olan ve elli bin dinarlık bir serveti ihtiva eden bu kervanın başında Ebû Süfyân bulunuyordu. İçinde Medine'ye hicret eden Muhâcirîn'in Mekke'de bıraktıkları emtiaları da olan bu kervan Şam'a gidecek ve yükünü orada satarak savaş teçhizatı alıp Mekke'ye geri dönecekti. Ana gaye ise, elde edilen servet ve silahlarla Medine'nin üzerine yürüyüp yarınki tehlikeyi, daha çok büyüme fırsatı vermeden ortadan kaldırmaktı!

Seçerek yanına aldığı Mekkelilerle birlikte yola çıkan Ebû Süfyân, bu yolculuğun diğerlerinden farklı olduğunu biliyordu; onun için birlikte gideceği adamları da özenle seçmişti.

Derken yola çıkılmış ve Şam istikametinde ilerlerken, Allah Resûlü'nün de kendilerini takip için çıktığının haberini almıştı. Zira bu kervanın ne anlama geldiğini Medine de biliyordu ve onlar açısından böyle bir kervan maksadına ulaşmamalıydı!

Hemen yolunu değiştirecekti Ebû Süfyân; artık adımlarını daha sık atıyor ve bir an önce Şam'a ulaşmak istiyordu.

Öyle de oldu. Ebû Süfyân'ın işi yolunda gitmiş ve planlandığı gibi Şam'a gelerek alışverişini yapmaya başlamıştı.

Ancak bir de bu yolun dönüşü vardı; ne türlü bir manevra ile Medinelilerden kurtulabileceğinin planlarını ya-

ıyor ve elini çabuk tutmaya çalışıyordu.

Artık dönüş yolu başlamıştı; Eb Süfyân, silah olup Medine zerine yürüyecek bir kervanla birlikte şam'dan Mekke'ye geliyordu!

Bir kulağı sürekli Medine'den gelecek haberlerdeydi ve nihayet o haber de gelmişti; Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), ashabından bir kısmını yanına alarak kervanın yolunu kesmek üzere yola çıkmıştı!

Haberi alır almaz bir kez daha yolunu değiştirdi Eb Süfyân. Tehlikenin boyutu her geçen dakika daha da artıyordu! İşi riske atmamalı ve sadece yolunu değiştirmekle kalmayıp başka alternatifler üzerinde de durmalıydı! Bunun için, yol güzergâhında olup bitenlerden Mekke'dekileri haberdar etme adına, yirmi miskl ücret vererek *Damdm İbn Amr* adındaki bir Mekkeliyi haberci olarak göndermeyi düşündü. Ne de olsa bu kervan, Mekkelilerin ortak malıydı ve müdafaa da sadece kendisine bırakılmamalıydı. Aynı zamanda yarın başına bir şeyler gelirse, tek başına bu sorumluluğun altından kalkması zor olur, Mekkelilerin thmetinden kurtulamazdı.

Batn-ı Vdi tarafından bağırarak hızla Mekke'ye giren Damdm İbn Amr'ın sesi, zaten tutuşmak üzere olan Mekke fitilini ateşlemeye yetmişti. Dikkat çekebilmek için, Eb Süfyân'ın kendisine öğrettiği gibi devesinin kulak ve burununu kesmiş, üzerindeki palan ve eğeri parçalamış ve kendi gömleğini de yırtarak imdat iğlikleri atıp bağırıyordu!

Beklendiği gibi Mekkelilerin dikkati bir anda Damdm'a ynelivermişti; artık Mekke, dikkat kesilmiş ve Damdm'ın

anlatacağı şeyleri merakla beklemeye durmuştu. Fırsatını bulmuşken meseleyi biraz ajite etmek gerekiyordu ve etrafında toplanan meraklı yüzlere:

– Ey Kureyş topluluğu, diye bağırdı. “Felaket var, felaket! Ebû Süfyân’la birlikte Şam’a gönderdiğiniz mallarınıza Muhammed ve ashabı el koydu! Ona yetiştirebileceğinizi de sanmıyorum. İmdat! İmdat!”

Damdam’ı pür dikkat dinleyen Ebû Cehil’in yüzü gülmeğe başlamıştı; zaten yıllardır böyle bir günü bekliyordu ve Mekke’deyken karşısına alıp da kılıç çektiremediği Müslümanların işini bitirmek için bunun büyük bir fırsat olduğunu düşünüyordu. Önce:

– Muhammed ve ashabı, bu kervanın da İbn Hadramî’nin kervanı gibi olacağını mı sanıyor, diye yanındakilere moral vermeye çalıştı.⁴⁷ Ardından da hemen yol hazırlığı yapmaları için Mekkelileri uyarmaya başladı. Mazereti hazırды; kendilerinden yardım dilenen Ebû Süfyân’ı ve kervanı yalnız bırakamazlardı!

Mekke’nin havası bir anda değişmiş ve ortalık anında gerilivermişti. Zaten günlerden beri tedirgin bekleyen Kureyş, bir anda savaşa kilitlenmiş, hummalı bir gayretle hazırlık yapmaya koyulmuştu.

Beri tarafta ise, yol boyunca olabildiğince hızlı hareket eden Ebû Süfyân’ın korkuları gittikçe büyüyordu. Bedir’den geçerken, orada karşılaştığı *Mecdi İbn Amr*’a sordu:

– Buralarda birisine rastladın mı? Herhangi bir farklılık görüyor musun?

⁴⁷ Bkz. İbn Hişâm, *Sîre*, 3/155, 156; İbn Kesîr, *Bidâye*, 3/258; Taberî, *Târihu’l-Ümem ve’l-Mülûk* 2/24; İbn Sa’d, *Tabakât*, 8/44

– Öyle endişe edecek bir şey göremiyorum, dedi Mecdî. “Sadece iki atlıyla karşılaştım.⁴⁸ Şu tepede bir miktar durdular ve kuyudan biraz su alıp gittiler!”

Bu haber, Ebû Süfyân’ı daha da telaşlandırmıştı. Hemen işaret edilen yere geldi; buraya gelip de bekleyen ve su alıp sonra da geri gidenlerin kim olduğunu öğrenmek istiyordu. İz arıyordu; arkada bıraktıkları her cismi değerlendiriyor ve buraya gelip de ayrılanların kimliğini tespit etmeye çalışıyordu! Tepeye geldiğinde, önüne çıkan deve tersi dikkatini çekmişti. Önce elindeki sopayla onu karıştırmaya başladı. Bulmuştu; hemen yanındakilere döndü ve:

– Vallahi de bunlar, Yesrib yemleri! Buradan Muhammed’in casusları geçmiş, dedi.

İş, Ebû Süfyân’ın beklediğinden daha çetindi; hemen arkadaşlarının yanına geldi ve Bedir’i sol tarafına alıp sahil cihetine yönelerek yolunu bir kez daha değiştirdi. Şimdi kervan, daha emin bir güzergâhta ilerliyordu.

Bir kez daha tehlikeyi atlatmış gözüküyordu; durumdan Mekkelileri de haberdar etmeliydi ve hemen *Kays İbn İmrüülkays* adındaki birisini onlara gönderdi. Böylelikle daha önce kendilerine gelen Damdam’ın anlattıklarından endişelenen Mekkelileri teskin etmek ve artık kervanın kurtulduğu haberiyle onları müjdeleyip yüreklerine su serpmek istiyordu!

⁴⁸ Bu iki atlı, *Besbes İbn Amr ve Adıyy İbn Ebi’z-Zeğbâ* idi. Onlar da, kervan hakkında bilgi toplamak için gelmişlerdi. Mecdî ile karşılaştıklarında bir tahminde bulunmuş ve kervanın, bir veya iki gün sonra buradan geçeceğini söylemişlerdi. Mecdî de aynı kanaatteydi ve ‘Doğru söylüyorsunuz.’ demişti. Onlar da, oradan ayrılıp Efendimiz’in yanına gelmiş, görüp duyduklarını Allah Resûlü’ne anlatmışlardı. Bkz. İbn Hişâm, *Sîre*, 3/165; İbn Sa’d, *Tabakât*, 2/13; Taberî, *Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk* 2/28; İbn Kesîr, *Bidâye*, 3/265

Ancak Mekke, Ebû Cehil'in özel gayretleriyle bir araya gelmiş ve üç bin kişilik bir güçle çoktan Bedir'e doğru hareket etmişti! Yanlarına içki ve kadınları da almış, Bedir'de âlem yapmanın hayalleriyle şen şakrak yol alıyorlardı!

Ebû Süfyân'ın yokluğunda Ebû Cehil'e gün doğmuştu! Onun için bu, Ebû Süfyân'la aralarında yaşanan liderlik yarışında yeni bir fırsat ve halk nezdinde itibar kazanmak için de yeni bir dönüm noktası anlamına geliyordu.

Ebû Süfyân'ın gönderdiği Kays İbn İmriülkays, hareket halindeki Mekke ordusuna *Cuhfe* denilen yerde ulaşacak ve:

– Şüphesiz ki sizler, kervandaki mallarınızı ve onunla birlikte olan adamlarınızı düşünerek yola çıkmıştınız; şimdi ise Allah, hem mallarınız hem de canlarınızı tehlikelerden kurtardı; öyleyse geri dönün, diyerek Ebû Süfyân'ın mesajlarını ulaştıracaktı.

Bunun tesiri de görülmeye başlanmıştı; bu çağrıya öncelikle Ebû Süfyân'ın kayınpederi Utbe ve kardeşi Şeybe icabet edecekti. Zira daha baştan böyle bir çözümün karşısında yerlerini almış olmalarına rağmen Ebû Cehil'in zorlamasıyla yola çıkmışlardı. Onları, *Hâris İbn Âmir*, *Ümeyye İbn Halef*, *Hakîm İbn Hizâm*, *Ebu'l-Bahterî*, *Ali İbn Ümeyye* ve *Âs İbn Münebbih* gibi aynı kanaati taşıyan Mekkeliler takip edecekti.

Ebû Cehil'i çılgına çeviren tercihlerdi bunlar ve kendisine rağmen geri dönüş için girişimlere başlayan bu insanlara çok sert çıktı; hepsini korkaklıkla suçluyor, elde ettikleri fırsatı tepmekle itham ediyor ve insanlar nezdinde onları

küçük düşürücü ifadeler kullanıyordu! *Ukbe İbn Ebî Muayt* ve *Nadr İbn Hâris* de, bu konuda Ebû Cehil'in en büyük destekçileri idi. Aynı zamanda Ebû Süfyân'ın iki oğlu *Hanzala* ve *Amr*'ı da⁴⁹ yanına almış, aralarında ihtilaf olduğunu düşünenlerin yanıldığını göstermek için özellikle onlarla birlikte yürümeye çalışıyordu! İşin özeti, fırsat düşkünü Ebû Cehil, göz göre göre insanları ölüme sürüklüyordu. Son hükmü de yine o verecekti:

– Vallahi de, Bedir'e ulaşıncaya kadar asla geri dönmeyiz! Sonra da orada üç gün kalır; develer keser, yemek yiyip içki içer ve çalgıcı kadınlarla âlem yaparız! Böylelikle Araplar, bizim toplanıp da buraya kadar geldiğimizi duyar ve bundan sonra da asla bize karşı laf üretemezler! Haydi, yolunuza devam edin!

Yine Ebû Cehil'in dediği olmuştu! Büyük çoğunluk bu çıkışı haklı bularak yeniden Bedir istikametine doğru yürümeye başladılar. Hâlbuki teâmüller gereği böyle bir savaşı Ebû Süfyân'ın organize etmesi gerekiyordu; zira o gün o, Mekke'nin kumandanlık görevi olan 'kıyâde' işlerini üstlenip yürüten kişiydi. Bu durum bir kısım kimseleri iyiden iyiye düşünmeye sevk etmişti. Esas vazifeyi elinde tutan Ebû Süfyân'ın çağrısı dururken, Ebû Cehil'in ihtiraslarına âlet olmak istemiyorlardı.

Bu çağrı üzerine *Ahnes İbn Şerîk*, *Zühreoğullarına* çoktan seslenmeye başlamış, artık kervanın emniyette olduğunu ve dolayısıyla da savaşmalarına gerek kalmadığını söyleyip onlarla birlikte Mekke'ye geri dönme yoluna girmişti. *Zühreoğullarını* o gün, *Adiyyoğulları* takip edecek ve bu

⁴⁹ Bkz. Vâkıdî, *Meğâzi*, 1/14

iki kabileden, Ebû Cehil'le birlikte Bedir istikametinde yola devam eden hiç kimse kalmayacaktı!⁵⁰

Onların bu tavrı her ne kadar Mekke ordusunun moralini bozsa da Ebû Cehil'i yolundan çevirmeye yetmeyecekti. Her türlü çabaya rağmen Ebû Cehil'in, inatla Kureyş'i savaşa sürüklediğini duyan Ebû Süfyân, adeta olacakları görürcesine o gün şunları söylüyordu:

– Vah kavmimin başına gelenlere! Hiç şüphe yok ki bu, Amr İbn Hişâm'ın (Ebû Cehil) hırsından başka bir şey değil! Geri dönmek istemedi ve bunu da, insanlara baş olma sevdasıyla yaptı!⁵¹

Kureyş'in habercisi kendisine gelip de, her şeye rağmen ordunun, Ebû Cehil'in teşvikiyle Bedir'e doğru ilerlediğini söylediğinde Ebû Süfyân çok üzülmüştü. Üstüne üstlük bu adamlar, kendisini de arkadan çağırıyor ve kervanı Mekke'de bırakarak orduya yetişmesini istiyorlardı. Şaşılacak bir işti; göz göre göre ölüme gidiyorlardı!

Oğulları Hanzala ve Amr'a yanıyordu; nasıl olmuştu da kendi öz evlatları, Ebû Cehil'in güdümünde Bedir'e gidebiliyordu! Kızgındı ama çaresizlik içinde sonucu beklemekten başka yapabileceği bir şey yoktu.

Bedir'in Sonuçları

Çok geçmeden Bedir'den ardı ardına ölüm haberleri gelmeye başlamıştı. Ne heveslerle yola çıkmışlardı ama şimdi geri dönmekten bile âcizlerdi! Haberi getirenler, *Ebû Cehil, Ümeyye İbn Halef, Ukbe İbn Ebî Muayt, Alî*

⁵⁰ İbn Hişâm, *Sîre*, 3/166; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/14; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/29

⁵¹ Bkz. Vâkıdî, *Megâzî*, 1/179

İbn Ümeyye, Umeyr İbn Osman, Mes'ûd İbn Ebî Ümeyye ve Ebu'l-Bahterî gibi isimlerin Bedir'de öldüğünü anlatıyordu. Kayınpederi *Utbe İbn Rebîa* ve onun kardeşi *Şeybe* ile kayınbiraderi *Velîd* de ölüm haberi gelenler arasındaydı. Ebû Süfyân için daha acısı, kendi oğlu *Hanzala*'nın da ölüm haberini almış olmasıydı. Üstelik diğer oğlu *Amr* da, Bedir'den geri gelememiş, Müslümanların elinde esir konumundaydı! Hepsi birleştğinde bütün bu haberler, Mekke'nin reisi konumundaki Ebû Süfyân için bir yıkım demektir.

Ancak Bedir, Ebû Süfyân için yeni bir dönemin de başlangıcını ifade edecekti. Zira Ebû Cehil gibi potansiyel liderlerin hepsi orada kalmış ve geri gelememişti. Açıkça bu, bir kısmı itibarıyla Ebû Cehil'in şahsından dolayı Mahzûmoğulları tarafından yürütülen bütün hizmetlerin, bundan böyle Ebû Süfyân'ın şahsında Ümeyyeoğullarına devri anlamına geliyordu!

Aynı zamanda Mekke için bu, Bedir'i tercih edenlerin yaptıkları gibi daha sert ve şiddet yanlısı bir politika yerine, Ebû Süfyân gibi daha temkinli ve kılıcı son ihtimal olarak gören bir anlayışı ifade ediyordu. Medine için de bu, önemli bir haberdir!

Ancak Ebû Süfyân da değişmişti; zira içinde bulunduğu çevre ve ortam, onun müstakil hareket edebileceği zemini de elinden almış durumdaydı. Zira artık o, Bedir'de öldürülen Mekke liderlerinin intikamını alma konumundaki en yetkili insandı; herkes bu vazifeyi ondan bekliyordu! Üstelik orada ölenler arasında, onun da en yakınları bulunuyordu! Bundan böyle o, kendi kabulleri yerine Mekkelilerin

istek ve ihtiyaçları merkezli bir politika ortaya koyacak, onlar kadar çetin olmasa da geçmiş liderlerin paralelinde bir yol izleyecekti. Artık onun Mekkelilere bir sözü vardı; büyük bir ordu hazırlayacak ve mutlaka Medine'den Bedir'in intikamını alacaktı!⁵² O kadar ki, üzüntülerini ortaya koyup da düşmanlarını sevindirmemek için Mekke'de ağlayıp ağıt yakmayı bile yasaklayacak, bundan böyle Bedir'in intikamını alınincaya kadar hiç kimse feryâd ü figân edip gayrı sevindirmeyecekti.⁵³

Derinleşen Acı

Artık eski Ebû Süfyân gitmiş, yerine yeni bir Ebû Süfyân gelmişti. Özellikle büyük oğlu Hanzala'nın ölümü ve ardından da diğer oğlu Amr'ın esir edilişi karşısında kin ve nefreti bir kat daha artmış, Medine'ye olan kızgınlığı had safhaya ulaşmıştı.

Her şey durulup da insanlar, kendi yakınlarını fidye karşılığında esaretten kurtarmaya başlayınca, liderleri Ebû Süfyân'a da gelecek ve:

– Senin oğlun Amr'a da yazık oldu, diyecekler, herkes gibi onun da oğlu Amr'ı kurtarması gerektiğini hatırlatacaklardı.

Zaten bir oğlunun acısıyla yüreği yanan Ebû Süfyân, o gün onlara şu cevabı veriyordu:

– Söyleyin, hem kan hem de fidye bir araya gelir mi? Onlar, oğlum Hanzala'yı öldürdüler; ben ise şimdi onlara

⁵² Bkz. İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 1/290

⁵³ Bkz. Taberî, *Târih*, 2/160, 161; Hamidullah, 1/229

Amr için fidye vereceğim! Olacak şey mi? Bırakın onu kendi haline; diledikleri kadar ellerinde tutsunlar!

Anlaşılan Ebû Süfyân gemileri yakmış gözüküyordu ve aradan uzun zaman geçmesine rağmen oğlunu kurtarmaya yönelik bir hareketi olmayacaktı. Belki de fırsat kolluyor, Mekkelilerin bu kadar büyük acısı yanında şahsi işiyle meşgul oluyor görüntüsü vermek istemiyordu.

Böyle bir fırsat zaten onun ayağına gelecekti; günlerden bir gün *Amr İbn Avfoğullarının* büyüklerinden sayılan *Sa'd İbn Nu'mân*, ibadet maksadıyla Mekke'ye sığınanların emin olabileceklerini ve kendisinin de Mekkelilere çok hizmet ettiğini düşünerek umre yapmak üzere buraya gelmişti.

Ebû Süfyân'a gün doğmuştu; haberi alır almaz hemen Kâbe'ye geldi. Hz. Sa'd, tavafa başlamak üzereydi; yanına yaklaştı ve onu yakalayıp esir aldığını ilan ediverdi.

Bu arada Hz. Sa'd'ın kabilesine de haber göndermeyi ihmal etmemiş:

– Şayet büyüğünüzü sağ salim görmek istiyorsanız, Amr'ı serbest bırakın, diye tembih edip yol göstermişti.

Haberi alan Amr İbn Avfoğulları, çaresiz soluğu Efendimiz'in huzurunda aldılar. Mekke'de Hz. Sa'd'ın başına gelenleri anlatıyorlardı bir bir. Bunun üzerine şefkat nebisi Efendiler Efendisi, Ebû Süfyân'ın oğlu Amr'ı onlara teslim etti. Belki de Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Amr'ı serbest bırakmak için zaten böyle bir bahane bekliyordu!

Çok geçmeden Ebû Süfyân, kapısının Amr İbn Avfoğulları tarafından çalındığının farkına vardı; Mekke'ye gel-

mişler ve büyükleri olan Sa'd İbn Nu'man'ı esaretten kurtarmak için Ebû Süfyân'dan talepte bulunuyorlardı. Oğlu Amr da, onlarla birlikteydi.⁵⁴

Bir oğlunu esaretten kurtarmıştı kurtarmasına ama Hanzala'nın acısı bir türlü dinmek bilmiyordu. Bedir'de bıraktıkları ölülerine ağlayıp duran Mekkelilerle birlikte o da yas tutuyor ve bunun intikamını almak için yeni planlar yapıyordu. Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ve ashab-ı kiram hazretlerinden intikam almadığı sürece başına yağ sürmeyeceğini ifade ediyor, hanımlarına da yaklaşmama-çağını söyleyip kan akıtmadan yıkanmayacağına dair yeminler ediyordu!⁵⁵

Zeyneb Vâlidemizin Medine Yolculuğundaki Tavrı

Buna rağmen Bedir sonrasında Ebû Süfyân'ın, Zeyneb Vâlidemizin Mekke'den ayrılışında yaşanan kargaşa ortamında ortaya koyduğu tavır oldukça dikkat çekicidir. Kocasını Ebu'l-Âs'ı esaretten kurtarabilmek için düğünlerinde kendisine hediye edilen anne yâdigârı gerdanlığını kurtuluş akçesi olarak gönderen Zeyneb Vâlidemizin bu teşebbüsü netice verecek ve o gün Ebu'l-Âs, Efendimiz'in kızı Hz. Zeyneb'i Medine'ye gönderme karşılığında serbest kalacaktı. Derken Mekke'ye döner dönmez durumu kendisine açan Ebu'l-Âs, o güne kadar birlikte bir hayat yaşadıkları Zeyneb Vâlidemizi, kardeşi Kinâne'ye teslim edecek ve onları, Mekke dışında buluşacakları *Zeyd İbn Hârise* ve

⁵⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, 3/201; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/42; İbn Kesîr, *Bidâye*, 3/311; Halebî, *Sîre*, 2/451-452

⁵⁵ Bkz. Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/50; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 1/290

arkadaşlarına teslim etmek için yola çıkaracaktı.

Bedir üzerinden henüz bir ay geçmişti. Bir tarafta henüz Müslüman olmayan kocasından ayrılık olsa da, diğer yanda baba ocağına kavuşmanın heyecanıyla Zeyneb Vâlidemiz Medine istikametinde yol alıyordu. *Zî Tuvâ* denilen yere geldiklerinde hiç beklemedikleri bir sürprizle karşılaşıverdiler: Karşılarında, Kureyş'in azılı kâfirlerinden *Hübâr İbni'l-Esved* duruyordu! Bu duruş, hiç de hayra benzemiyordu; zira içinde kopan kin ve nefret rüzgârları, her halinden okunabiliyordu! Kendince Bedir'in intikamını Efendimiz'in kızıdan almak için gelmişti!

Çok geçmeden planını uygulamaya başlayacaktı; elindeki mızrakla deveyi tartaklamaya başlamış, ağza alınmayacak sözlerle hakaret ediyordu! *Zî Tuvâ*'da bir anda panik havası oluşmuş ve bu havadan ürken deve de huylanıp huzursuzlaşmıştı. İtiş kakışın artarak devam ettiği bu hengâmede Zeyneb Vâlidemiz de, deliye dönen ve sürekli üzerine mızrakların inip kalktığı deveyle birlikte yere düşecekti. Bu arada şirretliğini giderek artıran Hübâr, üstüne çöktüğü devenin üzerinden, yanına yaklaşmak isteyenlere şöyle tehditler savuruyordu:

– Vallahi de, yanıma kim yaklaşılmaya yeltenirse, okla onu delik deşik ederim!

Kuralı yoktu; dediğini yapardı. Gerçi bu sırada Ebu'l-Âs'ın kardeşi Kinâne hazırlığını yapmış, kendisine emanet edilen Zeyneb Vâlidemizi korumak için elini mızrağına atmıştı! Ancak tek başına gireceği bu düellonun sonucu daha baştan belliydi! Onun için daha temkinli dursa da kendisine emanet edilen bir insan vardı ortada. Zaten kavga gürültünün

devam ettiği bu hengâmede Zeyneb Vâlidemiz devesinden düşmüş, acılar içinde kıvranıp duruyordu!⁵⁶

Nihayet rahatlatan ses yükseliyordu Zû Tuvâ'dan. Bir anda herkesi kendisine yönelten bir sestir bu ve bu, Ebû Süfyân'ın sesiydi; şöyle diyordu:

– Ey Kinâne! Mızrağını yerine koy da seninle konuşalım!

Mekke'nin lideriydi; Bedir sonrasında ortaya koyduğu tavır herkes tarafından biliniyordu. Meseleye el koyuyordu ve bundan sonra Hübâr'a gerek yoktu. Yanlarına iyice yaklaştı ve tarafları iyice süzdükten sonra, önce Ebu'l-Âs'ın kardeşi Kinâne'ye yöneldi:

– Bizim başımıza gelenler senin başına gelmedi tabi ey Rabî'in oğlu, diyordu. Bunu söylerken içini çekiyor ve derdinin büyüklüğünü beden diliyle de ortaya koymuş oluyordu.

Diğer taraftan Hübâr ve arkadaşlarına da dönmüş, artık meseleye kendisinin el koyduğunu ifade etmişti. Başlarındaki liderin el koyduğu mesele de artık çözülmüş demektir ve Zî Tuvâ'daki gergin ortam bir anda kendiliğinden yumuşayıvermişti!

Şimdi herkes, Ebû Süfyân'ın meseleyi nasıl çözeceğini merak ediyordu. Bu arada Mekke'nin tecrübeli lideri Ebû Süfyân, yeniden Ebu'l-Âs'ın kardeşi Kinâne'nin yanına gelmişti; ihtimamla ve tane tane şunları söylüyordu:

– Kadını herkesin gözü önünde ve güpegündüz almış

⁵⁶ O sırada Zeyneb Vâlidemizin hamile olduğu ve bu hadiseden sonra çocuğunu düşürdüğu bilinmektedir. Bkz. Hâkim, *Müstedrek*, 4/48; İbn Abdilberr, *İstîâb*, 4/1854; Halebî, *Sîre*, 2/453

gidiyorsun! Hâlbuki Muhammed ve ashabı tarafından baaşımıza gelen musibet ve acıyı da bilmiyor değilsin, diye çıkıştı önce. Bu cümleler, hem bir azarlama idi, hem de yapılan işin stratejik olarak yanlışlığını ortaya koymayı ifade ediyordu. Niçin böyle davrandığının gerekçelerini de söyleyecek ve Kinâne'ye problemsiz bir yol gösterecekti:

– Şimdi seni, O'nun kızını alıp da aramızdan böylece giderken gören insanlar, üzerimize gelen yeni bir musibet ve zilletin olduğunu düşünecekler. Bizim için ise bu, büyük bir zaaf ve aşığılanma olur! Yemin olsun ki bizim, O'nun kızını yanımızda tutmaya ihtiyacımız yok; ondan intikam da alacak değiliz! Fakat işin doğrusu sen, şimdi bu kadını al ve geri dön; insanlar da, onu bizim geri çevirdiğimizi görsünler! Daha sonra, gizlice al ve kimse görmeden götür götüreceğin yere!

Zaten başka türlü hareket imkânı yoktu ve Kinâne için bu bir zillet olsa da, Ebû Süfyân'ın tavsiyesine uyacak ve o gün Zeyneb Vâlidemizi Mekke'ye geri götürecekti. Ebû Süfyân'ın da tavsiye ettiği gibi ancak birkaç gün sonra ve gecenin de karanlığından istifade ederek çıkacak ve bu sefer onu, Ye'cûc vadisinde bekleyen Hz. Zeyd ve arkadaşlarına problemsiz teslim edip geri dönecekti.⁵⁷

Sevîk Gazvesi

Aynı Ebû Süfyân, meseleyi kendi haline bırakmayacak ve Bedir'in intikamını almak için yavaş yavaş Medine'yi yoklamaya başlayacaktı. Çok geçmeden de iki yüz kişilik

⁵⁷ İbn Hişâm, *Sîre*, 3/204-205; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* 2/43. Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Akademi Araştırma Heyeti, *En Öndekiler*, 90 vd.

bir güç hazırlayacak ve *Necdiyye* tarafına doğru ilerlemeye başlayacaktı. Önceliği, Benî Nadîr, Benî Kurayza ve Benî Kaynukâ gibi Medine'deki diğer unsurları yanına çekebilmek, *Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl* gibi beklentisi olanları ikna edip savaş öncesinde desteklerini alabilmektir.

Derken, Medine'ye bir veya iki konaklık bir mesafeye kadar geldi. Geceleyin gizlice Medine'ye girip *Benû Nadîr*'in reisi olan *Huyay İbn Ahtab*'ın kapısını çalacaktı. Onun, endişelenip kapıyı açmadığını görünce de bir başka Yahudi büyüğü olan *Sellâm İbn Mişkem*'in kapısına gidecekti.

Ebû Süfyân'a izzet ü ikramda bulunan *Sellâm*, istediği bilgileri de ona verecekti. Bir müddet oturduktan sonra oradan ayrılan Ebû Süfyân, arkadaşlarının yanına döndüğünde hareket emri verecek ve bu arada da karşılaştıkları *Sa'd İbn Amr* ve halifi olan diğer Ensâr'ı öldürdükten sonra oradaki bir hurma bahçesini de ateşe verecekti.

Bir taraftan da endişeleri artarak devam ediyordu; zira yaptığının gizli kalmayacağını ve Medine'nin de arkasından geleceğini biliyordu. Bu haberin gelişi de gecikmeyecekti; Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), sekseni atlı olmak üzere iki yüz kişilik bir müfreze ile yola çıkmış geliyordu!

Diplomasi alanında elde ettiği kazanımları, henüz uygulama fırsatı bulamadan böyle bir zeminde hebâ etmeyecek kadar basiretliydi ve Medine ile karşı karşıya gelmeyi asla istemiyordu. Onun için hemen yol emri veren Ebû Süfyân, zamanı gelmeden bir yanlışlık yapmamak için artık zamanla yarışlıyordu; bunun için olabildiğince hızlı hareket ediyor ve arkadan gelenlerin kendilerine yetişmemesi için elinden

gelen her şeyi yapıyordu. Bir aralık, at ve develerin üzerinde ağırlık yapan yükleri de atmalarını emrettiğinde, askerleri buna bir anlam verememişlerdi. Nihayet her geçen dakika İslâm askerleriyle aralarındaki mesafenin giderek kıaldığını gördüklerinde Ebû Süfyân'ın bu emrini de yerine getirmekten çekinmeyecek ve ağırlık yapan her şeyi yola saçarak olabildiğince hızlanacaklardı.⁵⁸

Hind Faktörü

Bu arada gelişmelerden haberdar olan Ebû Süfyân'ın hanımını Hind, Zeyneb Vâlidemizi kastederek savunmasız bir kadına karşı girilen böylesine bir tavır eleştirecek ve bugün ona bunu reva görenlerin dün Bedir'de nerede olduklarını sorgulayarak Mekke erkeklerini korkaklık ve kaypaklıkla suçlayacaktı. Elbette maksadı, çocuğunu kaybeden Zeyneb validemize sahip çıkmak değildi; o gün Hind'in düşündüğü tek şey, karşılaştığı her hadiseyi değerlendirip Mekkelileri Bedir'in intikamını almaya, yani Uhud'a hazırlamaktı.

Zaten Ebû Süfyân'ı karşı duruşa sevk eden önemli unsurlardan birisi de, Utbe'nin kızı Hind ile evli olmasıydı. Hind, zeki olduğu kadar dirayetli bir kadındı ve kocası üzerindeki etkisi azımsanmayacak noktadaydı. Cahiliyye kadınlarının aksine onun, sosyal hayat içinde dediğini yaptıracak bir gücü ve sözü dinlenecek de bir konumu vardı.

⁵⁸ Yüklerinin çoğunluğu un çuvallarından oluşuyordu. Bu sebeple gazveye de, un manasında 'Sevîk' ismi verilecekti. Hatta onların bırakıp da kaçtıkları yükler arasında o gün yüz bin dirhem gümüş külçesi de bulunuyordu. Bkz. İbn Hişâm, *Sîre*, 3/296, 310-311; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/30; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* 2/50-51; İbn Kesîr, *Bidâye*, 3/344; Halebî, *Sîre*, 2/479-480

Yıllar önce kardeşi Ebû Huzeyfe'nin, İslâm'ı tercih edip de Resûlullah'ın yanında yer almış olması onu da hiddetlendirmiş, babasıyla amcasının tavırlarıyla tepkiye dönüşen dünyasında kin ve nefret zemini oluşturmuştu.

Özellikle Bedir sonrasında babası *Utbe*, amcası *Şeybe* ve kardeşi *Velîd*'in ölüm haberini alınca cinnet derecesinde bir düşmanlık içine girmişti. Şiirler söylüyor ve Mekkelileri intikam için teşvik edici sözler sarf ederek intikam almaya zorluyordu. Zaman zaman kocası Ebû Süfyân'ı, atması gereken adımlar konusunda gecikip olaylar karşısında sessiz kalmakla suçluyor ve Medine'ye düşmanlık konusunda daha aktif bir politika geliştirmesi istikametinde Mekkelileri zorluyordu.⁵⁹

Gerek babası gerekse Mekke'nin lideri konumundaki kocasının konumuna ilave olarak onu güçlü kılan bir diğer husus da, dilini ustaca kullanıyor olmasıydı; zaman zaman şiirler söyler ve Mekkelileri intikam almaya teşvik etmek için bunları, kalabalıkların olduğu meclislerde yüksek perdeden dile getirirdi. O gün, yol boyunca yanındaki kadınları intikam almaya teşvik ettiği gibi Mekke ordusunu da cesaretlendirmek için şiirler söylüyor ve morallerini yüksek tutmak için elinden gelen her şeyi yapıyordu; Mekkelileri cesaretlendirmek için Uhud'a gelirken şiirler söyleyen ve böylelikle Mekke ordusuna moral vermeye çalışan da o idi.

Özellikle Uhud'un ilk safhasında Mekke askerlerinin kaçtığını görünce çılgına dönecek ve er meydanından kaçanları durdurmak için koşturup dururken de şunları söyleyecektir:

⁵⁹ İbn Hişâm, *Sîre*, 4/14

Yazıklar olsun, Abdüddâroğullarına! Yazıklar olsun arkasını dönüp de kaçanlara!

Halbuki şimdi, en keskin kılıçlarla en önde olma zamanıdır!⁶⁰

İşte böyle bir çevre ile kuşatılmış olan ve aynı zamanda Mekke idaresinin bütün yükünü omuzlarında hisseden Ebû Süfyân, çok geçmeden ordusunu hazırlayacak ve Uhud'a gelecekti.

Uhud ve Ebû Süfyân

Mekke'de çoktan bir hazırlık başlamıştı; Ebû Süfyân'ın Şâm'a götürdüğü kervanından elde edilen kârı Uhud için himmet eden Mekkeliler,⁶¹ etraf kabilelere de giderek savaşacak güçteki bedevîleri kiralamaya başlamış ve karşı konulamayacak bir güçle Medine'ye saldırmak için gün sayıyorlardı. Şöyle söyleniyorlardı:

– Bizim büyüklerimizi öldürmek suretiyle Muhammed bizi mahvetti. Artık intikam zamanı geldi; kervanın sermayesini sahiplerine verelim ve kalan mal ile Müslümanlara savaş ilan edelim!

Bu, kabul görecek bir teklifti ve sadece belli başlı kişilerin ileri attıkları bir düşünceden ziyade Mekkelilerin genel kanaatini oluşturuyordu.

⁶⁰ İbn İshak, *Sîre* 4/14; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* 2/64; Halebî, *Sîre*, 2/500; İbn Kesîr, *Bidâye*, 4/16

⁶¹ Bkz. İbn İshak, *Sîre*, 3/301; İbn Hişâm, *Sîre*, 4/5-6; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/37; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* 2/58; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, 1/293. Bedir sonrası taksimatı bile unutan Mekkeliler, kervanın mallarını Dâru'n-Nedve denilen meclislerine indirmiş, hakkında verilecek karar bekleyip duruyorlardı. O gün bu kervanın gelirinden elde ettikleri paranın miktarı, iki yüz elli bin dirhem kadardı. Bkz. Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/75

Zaten Medine'den kendilerine gelen bir grup Yahudi, onları Allah Resûlü'ne karşı bir savaşa teşvik edip duruyor ve bu durumda kendilerine her türlü yardımı yapacaklarını söylüyorlardı.⁶² Artık şartlar olgunlaşmış gözüküyordu ve Ebû Süfyân da, harekete geçmişti; çok geçmeden stratejisini ilan eden ve Uhud için ilk adımını atacak olan Ebû Süfyân'ın yanında, üç bin kişilik bir güç toplanıvermişti. Yanına gelip de savaş için kendisini teşvik edenlere:

– Zaten böyle bir şeyi isteyen de benim; zira intikamı alınacak ilk insanım ben! Oğlum Hanzala ve kabilemin en şereflileri Bedir'de öldürüldüler, diye cevap veriyordu.⁶³

Ardından Hübel'in yanına gidecek ve attığı adımın isabetli olup olmadığını anlayabilmek için orada bulunan oklardan birini çekecekti. Çıkan okun üzerinde 'Evet' yazıyordu ve bu da, atacağı adımın isabetli olduğunu gösteriyordu. Onu sevindiren bir gelişmeydi; zira kendisi de bunu arzuluyordu! Şimdi ise, önünde temenna durduğu put da onu tasdik etmiş, atacağı adımın hayırlı (!) olacağını söylüyordu!⁶⁴

Uhud'a hareket etmeden önce bir adım daha atan Ebû Süfyân, Efendiler Efendisi'ni korumaya yemin etmiş Medineneli Evs ve Hazreçlilere bir haber daha göndererek aradan çekilmelerini isteyecekti. Gönderdiği haberde, Efendimiz'le aralarına girmemelerini ve O'nu himaye etmekten vazgeçmelerini istiyor ve aksi halde sonucuna birlikte katlanacaklarını söylüyordu. Ancak Medine'den gelen tepki öncekin-

⁶² Hamidullah, 1/233

⁶³ Vâkıdî, *Meğâzî* 1/75

⁶⁴ Bkz. Zemaşşerî, *Fâik*, 4/89; İbnü'l-Esîr, *Nihâye fî Garibi'l-Hadis*, 3/564; Semîra Zâyid, *Sîre*, 2/436

den farksızdı; yüzyıllardır birbiriyle savaşp duran Evs ve Hazreç ittifak etmiş, Allah Resûlü'nü yalnız bırakmayacaklarını ifade ediyor ve O'nunla birlikte ölüme kadar yürüyeceklerini söylüyorlardı.⁶⁵

Medine'den gelen bu haber üzerine harekete geçen Ebû Süfyân, Mekkelilerin desteğini almak için herkesi işin içine çekmeye başlamıştı. İlk iş olarak onlardan, Bedir'in hazırlıkları içinde yer alan kervanda bulunan mallarının hepsini bu savaş için hibe etmelerini isteyecek ve neticede bu isteğini de gerçekleştirecekti. Mekkeliler, Müslümanlığı yok etmek için mallarından feragatta bulunuyor ve hibe ederek Medine üzerine salıyorlardı!⁶⁶

Onlar için bu o kadar önemliydi ki, Efendimiz'in atalarından Muttalib'den bu yana Mekke ordusu ilk defa tek bir sancak altında savaşa gidiyordu! Şüphesiz bu ordunun kumandanı, Ebû Süfyân'dı.⁶⁷

Beri tarafta Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), amcası Hz. Abbâs'ın gönderdiği mektupla bu gelişmelerden haberdar olmuş, ashabıyla durumu istişareye başlamıştı. Konu, üzerlerine gelen Mekke ordusu karşısında takınılacak tavidı; onları, Medine sokaklarında karşılayıp güçlerini dağıtarak eli boş geri gönderme veya Medine dışında karşılaşarak Bedir benzeri bir mücadelede bulunma konusunda ashabının fikrini alıyordu.

Sonuçta çoğunluğun dediği olmuş ve Efendimiz de bu-

⁶⁵ Bkz. Taberî, Târih, 2/511; İbnü'l-Esir, Kâmil, 2/105

⁶⁶ Bkz. İbn İshak, Sîre, 3/301; İbn Hişâm, Sîre, 4/5-6; İbn Sa'd, Tabakât, 2/37; Taberî, Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk 2/58; İbnü'l-Esir, Kâmil, 1/293

⁶⁷ Bkz. İbn İshak, Sîre, 3/302; İbn Hişâm, Sîre, 4/7; Taberî, Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk 2/59; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Gâbe, 3/189; İbn Kesîr, Bidâye, 4/11

na ‘evet’ demişti. Çünkü O (sallallâhu aleyhi ve sellem), ashabının fikirlerine ayrı bir önem veriyor ve çoğunluğun yanında yerini alarak aynı zamanda ashabına istişare adına yeni bir yol gösteriyordu.

Derken Ebû Süfyân ve Mekke ordusu, Medine’nin dibine kadar gelmiş, Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de, zırhını giyerek Uhud’a doğru yola çıkmıştı. Bir cumartesi günüydü. Dağın eteklerine kadar gelen Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), sırtını Uhud’a verecek ve meydanda konuşlanan düşmanla savaşa başlamadan önce ashabına tembih üstüne tembihler edecekti. Âdeta olacakları önceden görmüş ve özellikle Okçular Tepesi gibi tehlike arz eden yerlere yerleştiği ashabının dikkatini çekerek takınmaları gereken tavırlar konusunda onları uyarıyordu.

Kaçınılmaz Savaş

Çok geçmeden mübareze yapılmış ve karşılaşma da başlamıştı. İlk karşılaşmanın Mekke ordusu açısından sonucunu, Bedir’de yaşanan hizmetten farksızdı; Ebû Süfyân’ın ordusu yeni bir bozgun daha yaşıyordu! Ne umutlarla Uhud’a kadar gelen Mekke ordusu tel tel dökülüyordu ve bu manzara, başta Ebû Süfyân ve hanımı Hind olmak üzere Mekke ileri gelenlerini çığına çevirmişti!

Ancak, ne olduysa Allah Resûlü’nün tembihleri konusundaki duyarlılığın yitirildiği sırada olmuştu; cepheyi terk edip de kaçan Mekke ordusunun arkasından giden arkadaşlarına destek vermek veya cepheye bıraktıkları ganimetlerden istifade etmek için stratejik mekân olan tepeyi terk eden okçular, her şeye rağmen beri tarafta fırsat kol-

layan *Hâlid İbn Velîd* ve *İkrime İbn Ebî Cehil*'in iştahını kabartmış ve bu hadise, Uhud'un kaderini değiştirecek bir acıya dönüşmüştü.

Ebû Süfyân'a yeniden gün doğmuş, tam kaybettiğini düşündüğü bir sırada yeniden Mekke'ye zaferle dönme fırsatını yakalamıştı. Uhud'da artık tam bir can pazarı yaşanıyordu; yerinde sebat eden okçular da şehid edilmiş, Efendiler Efendisi ve ashab, arkadan saldıran atlılarla geriye dönen Mekke ordusu arasında sıkışıp kalmıştı!

Bir aralık, henüz bir günlük damat Hz. Hanzala arkasından yetişmiş ve Ebû Süfyân'ı bir darbeyle atından aşağıya indirmişti. Attan düşmesiyle birlikte Uhud meydanında Ebû Süfyân'ın feryâdı duyuluyordu; Kureyş'in dirayetli komutanı Ebû Süfyân, can havliyle:

– İmdat, diye bağırıyordu.

Sesini duymuşlardı; adamlarından birisi imdadına koştu ve elindeki mızrağı Hz. Hanzala'ya fırlatarak dengesini bozdu. Ardından ikinci bir hamle daha yaptı ve oracıkta Hz. Hanzala'yı şehid etti.⁶⁸ Gelişmeleri hadisenin içinden ve olabildiğince net gören Ebû Süfyân, Bedir'de öldürülen oğlu Hanzala'nın intikamını almış olmanın sevinciyle haykırdı:

– Hanzala'ya bedel bir Hanzala!⁶⁹

Uhud'un bu ikinci safhasında artık Ebû Süfyân'ın hâkimiyeti konuşuluyordu; çok geçmeden Uhud'un san-

⁶⁸ Hz. Hanzala'yı Ebû Süfyân'ın şehid ettiğine dair de bir rivayet bulunmaktadır. Bkz. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 1/290; İbn Abdilberr, *İstîâb*, 1/381

⁶⁹ Bkz. Taberî, *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/68; İbn Kesîr, *Bidâye*, 4/23, 40; İbn Abdilberr, *İstîâb*, 1/381; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 1/290

caktarı ve fizikî yönü itibarıyla da Efendimiz'e çok benzeyen Hz. Mus'ab'ı şehid eden *İbn Kamia*, Efendimiz'i öldürdüğünü ilan etmiş ve bu haber Uhud'da buz gibi bir havanın esmesine sebep olmuştu.

Derken Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ve ashab-ı kiram hazretleri yeniden toparlanmaya başlamış ve bunun için de Uhud eteklerine doğru çekilmişlerdi. Efendimizin dişi kırılmış ve mübarek yüzüne de, parçalanan miğferin halkaları batmıştı. Bir taraftan O'nun tedavisi yapılıyor diğeryandan da müşriklere cevap verilmeye çalışılıyordu.

İbn Kamia'nın aksine, Fahr-i Kâinat Efendimiz'in yaşadığını haykıran *Hübâb İbn Münzir* ve *Ka'b İbn Mâlik* gibi gür sesli münâdiler, o gün Mekkelilerin hevesini yine kurasığında bırakacaktı. Aynı zamanda ashab-ı kiram hazretlerini ayağa kaldıran seslerdi bunlar; Mekke ordusunun öldürmek üzere üzerlerine saldırıp durdukları ashab-ı kiram, muvakkat yaşanan çözüme ve dağınıklıktan kurtulmuş, artık aslanlar gibi savaşıyordu. Gördüğü bu yeni manzara, Ebû Süfyân'ı endişelendirmeye başlamıştı.

Uhud'da zaman durmuş gibiydi; iki tarafın da büyük kayıpları vardı ve Mekke ordusunun kumandanı Ebû Süfyân, yeniden Müslümanlara saldırmayı artık çok tehlikeli buluyordu. Yeniden toparlanan ashab kadar, savaş başlamadan önce Uhud'dan ayrılan ve niçin ayrıldıklarını da bilemediği üç yüz kişilik grup onu korkutuyordu; bunların da yeniden gelme ihtimalleri vardı. Bu durumda yeni bir tehlike var demekti. Zaten Uhud'un bidayetinde yaşadıklarını da unutmuş değildi; aynı zamanda mü'minlerin,

ölümün üzerine koşarak gittiklerini en iyi bilenlerden birisi de yine Ebû Süfyân idi.

Onun için o, en azından zahir itibariyle böyle bir sonuç almışken elde ettikleri başarıyı zedelememe adına Mekke'ye geri dönmeyi seslendirmeye başlayacaktı.

Ancak, hâlâ emin olamadığı bir konu vardı ve bunu tetkik için atına atlayıp önce Uhud'un eteğine kadar geldi. Yüksek sesle:

– Bu topluluk arasında Muhammed var mı, diye seslenmeye başladı.

Efendiler Efendisi ashabını uyarmış ve:

– Ona cevap vermeyin, buyurmuştu. Onun için kimse-den ses çıkmadı. Beklediği cevabı alamayınca aynı sorusunu üç kez tekrarladı. Beklediği cevabı alamayınca, Hz. Ebû Bekir'i kastederek:

– Peki, bu topluluğun arasında İbn Ebî Kuhâfe var mı, diye sordu. Resûl-ü Kibriyâ Hazretleri, cevap verilmesini yine istemiyordu. Ebû Süfyân tekrar seslenecekti:

– Peki , aranızda Ömer İbn Hattâb var mı?

Belli ki bu cepheyi çok iyi tanıyor ve meselenin kimlerin omzunda bayraklaştığını çok iyi biliyordu. Anlaşılan, aldığı cevaba bina edeceği bazı hükümler vardı.

Ancak Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), tavrını değiştirmemişti ve yine cevap verilmemesi gerektiğini söylüyordu. Hz. Ömer (radıyallahu anh), ağzının payını vermek için yerinde zor duruyordu. Her defasında izin istemiş ama Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) cevap vermesine müsaade etmemişti. Yeniden Allah Resûlü'ne yöneldi ve:

– Yâ Resûlallah! Ona cevap vereyim mi, diyerek izin istedi.

Kılıçların kınına konulduğu Uhud'da şimdi psikolojik bir savaş cereyan ediyordu. Bu sefer Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), Hz. Ömer'in beklediği cevabı verecekti:

– Peki, cevap ver!

Bu arada Ebû Süfyân, kavmine dönmüş şöyle bağııyordu:

– Demek ki bunlar öldürölmüşler! Şayet sağ olsalardı mutlaka cevap verirlerdi!

Daha o cümlesini tamamlamamıştı ki, Uhud meydanında Hz. Ömer'in gür sesi yankılanmaya başladı:

– Yalan söylüyorsun ey Allah düşmanı! Onların hepsini Allah, seni rezil ve rüsva kılmak için sağ bıraktı! Öyle boşuna sevinme; az önce senin adlarını saydıklarının hepsi de sağ ve salimler!

Ebû Süfyân büyük bir şok yaşıyordu. Demek ki İbn Kamie yanılmıştı; demek ki onun öldürdüğü kişi Muhammedü'l-Emîn değildi! Muhammed.. Ebû Bekir.. Ömer.. bütün bunlar yaşıyorsa işleri daha da zor demektir. Az önce zihninden geçirdiği geri dönme işi aklına yatmıştı. Bu haldeyken vaziyeti idare edip işi yeniden riske atmalıydı. Önce:

– Yüce Hubel, diye bağııarak zaman kazanmak istedi. Uhud'un zahirine bakıp da *bizim inançlarımız sizinkinden üstün* demeye getiriyordu. Ancak beri tarafta, yerinde durmakta zorlanan Hz. Ömer'e bu sefer Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) seslenmiş ve:

– Kalk yâ Ömer! Ona cevap ver, demişti. Artık onu kim tutabilirdi ki? Hemen kalktı ve:

– En büyük ve yüce olan şüphesiz ki Allah'tır, dedi.

– Bugün, Bedir'e bedel bir gündür; o gün sizler üstün gelip bizi üzüntüye boğmuştunuz, bugün de bizim yüzümüz güldü ve sevinenler bizler olduk, diyordu Ebû Süfyân. Bunun üzerine Hz. Ömer (radiyallahu anh):

– İkisi asla bir olamaz, diye kükredi. “Bizim ölülerimiz cennete uçup giderken sizinkiler ise çoktan cehennemi boyladı!”

Bu sözün de altında kalmak istemiyordu Ebû Süfyân. Onun için:

– Bunu sizler söylüyorsunuz; şayet dediğiniz gibiyse vay bizim halimize! Halbuki bizim Uzzâ'mız var, ama sizin Uzzâ'nız yok, diye bağırdı.

Hz. Ömer (radiyallahu anh) hangi sözün altında kalırdı ki? Hemen haykırdı:

– Bizim Mevlâmız Allah'tır; sizin koruyup kollayanınız mı var ki!

Ancak Ebû Süfyân'ın tereddütleri hâlâ geçmiş değildi; Hz. Ömer'e bir kez daha seslenerek yakınına gelmesini söylüyordu. Efendimiz de müsaade edince Hz. Ömer bulunduğu yerden kalktı ve Ebû Süfyân'a daha yakın bir yere geldi. Ebû Süfyân ısrarla soruyor, o da ona cevap veriyordu:

– Allah için sana soruyorum ey Ömer! Doğru söyle; biz Muhammed'i öldürdük mü?

– Allah'a yemin olsun ki hayır! Hatta şu anda O (sallallahu aleyhi ve sellem) senin sesini de duyuyor!

Bu sözler, Ebû Süfyân'ı ikna etmeye yetmişti ve Hz. Ömer'e şöyle seslenecekti:

– Sen, İbn Kamie'den daha doğru sözlü ve iyi bir insansın!

İşte bu, inanılan değerleri Müslümanca temsil etmenin semeresiydi. Uhud bile olsa Ebû Süfyân, yanı başındaki kendi adamına değil, karşı cephede kendisine kılıç çeken düşmanına güveniyordu. Uhud bir yönüyle o gün er meydanı olsa bile diğer yönden yüreklere nakış nakış Müslümanlığın farkını resmediyordu.

Ancak Mekke ordusunun arkada bıraktığı ve Ebû Süfyân'ı da utandıracak bir tablo vardı; özellikle hanımı Hind ve onunla birlikte Mekke ordusuyla birlikte Uhud'a kadar gelen kadınlar, şehidlerin arasına girmiş ve kulak, burun, dudak ve benzeri uzuvlarını kesip, şehid ettikleri yetmiyormuş gibi bir de cansız bedenlerine işkence yapmaya başlamışlardı. Hatta hanımı Hind, Bedir'in intikamını almak için Vahşi'ye öldürttüğü Hz. Hamza'nın yanına gelmiş ve karnını yarararak ciğerini çiğnemişti.⁷⁰ Aynı zamanda kendisi de Hz. Hamza'nın yanına gelmiş ve elindeki mızrağın ucuyla vücuduna dürterek:

– Yaptığının karşılığını gördün mü, diyerek bedenine vurmuştu. Kendisini bu durumdayken görenlerin, yaptıklarını ayıplaması karşısında kendine gelmiş ve:

– Yazıklar olsun sana; sakın bundan başkalarına bahsetme! Çünkü böyle davranmak gerçekten de zillettir, di-

⁷⁰ Bu hareketinden dolayı bazı insanlar Hind'e, ciğer çiğneyen kadın anlamına gelen bir lâkap takacak ve oğlu Muâviye de, ciğer yiyen kadının oğlu olarak anılacaktı. Bkz. İbn Hacer, *İsâbe*, 7/503; İbn Abdilber, *İstiâb*, 1/332; İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/40, 233; Taberî, *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülük*, 3/171; Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/141

ye yaptıklarını saklamasını söylemişti.⁷¹ Ancak kendinden emin olamıyordu; bütün bunlar, bir lider olarak Ebû Süfyân'ın üzerinde büyük bir baskı oluşturuyordu. Zira yapılanlar gizli kalmaz ve yarın mutlaka konuşulurdu. Onun için zor da olsa bir adım daha atacak olan Ebû Süfyân şunları söyleyecekti:

– Sizler, ölülerinizin arasında bazılarına işkence yapıp da vücutları parçalanan, burun ve kulakları kesilerek etrafa dağıtılan insanlar göreceksiniz! Vallahi de ben buna rıza göstermedim; ne böyle yapmalarını emrettim ne de yapanlara engel oldum!⁷²

Her ne kadar bunları ifade etse de, bu şenaati yapan ordunun komutanı o idi; gerçi ifadelerinde bir pişmanlık da yok değildi! Ancak bu, onu temize çıkarmaya yetmeyecekti.

Bütün bunlara karşılık Efendiler Efendisi (sallallahu aleyhi ve sellem) ve ashabının temkinli tavırları, gelecek adına Ebû Süfyân başta olmak üzere geleceğin sahabîleri olmaya aday Mekke ordusu üzerinde unutulmaz izler bırakacaktı. Ortada, dostun da düşmanın da görüp izlediği bir seyir vardı ve şüphesiz bu mücadelenin galibi, temkin ve sabırla olayları göğüsleyip meselelerin çözümünü istikbale bırakanlar olacaktır!

Ayrılıp giderken de şunları söylemeyi ihmal etmemiştii:

⁷¹ Bkz. İbn Hişâm, *Sîre*, 4/42; Taberî, *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk* 2/71; İbn Kesir, *Bidâye*, 4/38; Halebî, *Sîre*, 2/530; Semîra Zâyid, *Sîre*, 2/436

⁷² Bkz. Buhârî, *Cihâd* 164, *Megâzî*, 17; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 4/293; Nesâî, *Sünen*, 5/189; İbn İshâk, *Sîre*, 3/513; İbn Hişâm, *Sîre*, 4/43; Taberî, *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/71; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/47; İbn Kesir, *Bidâye*, 4/38, 40

– Dikkat edin! Gelecek seferki randevumuz, önümüzdeki senenin başında yine Bedir olsun!⁷³

Bu cümle, Uhud'un ortada kaldığını Mekke'nin de kabulü anlamına geliyordu. Zira Ebû Süfyân o gün, mutlak bir zaferle Mekke'ye dönemiyor; başı dik, göğsü önde Mekke'ye girecek bir sonuçla Medine'den ayrılamıyordu! Ancak yeniden bir taarruz için gerekli olan cesareten de yoksun bulunuyordu; zira toplama bir ordu ile buraya gelmiş ve Medine'nin dibinde savaşıyordu! Bundan sonrası onun için ciddi risk demektir. Ne Bedir'i unutmamıştı ne de Uhud'un ilk safhasını aklından çıkarabiliyordu! Müslümanların her an yeniden toparlanıp saldırma ihtimali vardı ve en iyi alternatif, şu an elde ettiği konumu zedelemekten buradan ayrılmaktı!

Artık askerlerinin arasına dönecek olan Ebû Süfyân'a, askerlerine seslenip geri dönme talimatı vermek kalmıştı; böylelikle Mekke ordusu, büyük ümitlerle geldiği Uhud'dan ayrılmış oluyordu.⁷⁴

Hamrâü'l-Esed

Mekke'ye doğru ilerlerken konakladıkları ilk menzilde oturup durum değerlendirmesi yapacaklardı. Sonuç olarak kazandıklarını düşündükleri zaferle ilgili ellerinde esir ve ganimet olarak herhangi bir delilin bulunmadığını ifade edecek ve esirle ganimet elde ederek Mekke'ye

⁷³ İbn İshâk, *Sîre*, 3/513; İbn Hişâm, *Sîre*, 4/43; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/60; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/71; İbn Kesîr, *Bidâye*, 4/38

⁷⁴ Mekke'ye gelmez Ebû Süfyân, Kâbe'de bulunan Hubel putunun önüne gelecek ve kendilerine yardım ettiğinden dolayı onun önünde temenna durarak şükranlarını ifade edecekti. Bkz. Vâkîdî, *Megâzi*, 1/112

dönebilmek için –bir-ikisi müstesna– yeniden Medine’ye saldırma konusunda birleşeceklerdi. Özellikle *Safvân İbn Ümeyye*’nin Mekke’ye dönme ısrarlarına rağmen bu karar alınmış ve bir gün önce Uhud’da yetmiş şehid ile onun iki misli insanı yaralı bırakan İslâm yurduna saldırı planı devreye konulmaya başlanmıştı. Ancak Efendimiz ve ashab-ı kiramın ne halde olduklarını, atacakları bu adıma nasıl bir tepkiyle karşılık vereceklerini de merak etmiyor değillerdi!

İşte tam bu sırada, gelip de Efendimiz’in huzurunda teslimiyetini ikrar eden *Ma’bed İbn Ebî Ma’bed*, üzerlerine çıkagelmişti. Onu görünce Ebû Süfyân, yanındakilere dönerek:

– İşte bu Ma’bed’dir! Onda mutlaka yeni haberler vardır, dedi. Arkasından da:

– Ne haber ey Ma’bed? Oralardan ne haberler getirdin, diye sordu. Bunun üzerine Ma’bed, şunları söylemeye başladı:

– İşin doğrusu ben, Muhammed ve ashabını, daha önce görmediğim kadar büyük bir kuvvetle peşinizden gelirken gördüm; size karşı öfkeden yanıp tutuşuyorlar. Evs ve Hazreç halkından dün onlarla beraber olmayanlar da gelip aralarına katılmışlar; size ulaşip da intikam almadan geri dönmeyi de düşünmüyorlar! Başlarına gelenler konusunda çok öfkeli ve dün yaptıklarına da bin pişmanlar! İşin özü, size karşı öyle bir kin ve nefretleri var ki bu zamana kadar ben, öylesini hiç görmedim!

Söylenenler karşısında şaşkınlığını gizleyemeyen ve sert bakışlarla Ma’bed’i süzen Ebû Süfyân, önce:

– Yazıklar olsun sana! Nelerden bahsediyorsun sen, diye çıktı. İstifini bozmadan devam eden Ma’bed:

– Vallahi de sen buradan ayrılmadan atlarının alınlarını görürsün, diyerek bir adım daha attı. Onun sözleri, Ebû Süfyân’ı daha da endişelendirmişti. Tereddütlü bir ses tonuyla:

– Halbuki biz, tekrar onlara saldırıp köklerini temizleme kararı almıştık, dedi. Bir taraftan başını iki yana sallayan Ma’bed diğer yandan da şunu söylüyordu:

– Bunu yapmanızı hiç tavsiye etmem! Onların görünüşü o kadar mehîb idi ki ben, gördüğüm bu manzara karşısında onlar için şiir bile yazdım!

Ebû Süfyân’ı bir kat daha merak sarmıştı ve yazdığı şiirleri de okumasını istedi Ma’bed’den. O da, uzun uzun şiirini okumaya başladı. Şiirinde, Medine ordusunun heybet ve gücü karşısında yaşadığı endişeyi dile getiriyor ve bu ordunun hedefindeki Mekke ordusuna yazık olacağı şeklindeki endişelerine yer veriyordu. Dil oturaklı, ifadeler de oldukça etkiliydi. Sözün gücü karşısında Ebû Süfyân’ın nutku tutulmuş, tasvirler karşısında adeta yüreği parçalanmıştı. Derin derin düşünüyordu. Medine’ye yeniden saldırmama konusunda demek ki Safvân haklıydı. Zihninde olup bitenleri ölçüp biçiyor ve belli ki nihâî bir karara varmak istiyordu. Artık Ebû Süfyân’ın her halinden ayrı bir endişe okunuyordu.⁷⁵

Endişesini daha da artıran başka bir husus vardı; gecenin karanlığında Hamrâu’l-Esed’den gözüne beş yüz ayrı noktadan ateş yansıyor. Ona göre bu, en az iki bin beş

⁷⁵ Vâkıdî, *Megâzî*, 1/130; Taberî, *Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk* 2/75; İbn Kesîr, *Bidâye*, 4/49, 50; Halebî, *Sîre*, 2/553, 554

yüz kişilik bir ordu demekti. Bu sayının beş bini bulma ihtimali de vardı.⁷⁶ Çünkü o günkü seyahatlerde kervanlar konaklayınca çadırlar kurulur ve bir çadırda beş ila on kişi kalırdı; ihtiyaç anında ise her bir çadırın önünde bir ateş yakılırdı. Şimdi daha çok endişelenmeye başlamıştı! Demek ki Ma'bed'in dedikleri doğrudu ve anlaşılan, dün Uhud'dan dönen üç yüz civarındaki insan, etraf kabilelerden asker toplamak için gitmiş ve Muhammedü'l-Emîn de bu taze kuvvetlerle kendilerini takibe başlamıştı. Dünkü yedi yüz kişiyle ancak başa çıkabilen Ebû Süfyân'ı artık büyük bir korku saracaktı; Medine'ye saldırmak bir yana en seri şekilde toparlanacak ve en azından dün elde ettiği yarım yamalak zaferi de zedelememek için yönünü Mekke'ye çevirip en hızlı adımlarla oradan uzaklaşmayı tercih edecekti.

Üstesinden gelemeyeceği gücü karşısında görünce resmen kaçmayı tercih eden Ebû Süfyân, meydan okumaktan da geri durmuyordu; yolda giderken Medine'ye gitmekte olan bir kervanla karşılaşacak ve bu kervanla Allah Resûlü'ne:

– Biz yeniden toparlanıp saldıracak ve Seninle ashabının kökünü kazıyacağız, diye haber göndermeye çalışacaktı. Belli ki kaçarken bile gururundan taviz veremiyordu!

Ebû Süfyân'ın bu haberi kendisine gelince Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) sadece:

– Allah bize yeter ve bizim için O, ne güzel vekildir, diyecekti. Zira onların bu sözleri, inanan insanlara güç ve kuvvet veriyordu. Zaten çok geçmeden Cibril-i Emîn de gelecek ve onların kullandığı sözlerden de bahsederek sa-

⁷⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*,2/49; Halebî, *Sîre*, 2/553

dece Allah'a güvenip tevekkül etmenin isabetli olduğunun haberini getirecekti.⁷⁷

Kiralık Katil

Mekkeliler gibi Ebû Süfyân da, hâlâ Bedir'in intikamını alamadığını ve Uhud gibi bir fırsatı da istediği gibi değerlendiremediğini düşünerek kaçırdığı fırsatlar için yakınıp duruyordu. Bir gün etrafına topladığı bir grup delikanlıya şunları söyleyecekti:

– Aranızda Muhammed'in işini bitirecek bir yiğit yok mu? Baksanıza, biz bu kadar acı içinde kıvranırken O, hâlâ çarşı-pazarda rahatça dolaşabiliyor!

Topluluk içinden buna cesaret edecek birisi çıkmamıştı; zira bu, öncelikle ölümü göze almak demektir ve Medine'ye kadar tek başına gidip de Muhammed'i öldürmek öyle her babayiğidin yapacağı bir iş değildi. Kimseden böyle bir cesareti göremeyen Ebû Süfyân, yine eli boş evinin yolunu tutacaktı.

Ancak bir müddet sonra Ebû Süfyân'ın kapısı çalmaya başladı. Açtığında, karşısında bedevî bir delikanlı duruyor ve:

– Şayet bana söz verir ve taleplerim konusunda cömert davranırsan, ben gider ve O'nu öldürürüm! Çünkü ben, bu işleri iyi bilirim; bak, işte kuş tüyünden hafif hançerim bu işi yapmak için hazır bekliyor, diyordu.

Tam tükenmek üzereyken yeniden yeşermişti Ebû

⁷⁷ Bkz. Âl-i İmrân, 3/172, 173; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 4/178, 180, 182; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 1/431; Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, 2/388, *Lübâbü'n-nukûl* 1/61; Vâhidî, *Esbâb-ü Nüzûli'l-Kur'ân*, 1/45

Süfyân'ın ümitleri. Gözlerinin içi parlıyordu. Bu iş, ancak böylesine fedâilerle gerçekleştirilebilirdi ve kapıdan içeri aldığı adama önce:

– Sen, tam aradığımız adamsın, dedi. Keyfine diyecek yoktu. Delikanlıya yağız bir deve ve onu memnun edecek kadar mal-mülk verdi önce. Artık anlaşmışlardı. Ardından da:

– Sakın bunu kimseye söyleme ve sadece seninle benim aramda kalsın! Çünkü ben, bunu birilerinin duymasından ve hemen gidip Muhammed'e yetiştirmelerinden endişe ediyorum, diye tembih ediyordu. İsteddiği teminatı da alacaktı:

– Bunu kimse bilmeyecek!

Derken, gecenin karanlığında devesine binen genç, altı günlük bir yolculuğun sonunda Medine'ye gelecek ve maksadını gerçekleştirmek için Efendiler Efendisi'ne yaklaşmaya çalışacaktı. Ancak mesele, ne Ebû Süfyân'ın istediği şekilde ne de gencin arzu ettiği istikamette gelişecekti; daha onun gelişini görür görmez Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem):

– Şu delikanlı var ya, niyeti hiç iyi değil; bir kötülük düşünüyor, demiş, ardından da ashabını şu ifadelerle teskin etmişti:

– Ama endişe etmeyin; Allah'a yemin olsun ki Allah (celle celâlühu), onunla planladığı şeylerin arasına girecek ve maksadını gerçekleştirmesine müsaade etmeyecektir!

Derken bu sırada genç de yanlarına gelmiş:

– Hanginiz Abdulmuttalib’in oğlu, diye soruyordu. Efendiler Efendisi ses verdi:

– Abdulmuttalib’in oğlu benim!

Bunun üzerine bedevî genç, sanki O’na gizli bir şey söyleyecekmiş gibi yanına yaklaşmak istedi. Onun bu niyetini sezen ve az önce Efendimiz’den duyduğu cümleleri de düşünen Üseyd İbn Hudayr, eteklerinden çekerek:

– Resûlullah’ın yanından uzak dur, diyor ve elbisesinden tutmuş çekiyordu. O kadar çekmişti ki, adamın belinde sakladığı hançeri ortaya çıkıvermişti. Bunun üzerine Hz. Üseyd:

– Yâ Resûlallah! İşte niyeti kötü olan adam bu, diye seslenmeye başladı.

Delikanlının kolu kanadı kırılıvermişti! Canından korkuyordu! Üseyd İbn Hudayr, delikanlının yakasından tutmuş, herhangi bir zararı dokunmasın diye iyice çekiyordu. İyice sıkıştığını gören genç, bir taraftan:

– Kanım... Kanım yâ Muhammed, diye seslenip canını kurtarmak için Efendimiz’in şefkatine sığınırken diğer yandan da, içinde bulunduğu zor durumdan kurtulabilmek için emân dileniyordu. Efendiler Efendisi (sallallâhu aleyhi ve sellem), delikanlıya döndü ve şunları söyledi:

– Doğruyu söyle! Sen kimsin ve buraya niçin geldin? Şayet doğruyu söylersen bu sana fayda verir. Zaten yalan beyanda bulunsan da Ben, senin gizlediklerine muttali olurum!

– Ben emniyette miyim? Güvenebilir miyim, diyordu.

Resûl-ü Kibriyâ Hazretleri:

– Evet, güvendesin, diye teminat verdi. Bunun üzerine genç, Mekke’den itibaren yaşadıklarını anlatmaya başladı teker teker; Ebû Süfyân’ın gençlerden yardım dilemesini, Medine’ye ve Medinelilere duyduğu öfke ve kini, Resûlullah’tan intikam almak için nelere tevessül ettiklerini ve evine gittiği zaman kendisine vaat ettiği dünya nimetlerini anlattı bir bir...

Adam çözülmüştü ama ashab-ı kiram açısından mesele hâlâ tehlike arz etmeye devam ediyordu. Hâlâ emin olmuyorlardı; Üseyd İbn Hudayr genci yakın takibe almış ve o akşam da evine götürüp hapsedmişti.

Ertesi gün olunca Allah Resûlü genci yeniden yanına çağırdı ve:

– Ben sana emân vermişim; şimdi istediğin yere gidebilir veya senin için bundan daha hayırlı olan başka bir işi tercih edebilirsin, dedi. Belli ki, kendisine tuzak kuran bu genci de yanına almak istiyordu. Bakışlarındaki sıcaklık, ses tonundaki kucaklama zaten genci eritmişti ve hemen sordu:

– Daha hayırlı olan şey de ne?

– Allah’tan başka ilah olmadığına ve Benim de O’nun Resûlü olduğuma şehadet etmen.

Bu kadar sıcak ve içten bir davete icabet etmemek olur muydu hiç! İliklerine kadar huzur yudumlayan genç önce:

– Ben şehadet ederim ki Allah’tan başka ilah yoktur ve Sen de Allah’ın Resûlü’sün, dedi. Ardından da şunları söyledi Allah Resûlü’ne:

– Vallahi de yâ Muhammed! Sen ne kadar da şefkat dolu bir insansın! Seni görür görmez adeta aklım başım-

dan gidiverdi ve elim-kolum bağlanıp ne yapacağımı şaşırırverdim! Sonra Sen, benim esas maksadımı ne çabuk da anlayıverdiniz; halbuki onu hiç kimse bilmiyordu ve zaten bilse de bunun haberini Sana getirecek kimse olmamıştı! İşte o zaman ben anladım ki Sen, olumsuzluklar karşısında muhafaza altındasın. Doğruyu temsil eden de Sensin; Ebû Süfyân'ın peşinden gidenler ise, şeytanın askerleri!⁷⁸

Efendiler Efendisi'ni tebessüm ettiren cümlelerdi bunlar! Bir badire daha problemsiz atlatılmıştı... Ebû Süfyân'ın planı yine işe yaramamıştı! Bir kez daha O'nu öldürmek için gelen bir insan, Resûlullah'ın iklimine girince hayat bulmuş ve heybelerini huzurla doldurmuş öylece geri dönmüyordu.

Racî' Hâdisesi

Hicretin dördüncü yılında müşrikler, cephede bileğini bükemedikleri Müslümanlar için farklı bir yola başvuracak ve taktik değiştirip Müslüman olduklarını söyleyerek Allah Resûlü'nden, kendilerine İslâm'ı öğretecek muallim talebinde bulunacaklardı. Resûl-ü Kibriyâ için bir insanın iman etmesi, üzerine güneşin doğup battığı her şeyden daha hayırlı ve daha önemliydi. Dolayısıyla başlarına *Âsım İbn Sâbit*'i tayin ederek *Suffe Ashabi*'ndan on kişiyi bu iş için görevlendirecekti.

Buraya kadar bir problem yoktu; ancak yola çıkılıp da Racî Kuyusu'nun olduğu yere gelindiğinde gerçek niyetler ortaya çıkacak ve ateş çemberi içine alınan on kişilik

⁷⁸ İbn Kesîr, *Bidâye*, 4/69

ashab-ı Resûlullah'tan yedisi oracıkta şehid olacaktı. Geride *Hubeyb İbn Adiyy*, *Zeyd İbn Desinne* ve *Abdullah İbn Târik* olmak üzere üç kişi kalmıştı.

Daha sonra Hz. Abdullah'ı da şehid eden müşrikler, Hz. Hubeyb ile Hz. Zeyd'i esir alıp Mekke'ye getirecek ve yüklü bir meblağ karşılığında esirlerini onlara teslim edeceklerdi.

Mekkeliler için bu, bulunmaz bir fırsattı; herkesin gözü önünde onları şehid etmeye hazırlanıyor ve bu günü de bayram ilan etmeye çalışıyorlardı! Bir taraftan da onlara baskı yapıyor ve dünya adına vaat ettikleriyle Hz. Hubeyb ve Hz. Zeyd'i, dinlerinden döndürmeye çalışıyorlardı. Bir aralık Hz. Hubeyb'in yanına Ebû Süfyân yaklaşacak ve:

– Burada sen değil de Muhammed olsaydı; biz de senin değil de O'nun başını vurmuş olsaydık bu hoşuna gider miydi, diye soracaktı.

Hz. Hubeyb'in, tüylerini diken diken eden bir soruydu bu; O'nun için her şeyini fedaya and içmiş birisine böyle bir teklifin yapılması kadar büyük bir hakaret olamazdı. Hemen:

– Vallahi de hayır, diye mukabele etti. “Benim, çoluk-çocuğumun yanında ve kendi evimde, Muhammed'in ise benim yerime başına bunların gelmesi bir yana, bulunduğu yerde O'nun, ayağına bir dikenin bile batmasını ben asla istemem!”

Ebû Süfyân ve onu izleyenler, gönülden Allah ve Resûlü'ne inanmış bir yüreğin keyfiyetine bakıp hayranlık duyuyorlardı. Ancak onların bu hayranlığı, o gün için kendilerini zulümden alıkoyacak güçte değildi ve çok geç-

meden herkesin önünde onu şehid edeceklerdi!

Hedef haline gelip de son nefesini vermeden önce bir de Hz. Hubeyb'in yürek hoplatan duasına şahit olacaktı Mekke. O kadar içtenlikle Allah'a yalvarıyor ve içini döküyordu ki, o gün Ebû Süfyân dâhil bu hadiseye şahit olanlar, Hz. Hubeyb'in bedduasının kendilerine isabet edeceği korkusuyla ya bir kenara çekilip gizlenmeyi tercih edecek veya buldukları yere yan yatıp uzanarak bu yakarışın etkisinden kurtulduklarını düşüneceklerdi.⁷⁹

Şimdi sıra Hz. Zeyd'deydi; ona da yaklaşmış ve benzeri tekliflerde bulunmuşlardı! Resûlullah'ın yetiştirdiği cemaatin, birini diğerinden ayırmaya imkân yoktu; o da bulunduğu yerde sebat ediyor ve Mekke müşriklerini kışkırtacak tavırlar sergiliyordu!

Ebû Süfyân, onun da yanına yaklaştı ve şunları söyledi:

– Ey Zeyd! Allah aşkına doğru söyle! Senin yerine şu anda burada Muhammed olsaydı ve bizler de, şimdi O'nun başına vuruyor olsaydık nasıl olurdu? Böyle bir şey senin hoşuna gider miydi?

Başından kaynar sular dökülmüş gibi olmuştu Hz. Zeyd'in ve o da, Hz. Hubeyb gibi kükreyerek şu tepkiyi verecekti:

– Bırakın O'nun burada olmasını, bulunduğu yerde ayağına bir dikenin bile batmasına gönlüm asla razı olmaz!

Resûlullah sevgisiyle hangi sahabe imtihana tâbi tutulur

⁷⁹ İbn Hişâm, *Sîre*, 4/125-126; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/56; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/77-79; İbn Kesîr, *Bidâye*, 4/62-65. Zira o günün telakkilerine göre böyle davranmak, oracıkta yapılan bedduanın tesirini kırarak ve insana zararının dokunmasını engelleyecekti. Bkz. İbn Hişâm, *Sîre*, 4/127; Halebî, *Sîre*, 3/162

da farklı bir tepki verebilirdi! Ondaki bu metaneti görünce Ebû Süfyân'ın dudaklarından şu cümleler dökülecekti:

– İnsanlar içinde ben, Muhammed'in arkadaşlarının O'nu sevdiği kadar hiç kimsenin bir diğerine bu kadar gönülden bağlanıp sevdiğine şahit olmadım!⁸⁰

Bu bir takdirdi ama Hz. Zeyd'i serbest bırakacakları anlamına da gelmiyordu; o gün kin ve nefretleri o kadar önde idi ki Hz. Zeyd'i de oracıkta şehid etmekten geri durmayacaklardı.⁸¹

Ancak bütün bunlar, başta Ebû Süfyân olmak üzere Mekkeliler üzerinde derin izler bırakıyordu; her ne kadar kin ve intikam hisleriyle dolu kalpleri rikkate gelmese de, yalan söyleyemeyecek olan vicdanları yapılanları okuyacak ve yarın kendi kendilerine muhasebe yapmaya başlayacakları zeminlerde utanacakları birer adım olarak önlerine koyacaktı.

İkinci Bedir

Uhud'dan ayrılırken gelecek yılki buluşma yeri ve zamanını bizzat kendisi tayin eden Ebû Süfyân zaman gelip de vakit dolunca, kara kara düşünmeye başlayacak ve yeniden Bedir'e gitmemek için binbir bahane arayışı içine girecekti.

Ancak Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), Ebû Süfyân'ın Uhud'dan ayrılırken beyan ettiği sözüne istinaden ashabıyla birlikte Bedir'e çıkmak için hazırlık yapmaya çoktan başla-

⁸⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/56

⁸¹ İbn Hişâm, *Sîre*, 4/125; Taberî, *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/79; *Sîre*, 3/164; İbn Kesîr, *Bidâye*, 4/65; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, 1/649

mıştı. Çünkü O (sallallahu aleyhi ve sellem), sözünün eriydi ve tek taraflı olarak ortaya konulmuş olsa bile Ebû Süfyân'ın bu talebini de görmezlikten gelemez, talebini yerine getirirdi.

Ashabıyla birlikte Efendimiz'in, Bedir'e doğru hareket etmek üzere olduğu haberini ona, *Nuaym İbn Mes'ud*⁸² getirmişti. Ebû Süfyân'ı telaşa sevkeden bir haberdirdi bu ve hemen teşebbüse geçmek istedi. İlk aklına gelen, siyasi manevralarından emin olduğu Nuaym'ı yeniden Medine'ye göndererek Müslümanları bu işten vazgeçirmek için dehasını kullanmasını talep olmuştu. Hatta bunun için Nuaym İbn Mes'ud'a yirmi deve vaat ediyor, emin olabilmesi için de bu develeri, daha şimdiden Süheyl İbn Amr'a teslim edeceğini söylüyordu. Hatta develerinden en iyisini peşin olarak ona tahsis etmiş ve Medine'ye giderek Müslümanların gözünü korkutmasını istemişti.

Nuaym'ın yapacaklarından o kadar emindi ki, Kureys'e dönen Ebû Süfyân onlara şöyle seslenecekti:

– Ashab-ı Muhammed'i Bedir'e çıkmaktan alıkoymak için Nuaym İbn Mes'ud'u gönderdik; o bunun için gayret gösterecek! Ancak yine de biz yola çıkalım ve bir-iki gece yürüdükten sonra durur ve geri döneriz. Böylelikle yoldan dönen biz değil de onlar olmuş olur ve gelişmeleri kendi lehimize çevirmiş oluruz. Şayet her şeye rağmen onlar gelirse, bu yılın kıtlık yılı olduğunu ifade eder ve bu buluşmayı bereketli başka yıllara atarız.

– Ne kadar güzel düşünmüşsün, diyorlardı Ebû Süfyân'a. Demek ki bu, herkesin kabulüydü ve Kureys'in bu tepkisi

⁸² Nuaym İbn Mes'ud, o gün için henüz Müslüman olmamıştı. Bkz. İbn Hacer, *İsâbe*, 6/461; Ziriklî, *A'lâm*, 8/41; İbn Abdilberr, *İstîâb*, 4/1508

de, Ebû Süfyân'ı tasdik etmişti.

Beri tarafta, peşin olarak aldığı devenin üzerinde Medine'ye dönen Nuaym İbn Mes'ûd, hemen faaliyetlere girişecek ve Ebû Süfyân'ın büyük bir ordu toplayarak Bedir'e çıkmak üzere olduğunu haberlerini yaymaya başlayacaktı.

Nuaym İbn Mes'ud'un getirdiği habere Medine'deki münafık ve Yahudiler sevinedursunlar, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer gibi sahabiler gelerek Allah Resûlü'ne müracaat edecek ve her şeye rağmen Bedir'e çıkma konusundaki kararlılıklarını beyan edeceklerdi. Zaten Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) de farklı düşünmüyordu; şöyle buyuracaktı:

– Nefsim yed-i kudretinde olana and olsun ki, benimle birlikte kimse gelmese bile Ben, yola çıkacak ve randevu yerine mutlaka gideceğim!

Beri tarafta Ebû Süfyân ve Mekke ordusu, kendilerine *sözünün altında kaldı* dedirtmemek için gönülsüz de olsa iki bin kişilik bir güçle yola çıkacaktı. Ebû Süfyân tedirgin-di; yürüyordu ama içinde kendisini yiyip bitiren bir korku vardı. Yoldan geri dönmek genel kabul olsa da, bu kadar kalabalıkla yola konulunca şartlar değişir ve insanlar dönmekten vazgeçerlerse ne yapacaktı. Onun için *Merr-i Zahrân* denilen yere gelip de *Mecenne* suyunun başında konakladıklarında, ne yapıp edip bu orduyu geri çevirmenin gerekliliğini düşünüyordu. Göz göre göre ve sonucu belli olan bir zemine gitmek intihar olurdu. Zira Bedir ve Uhud'daki manzaralar zihinlerinde hâlâ canlıydı. Dinlenme işi bitip de ordu ayaklandığında:

– Ey Kureyş topluluğu, diye seslendi onlara. Bütün dikkatleri üzerinde topladıktan sonra da onlara şu talimatları vermeye başladı:

– Haydi, geri dönün! Görmüyor musunuz, bu yıl her tarafı kıtlık kasıp kavuruyor; en iyisi bugün geri dönüp bolluk ve yeşilliğin olduğu, hayvanlarımızın da yeşilliklerden yiyip bize bol süt verdikleri gelecek yıllarda savaşırız. Bu kıtlıkta savaş mı olur? Ben dönüyorum; haydi, sizler de dönün!

Mekke ordusunun zaten beklediği bir sestü bu ve hiç kimseden itiraz gelmeden Mekke'ye geri döndüler. Bu kısa yolculukları sırasında 'sevîk' adını verdikleri undan yapılan bir çeşit çorba tükettikleri için yoldan dönen bu orduya kendileri, sevîk içen ordu manasında 'ceyšü's-sevîk' demişlerdi.⁸³

Diğer yanda ise Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashab-ı kiram, yola çıkıp gelecek ve Bedir'de sekiz gün bekleyeceklerdi. Ortada ne Ebû Süfyân'dan ne de Mekke ordusundan bir iz vardı. İhtiyatlı gelen ashab, aynı zamanda ticaret merkezlerinden birisi olan Bedir'de alışverişlerini yapacak ve hem buraya kadar gelmiş olmanın sevabı hem de ticaretten elde ettikleri büyük kazançla geri döneceklerdi.⁸⁴

Hendek

Bir aralık Mekke'ye *Selâm İbn Ebi'l-Hukayk, Huyeyy*

⁸³ Hatta kendi aralarında bunu latife konusu yapıyorlar ve 'Siz çorba içmek için gittiniz' diye birbirleriyle dalga geçiyorlardı. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/60; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/87

⁸⁴ Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/59-60; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/87-88

İbn Ahtab, Kinâne İbn Ebi'l-Hukayk, Hevze İbn Kays ve Ebû Âmir gibi adamlar çıkageldi. Bunlar, Medine ve civarında yaşayan Yahudi kabilelerinin reisleriydi; aralarında ittifak etmiş ve Mekkelilerle güç birliği yaparak Efendimiz'e ve ashaba karşı son kez ölümcül bir çıkış yapmak istiyorlardı! Bunu yapmak için Kureyş çok müsait gözüküyordu; onlara şöyle diyorlardı:

– Muhammed'le savaşta biz sizinle birlikteyiz ve omuz omuza verip O'nun kökünü kazıyalım!

Teklif Kureyş'in hoşuna gitmişti; zaten böyle bir tepkiyi yıllardır onlardan bekliyorlardı. Hatta kaç defa mektup yazmışlardı ama bir türlü taleplerine cevap bulamamışlardı. Şimdi kendileri gelmiş, yıllardır arzu ettikleri teklifi bizzat kendileri talep ediyorlardı. Ebû Süfyân:

– Merhaba dostlarım! Hoş geldiniz, dedi önce. Ardından da ilave etti:

– Bizim için en makbul kişi, Muhammed'e düşmanlık konusunda bizimle birlikte hareket edip yardımcı olandır!

Zaten içlerinden bir türlü atamadıkları Bedir'in intikamını almak için fırsat kolluyorlardı. Zira dostları nezdinde de düşmanları katında da büyük bir kredi kaybetmişlerdi; planları tutmamış ve insan içine çıkacak yüzleri kalmamıştı! Üstelik şimdi yalnız da değillerdi; neredeyse Yahudilerin hepsi ittifak etmiş, böyle bir savaşta kendileriyle birlikte hareket edeceklerini söylüyor, bununla da yetinmeyip etraftaki diğer kabileleri de işin içine katmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bu, kaçırılmayacak bir fırsattı. Ebû Süfyân'a yeni bir gün doğmuştu.

Hemen harekete geçen Ebû Süfyân, Kureyş'in her bir kolundan belli başlı kişileri seçerek toplam elli kişiyle birlikte Kâbe'ye gelecekti. Verilen sözden geri durmama konusunda bütün kolların aynı sözü vermelerini temin etmeye çalışıyordu; bunun için de, Kâbe örtüsünün altına girerek, kanlarının son damlasına kadar savaşacaklarına dair yemin üzerine yemin edecek ve kendilerinden emin bir şekilde geri geleceklerdi.

Bu arada Yahudi temsilcileri *Gatafan* ve *Benî Süleym* gibi kabilelere de gitmiş ve onları da ikna etmişlerdi. Bu gidiş, dikiş tutacak gibiydi ve sırasıyla bütün Arap kabilelerini dolaşmaya başladılar. Anlaştıkları her kabileye tarih veriyorlar ve o zamana kadar hazır olmalarını istiyorlardı.

Ebû Süfyân artık kendinden daha emin gözüküyordu ve bu hızla, Medine'ye bir mektup gönderecek, gönderdiği bu mektupta Allah Resûlü'nü şu ifadelerle açıktan tehdit edecekti:

– İşin özüne gelince; şüphesiz ki sen, bizim en kahramanlarımızı öldürdün, çocukları yetim, kadınları da sahipsiz bıraktın! Şu an bütün kabile ve aşiretler toplanmış, savaşmak üzere senin üzerine geliyor. Senden, Medine hurmalığının yarısını istiyoruz; kabul edersen ne âlâ. Yoksa şimdiden şehrinizin yerle bir olacağını ve ağaçlarınızın da sökülüp atılacağını bilmiş ol!

Sözlerine daha da ağırlık kazandırmak için aynı konuyu şiirin kalıplarına da dökerek ve putların etrafında kenetlenen kavimlerin Medine üzerine nasıl yürüyeceklerini tasvir edecekti.⁸⁵

⁸⁵ Bkz. Hamîdullah, *Vesâik*, 72. Kendisine Ebû Süfyân'ın bu mektubu ulaştığında Allah

Derken zaman gelmiş ve son vuruş için ilk hamle yapılmak üzereydi. Takvimler hicrî beşinci yılın Şevval ayını gösteriyordu. Ebû Süfyân kumandasındaki dört bin kişilik Mekke ordusu hareket etmiş, Medine'ye doğru yol alıyordu. Ordu içinde üç yüz at, bin beş yüz de deve vardı.

Bunu duyan kabileler de harekete geçmiş ve akın akın gelip Ebû Süfyân ordusuna katılıyordu; çok geçmeden bu sayı, on bini bulacaktı.

Beri tarafta Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Mekke'ye giden Yahudi cemaatinin, kabile kabile dolaşarak herkesi kendi aleyhine nasıl kışkırttığını yakından takip ediyordu. Mekke'deki her hareket O'nun istihbarat ağına düşüyor ve O da, atacağı adımları bu bilgilere bina ediyordu. Daha Ebû Süfyân Mekke'den çıkmadan dört gün önce bunun haberini almış ve konuyu ashabıyla istişareye açmış, onları Medine'de yeni bir sürprizle karşılama hazırlıklarına çoktan başlamıştı.

Medine'ye geldiklerinde Ebû Süfyân ve ordusu büyük bir şok yaşıyordu; ordusuyla birlikte Medine'ye girebileceği vadi, boydan boya kazılmış ve ileriye geçme fırsatı vermiyordu! Başka bir yerden Medine'ye girmenin de imkânı yoktu; zira etraftaki kayalık ve dağlar buna fırsat vermiyordu. Onun için mecburen burada karargâh kurmak zorunda kalacaklar ve hendeği geçmek için fırsat kollayacaklardı. Ancak buna da imkân yoktu. İmkân olsa bile karşı tarafa geçenlerin başına gelenler, arkadakileri daha dikkatli davranmaya sevk ediyordu. Birkaç kez geçmeyi denediklerin-

---

Resûlü'nün (s.a.s.) tavrında herhangi bir değişiklik olmayacak ve o günkü Ebû Süfyân'a anlatacağı dille aynı mukabelede bulunacaktı. Bkz. Hamîdullah, *Vesâik*, 72, 73

de, geçenlerin işi bitmiş, geride kalanların da korkuları ziyadeleşerek kaçmak durumunda kalmışlardı!

Günler geçip gidiyor ama bir türlü neticeye gidilemiyordu. Benî Kurayza'nın lojistik destekleri de bir işe yaramamıştı; silah ve gıda yardımında bulunuyor, içeriden bilgi getirerek istihbaratla onları yönlendirmeye çalışıyorlardı ama bütün bunlar bir işe yaramıyordu. Üstelik yirmi devreyi yüküyle birlikte kendilerine getirirken ellerinden kaybetmiş ve yeni bir yıkıma daha sebebiyet vermişlerdi. Büyük bir mahcubiyet içinde gelip de durumu kendisine anlattıklarında, dinledikleri karşısında küplere binen Ebû Süfyân, kendisine söz verdiği halde bu sözü yerine getiremeyen *Huyeyy İbn Ahtab*'a kızıyor ve şunları söylüyordu:

– Şu Huyeyy, ne uğursuz adammış! Zaten onu bildim bileli hep bizi yalnız bırakmıştır! Şimdi biz, geri dönerken yüklerimizi hangi develere yükleyeceğiz?

Günler birbirini takip ediyordu. Nihayet devreye Nuaym İbn Mes'ud girecek ve Ebû Süfyân'ın kumanda ettiği Mekke ordusuyla Benî Kurayza'lıların arasını açacak bir siyaset ortaya koyacaktı. Artık ne Ebû Süfyân'ın Huyeyy İbn Ahtab'a, ne de Huyeyy İbn Ahtab'ın Ebû Süfyân'a güveni kalmıştı! Artık ne Gatafanlılar Benî Kurayza'ya, ne de Benî Kurayza Gatafanlılara iyi bakıyordu! Etraf kabilelerden toplama ordu, tel tel dökülmeye başlamıştı.

Çok geçmeden *Ebû Süfyân ve Gatafân*'ın ileri gelenleri, *İkrime İbn Ebî Cehil* başkanlığında bir hey'et göndererek Benî Kurayza'ya şu mesajı ulaştıracaklardı:

– Bizler, burada sürekli kalıcı değiliz; zaten atlar ve deve-

ler de telef olmaya başladı! Son vuruş için hazırlıklı olun ki, hep birlikte saldırıp meseleyi nihayete erdirelim ve O'nunla bizim aramızdaki meseleye son noktayı koyalım!

Gelen haberde, günün cumartesi olması bahane edilerek taleplerine cevap verilemeyeceği söyleniyor, yeni bir teminat verilmedikçe Mekke ordusuyla birlikte hareket edilmeyeceği tekrarlanıyordu. Şimdi Ebû Süfyân, *Nuaym İbn Mes'ud*'a daha çok hak vermeye başlamıştı; demek ki bu adamlarla yola çıkılmaz ve asla güvenilmezdi!

Onları Hendek'te yeni bir sürpriz bekliyordu; Hendek'te göz gözü göremez hale gelivermişti; çadırlar yerinden kopup uçuyor, herhangi bir yere tutunmadan ayakta durmak imkansız hale geliyordu. Fikren büyük bir darbe alıp da kendi aralarında ihtilafa düşen Ahzâb ordusunun bulunduğu yerde o gece büyük bir fırtına kopmuştu; kazanlarını ters yüz ediyor, kaplarını da sağa sola savuruyordu; ateşleri sönmüş ve yuvaları da dağılmıştı! Birden ortalık kararmış ve hendeğin bulunduğu yere, yürekleri ağza getiren gürültü hâkim olmuştu! Hava o kadar kararmıştı ki, parmaklarının ucunu bile göremez hale gelmişlerdi. Zaten soğuktan titremekte olan Ebû Süfyân ve ordusu, fırtınanın da tesiriyle iyice üşümüş ve perişan olmuştu.⁸⁶

O ana kadar görmedikleri ordularla karşı karşıya kalmışlardı; büyük bir telaş yaşıyorlardı! Toz dumana karış-

⁸⁶ 'Ey iman edenler! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın: Ordular üzerinize gelmişti ve Biz de onların üzerine her şeyi kavuran, savuran bir kasırga ve sizin görmediğiniz (semavî) ordular göndermiştik. Allah, ne yapıyorsanız hepsini çok iyi görmekteydi.' (Ahzâb, 33/9) mealindeki ayet bu olaya işaret etmektedir. Bu olayın akabinde Allah Resûlü de, 'Ben, Sabâ rüzgarıyla yardım gördüm; Âd kavmi ise Debûr rüzgarıyla helak edilmiştir' buyuracaktı. Bkz. Buhârî, *İstiskâ*, 26, *Bed'u'l-Halk*, 5, *Enbiya*, 6, *Megâzi*, 29; Müslim, *Salâtü'l-İstiskâ*, 17

mış, kimin ne yaptığı anlaşılabilir hale gelmişti! Kopan çadır iplerini bağlamaya çalışıyor, direkleri yeniden yere çakmak istiyorlardı ama her defasında yeni bir fırtınaya tutuluyor ve bir türlü buna imkân bulamıyorlardı.

Korkudan titremeye başlamışlardı; her kabilenin lideri, kendi adamlarını yanına çağırıyordu ama bu da onları tatmin etmiyor, sürekli baskın yaşayacakları endişesiyle:

– İmdat! İmdat! Kuşatılıp saldırıya uğradınız, diyerek yanlarında toplananları da paniğe sevk ediyorlardı.

Artık hendeğin hâkimi, Allah'ın inayet olarak gönderdiği rüzgârı; Allah Resûlü ile mü'minleri yok etmek üzere gözü dönüp de Medine'ye saldırmak isteyen Ebû Süfyân ve avnesinin gözlerini kumla doldurmuş ve Allah düşmanlarını dayanılmaz acılar içinde bırakmıştı!

Tarihî an gelmişti ve Hendek'te Ebû Süfyân'ın gür sesi duyulmaya başladı:

– Ey Kureyş topluluğu! Haydi toparlanın gidiyoruz! Haydi gidiyoruz!

Gerekçesini de şöyle izah ediyordu:

– Zaten sizler, durulacak bir yerde sabahlamadınız! Baksanıza atlar ve develer kırılmaya başladı. Benî Kurayza da fos çıktı; onlardan bize, hiç de hoşumuza gitmeyecek haberler geliyor! Rüzgârın başımıza getirdiğini de görüp duruyorsunuz; vallahi ne tencerelerimizi, ne ateşimizi ne de çadırlarımızı yerinde olduğu gibi bırakıyor! En iyisi hemen yola koyulmak; işte ben gidiyorum!⁸⁷

Göz gözü görmeyen bu karartılı ortamda, yanına kadar

⁸⁷ İbn Hişâm, *Sîre*, 4/191; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/98

sokulan bir karartıdan şüphelenmiş ve aralarına bir casusun girmiş olabileceğinden endişe duymaya başlamıştı.

Haklıydı; zira yanına kadar sokulan kişi, Allah Resûlü'nün istihbarat maksadıyla gönderdiği Hz. Huzeyfe (radiyallahu anh) idi. Ancak Hz. Huzeyfe'ye Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), tembih üstüne tembihlerde bulunmuş, olacakları görürcesine gittiği yerde herhangi bir probleme sebebiyet vermesini istemişti. Çünkü Hz. Huzeyfe, fırsat bulmuşken o kargaşa içinde Ebû Süfyân'ın işini bitirmek istemiş, aklına Efendimiz'in ikazları gelince bu niyetinden geri adım atmıştı. Bir yönüyle Hendek'te Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), Ebû Süfyân'ın hayatını kurtarmış oluyordu.

Endişesi giderek artan Ebû Süfyân yanındakilere:

– Herkes yanındakinin elinden tutsun ve onun kim olduğuna bir baksın, diye tembih ediyordu.

Hâlâ rüzgâr, ortalığı kasıp kavuruyordu; artık Ahzâb ordusu, geri dönmekten başka kurtuluşun olmadığına inanmış, alelacele yüklerini toplama yarışına girişmişlerdi. Ebû Süfyân, devesine binmiş onu kaldırmaya çalışıyordu; ancak fırtına o kadar şiddetliydi ki deve, kendini toparlayıp da bir türlü ayağa kalkamıyordu.

Ne ümitlerle Medine üzerine gelen Ebû Süfyân'ın Ahzâb ordusu, yeni bir hezimete daha uğrayarak geri dönüyor, geri dönmek bir yana, arkasına bile bakmadan kaçıyor! O kadar ki, ne umutlarla geldikleri Medine'den dönerken üç günlük mesafeyi bir günde alacaklardı.

Ebû Süfyân gibi bir liderin kabullenmek istemediği bir hezimetti bu. Realite ne istikamette gelişirse gelişsin, ka-

bullenilmemesi gereken bir sonuçtu aynı zamanda ve Ebû Süfyân da, bozuntuya vermiyor, nâmına hanel getirmemek için uzaktan meydan okumaya çalışıyordu. Anlaşılan üzerinde o kadar baskı vardı ki, kaçarken bile tehdit savurmaya devam ediyordu. *Ebû Üsâme el-Cüşemî* eliyle Efendimiz'e bir mektup bırakmıştı; şöyle diyordu:

– Lât ve Uzzâ'ya yemin ederek ve Allah'ın adıyla başlarım! Büyük ve kalabalık bir ordu ile üzerine yürüdüm. Bir daha Seninle karşılaşmamak üzere ve kökünü kesmek için gelmişim! Görüyorum ki, bizimle karşılaşmayı istemiyorsun; hendeğin arkasına sığınmışsın! Ancak unutma ki, benimle Senin aranda, kadınların bile boğazlanacağı Uhud gibi bir gün mutlaka olacaktır!

Ebû Süfyân'ın mektubunu Allah Resûlü'ne *Übeyy İbn Ka'b* okumuştı. Efendiler Efendisi (sallallahu aleyhi ve sellem), geliş niyetleri yanında aynı zamanda tehdit cümleleriyle dolu bu mektubun arkasından ashabından birisini çağırarak ve kaçmakta olan Ebû Süfyân'ın arkasından şu mektubu gönderecekti:

– Sadede gelince; senin mektubun Bana ulaştı. Çokluğuna güvenerek hâlâ gururunun esiri olmaya devam ediyorsun! Halbuki sözünü ettiğin gibi sen, üzerimize yürürken kökümüzü kazımdan başka bir şey düşünmüyordun! Oysa ki bu, seninle bizim aramızda Allah'ın takdir edeceği bir meseledir ve Allah (celle celâluhu), afiyeti bizim için takdir etmiştir! Unutma ki, Lât, Uzzâ, İsâf, Nâile ve Hübel'i yerle bir edeceğim bir günü Allah, senin başına getirecektir! Bugünden Ben, bunu sana hatırlatıyorum!

Müslümanların başına Uhud benzeri bir gün getireceğini ve çoluk çocuk herkesi kılıçtan geçireceğini ifade eden Ebû Süfyân'a Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), bilakis bundan böyle Mekke'nin tutunacak bir dalının kalmadığını hatırlatmış, aynı zamanda bir daha ayağa kalkma fırsatı bulamayacaklarını da haber vermiş oluyordu.

Bir Mektup, Binler Hikmet

Günün birinde *Cibril-i Emîn* gelmiş, Allah Resûlü'ne şu ayeti tebliğ ediyordu:

– Umulur ki Allah sizinle düşmanlarınız arasında bir sevgi ve yakınlık kurar. Çünkü Allah her şeye Kâdir'dir; Allah, Gafur'dur, Rahîm'dir.⁸⁸

Ayetteki ifadeler oldukça dikkat çekiciydi; düşmanlıkların yok olup gideceğinin muştusu yanında bir de sevgi ve yakınlıktan bahsediliyor ve bunun da Allah'ın kudreti açısından mümkün olduğu söyleniyordu. Aynı zamanda af ve mağfiret kapısının onlar için de açık olduğu bir kez daha hatırlatılmış oluyor; o güne kadar yapageldikleri düşmanlıklara rağmen onların da, dünyaya kardeşlik adına tarifi imkânsız mesajlar veren ashab-ı kiram gibi⁸⁹ günün birinde teslim-i silah edip huzura gelecekleri ifade ediliyordu.

Her ne kadar Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), kimseyi düşman olarak tanımlamasa da Mekke, o güne kadar hep kinle oturup adavetle kalkmıştı. İşin daha da garibi, o gün için O'nu düşman bilenlerin başında Ebû Süfyân bulun-

⁸⁸ Mümtahine, 60/7

⁸⁹ Bkz. Âl-i İmrân, 3/103; Enfâl, 8/63; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, 3/57, 76, 77; 3/104, 105, 253; 4/42

yordu; o, Mekke'nin reisiydi ve Bedir hariç Medine üzerine gelen Mekke ordusunun başında hep o vardı.

Gelen ayette ise, Efendiler Efendisi'ni düşman kabullenip de O'na karşı savaş ilan edenlerin de, günü geldiğinde muhabbetle oturup kalkacakları ve aradaki buzların eriyip dostluk köprülerinin kurulacağı müjdesi veriliyordu. Muhabbetin tesisi ise, ancak onların da Allah'ı tanımalarıyla mümkündü. Yani ayet, Ebû Süfyân gibi Mekke müşriklerinin de, günün birinde Müslüman olacaklarının haberini veriyor, her ne kadar düşmanlıkta ileri gitmiş olsalar da, istikbalde Allah Resûlü'ne 'ashâb' olma hüviyetini kazanacaklarının muştusunu iletliyordu. Aslında ayet, bir hedef veriyordu; Ebû Süfyân'la yakınlık tesis edecek bir adım atılmıydı ve bunun en kestirme yolu da onunla akrabalıktan geçiyordu! Bunun için aslında, şartlar da olgunlaşmış bulunuyordu.⁹⁰

Derken Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), o güne kadar Habeşistan'da kalan Hz. Ca'fer ve diğer mü'minlerin Medine'ye gelmelerini isteyen bir mektupla ashabdan Amr İbn Ümeyye'yi Necâşî'ye gönderecekti. Ona gönderdiği mektupta ashabını göndermesini talep ederken aynı zamanda kendisi için bir nikah işlemini de gerçekleştirmesini istiyordu. Bunun için gösterdiği aday, Ebû Süfyân'ın kızı Ümmü Habîbe idi.⁹¹

⁹⁰ Ayette kullanılan ifade ve üslûba dayanarak birçok müfessir, söz konusu olan sevgi ve yakınlıktan maksadın, Efendimiz'in Ebû Süfyân ile tesis edeceği bu akrabalığı olduğunu söyleyecektir. Bkz. Vâhîdî, *Tefsîr*, 2/1089; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/349-350; Kurtubî, *Câmi'*, 18/58; Suyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr*, 8/130

⁹¹ İsminden daha çok künyesiyle meşhur olan Ümmü Habîbe Vâlidemiz'in adı, *Ramle Binti Ebî Süfyân* idi. Bkz. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/441

Ubeydullah İbn Cahş ile evli olan Ümmü Habîbe, ibadet ü taatlerini baskının olmadığı bir zeminde yerine getirebilmek için kocasıyla birlikte Habeşistan'a hicret etmişti. Hatta onlar burada buldukları sırada Ebû Süfyân'a bir torununun olduğu müjdesi gelmiş ve adını da '*Habîbe*' koyduklarını öğrenmişti. Bu yüzden Hz. *Ramle*'ye de artık, Habîbe'nin annesi manasında '*Ümmü Habîbe*' denilecekti.

Gerçi kızıyla damadına kızgındı; kendine rağmen başka bir dini tercih etmişler ve sonra da kendisini terk ederek başka bir ülkeye sığınmışlardı. Ebû Süfyân gibi bir otorite için bu, kabullenilir bir durum değildi. Ancak elinden de bir şey gelmiyor, torununun varlığıyla teselli oluyordu.

Aylar yıllara inzımam edip de süre çok uzayınca Ebû Süfyân'ın damadı Ubeydullah İbn Cahş, vahiy kültüründen ayrı kalmanın ve birlikte Habeşistan'a geldikleri arkadaşlarıyla selam ve sabahı kesmiş olmanın bedelini ağır bir şekilde ödemişti. Zira Ubeydullah, kendini içkiye vermiş ve derbederce yaşamaya başladığı bu dünyada muhatap olduğu yeni kültürün etkisinde kalıp onu benimseyerek Hristiyan olmuştu.

Gerçi Ümmü Habîbe (radiyallahu anhâ), daha bu hadiseler patlak vermeden önce kocasını rüyasında görmüş ve tevilinde, gidişatın hiç de iyi olmadığını net bir şekilde anlamıştı. Çok geçmeden bu endişeleri gerçekleşti ve çizgi değişti-ren kocası Ubeydullah, aynı hâl üzere burada vefat etti.

Hicret ettiği diyarda Mekke reisi Ebû Süfyân'ın kızı Ümmü Habîbe (radiyallahu anhâ), artık küçük kızıyla birlikte yapayalnız kalakalmıştı.

Ebû Süfyân'ı sevindiren ve yeniden beklentiye sokan

gelişmeleri bunlar; damadının din değiştirmiş olması hoşuna gidecek ve diyâr-ı gurbette yalnız kalan kızı Ümmü Habîbe'nin, pişman olarak geri döneceğini düşünmeye başlayacaktı.

Ancak beklentisi gerçekleşmeyecekti; çünkü kızı Ümmü Habîbe'nin, tam da çaresizlik içinde kıvranıp durduğu bir sırada kapısı çalınacak ve Necâşî'den gelen haberle ona, yepyeni bir dünyanın kapıları açılacaktı. Etrafındaki dayanak noktalarından yoksun kaldığını düşündüğü bir sırada kader yoluna su serpmiş ve bir anda dünyada ulaşılacak en zirveye çıkıvermişti; artık Ümmü Habîbe Vâlidemiz, Allah'ın Resûlü ile evliydi!

Habeşistan'da yaşanan bu nikâh haberini aldığı anda Ebû Süfyân, hiç istifini bozmayacak ve yapılan işin uygunluğunu, evliliğin de denk bir evlilik olduğunu ifade sadedinde:

– Denk bir evlilik; soylu deveye gem vurulmaz, diyerek, bu nikâhı onayladığını ifade edecekti.⁹²

Elbette Ebû Süfyân'ın tepkisi sadece bundan ibaret değildi; bugünden sonra Ebû Süfyân'ın politikası yeniden Mekke'nin ilk günlerindeki çizgiye gelecek ve yeniden yu- muşamaya başlayacaktı. Nebevî adımın semeresi hemen kendini göstermiş, Mekkelilerin kin ve nefretlerini sona erdirmek için atılan adımdaki bu isabet de kendisini göstermeye başlamıştı.

Adımlarını hep vahyin direktifleriyle atan Habîb-i Kibriyâ Hazretlerinin gönderdiği bir mektupla binler hikmetli sonuçlar elde edilmiş, akrabalıkla başlayan bu çiz-

⁹² Hâkim, *Müstedrek*, 4/24; İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/99

gide, ayetle müjdesi verilen dostluk zemini adına yeni bir adım atılmış oluyordu.⁹³

Habîb-i Kibriyâ Hazretleri, aynı zamanda Mekkeliler için de istikbali inşa ediyordu ve bu açıdan denilebilir ki, yıllar sonra gerçekleşecek olan Mekke fethinin temelleri, bugünden atılmıştı; Ümmü Habîbe Vâlidemizle izdivaç, fethine doğru gidilen yoldaki engelleri kaldıran en önemli sâikti. Zira o gün Ebû Süfyân, Mekke'nin problemsiz teslim olmasında çok kritik bir rol oynayacak ve Allah Resûlü'nün emeklerini boşa çıkarmayacaktı!

Ebû Süfyân için ortaya konulan emekler elbette bununla sınırlı değildi; çizgisini bulacağı âna kadar Resûl-ü Kibriyâ Hazretleri ona çok el uzatmış, yüreğini yumuşatıp bulunduğu her fırsatta mürde gönlüne, rahmetten bir damla koymak istemişti!

Mekke'ye Gelen Yardım

Yukarıda zikredilen ayetin devamındaki ifade ise Allah'ın, din konusunda kendilerine muhalefet etmeyen ve yurtlarından çıkarmada tarafsız davrananlara iyilik ya-

⁹³ Ümmü Habîbe validemizin Medine'ye gelişinden sonra Ebû Süfyân'ın bir diğer kızı Hz. İzzet de, kendisinden habersizce Müslüman olacak ve o da kız kardeşi Ümmü Habîbe Vâlidemizin yanına Medine'ye gelecektir. Hatta Ümmü Habîbe validemiz:

– Yâ Resûlallah! Ebû Süfyân'ın kızı ve kardeşimi nikahına al, diyerek kız kardeşi İzzet'i Allah Resûlü'nün nikahlamasını isteyecekti. Onun bu teklifini duyan Efendiler Efendisi (sallallahu aleyhi ve sellem), Ümmü Habîbe validemize:

– Bunu gerçekten istiyor musun, diye mukabelede bulunacak ve o da:

– Evet, diyecekti. Niye gizleyeyim; hayırlı işlerimde bana kız kardeşimin yardımcı olmasından hoşlanırım!

Bunun üzerine Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem):

– Bu Bana helal olmaz, diyecek ve böyle bir nikahın caiz olmadığını ifade ederek onu kabul etmeyecekti. Bkz. Buhârî, *Nikâh*, 20, 26, *Nafakât*, 16; Müslim, *Radâ*, 15

pıp ihsanda bulunmaktan mü'minleri nehyetmediği anlaşıyor, ifadenin sonu da, Allah'ın ihsan sahiplerini sevdiği şeklindeki bir beyanla noktalanıyordu.⁹⁴

Gerçi Mekkeliler gibi Ebû Süfyân da, özellikle hicret ve Bedir sonrasında başlayarak Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashab-ı kirama karşı dinlerinden dolayı çok çektiymişti; hatta Allah Resûlü'nü (sallallâhu aleyhi ve sellem) öldürmek için bir bedeviyi kiralamış ve istediği fiili yaptığı takdirde kendisine yirmi deve ücret vereceğini vaat etmişti. Ancak Ebû Süfyân, aynı zamanda bir toplumu temsil ediyordu ve temsil ettiği toplumun içinde aynı düşmanlıkla oturup kalkmayan ehl-i vicdan kimseler de vardı. Öyleyse bir yolu bulunup bunlara ihsanla el uzatılmalı, kin ve nefretlerini dindirmede bir de bu yol denenmeli ve imkânsızlıklar içinde kıvranıp durdukları şu demlerde, gönüllerini fethedecek yeni bir adım atılmalıydı!

Bu sıralarda Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *Hayber*'i fethetmiş ve büyük ganimetlerle Medine'ye dönmüştü. Ancak O (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendisi adına bir hayat yaşamıyordu; Mekke'de büyük bir kuraklık baş göstermiş, insanlarla hayvanlar açlıktan kırıma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardı! Mekke'yi yakından takip eden şefkat âbidesi Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) de, durumun farkındaydı.

Hemen harekete geçecekti; o güne kadar her fırsatta kendisine kılıç kaldırıp hayatına kasteden bu insanların bile elinden tutma adına yeni bir adım atıyor, Hayber'den elde ettiği ganimetlerle Mekkelilere yardım gönderiyordu! Çünkü onlar da Allah'ın kullarıydı ve mü'min olmanın

⁹⁴ Bkz. Mümtahne, 60/8

gereği olarak, yaptıklarına bakılmadan ellerinden tutulmalıydı. Aynı zamanda bu, tebliğın ihşan boyutunu ifade ediyordu; öyleyse, Mekkelileri hakka davet için bir de bu yol denenmeliydi!

Yiyecek ve altından müteşekkil bu yardımı Mekke'ye götüren sahabî, *Amr İbn Ümeyye* idi. Elbetteki Ebû Süfyân, Efendimiz'in yardım gönderdiği isimlerin başında yer alıyordu. Ayrıca *Süheyl İbn Amr* ve *Safvân İbn Ümeyye* gibi şahıslara da göndermişti. Bunların hepsi de, o günün Mekke'sinde lider konumundaki insanlardı ve bu vesileyle düşünceleri yoklanmış ve böylelikle, İslâm adına buldukları konum yeniden kontrol edilmiş oluyordu.

Ancak o gün *Süheyl İbn Amr* ile *Safvân İbn Ümeyye*, Efendiler Efendisi'nin bu yardımını kabule yanaşmayacaklardı; etraflarındaki insanların ihtiyaçlarını görüp durmakla birlikte, düne kadar yapmadık kötülük bırakmadıkları bir kapıdan böyle bir yardımın gelmesini onur ve gururlarına yedirememişlerdi! Ancak bu, yüreklerine kadar işleyen bir mesajdı; zira geçmişı gözlerinin önünden geçirdiklerinde herhangi bir insanın dönüp de kendilerine bu yardımı yapmayacağını çok iyi biliyorlar; kabule yanaşmasalar da, Resûlullah'ın farkını bir kez daha görmüş oluyorlardı!

Ebû Süfyân, daha temkinliydi; her ne kadar arkadaşları müspet bakmasa da ortada insanî çizgide bir cemile vardı ve bu iyiliğın görülmemesi şık kaçmazdı. Onun için o gün:

– Allah, kardeşimin oğlunu hayırla mükâfatlandırısın; çünkü O, akrabalığın gereği olanı yerine getirip bizi gözetti, diyecek ve bunların hepsini alarak Mekke'deki fakirlere dağıttıracaktı.

Mektubunda Efendimiz'in, Ebû Süfyân'dan bir de isteği vardı; o gün için Mekke'de bol miktarda bulunan *deri* göndermesini yazıyordu! Belki de bu, önceki iki arkadaşıyla olduğu gibi gönderdiği emtiayı kabullenmeye ihtimaline binaen ve Ebû Süfyân'ın onurunu kırmamak için başvurmuş bir yoldu.

Yardımları alıp da fakirler arasında dağıttıran Ebû Süfyân, Efendimiz'in bu isteğini de yerine getirecek ve talep edilen deriyi çok geçmeden Medine'ye gönderecekti.⁹⁵

Artık Mekke'nin havasında, gönüllerde yaşanan bir fetihin esintileri hissediliyordu!

Hatta *Hudeybiye* sonrasında *Hâlit İbn Velîd*'e ulaşan ağabeyi *Velîd İbn Velîd*'in davet mektubu karşısında o, hakkında medh ü senada bulunan Allah Resûlü'nün yanına gidip de teslim olma meselesini önce liderleri *Ebû Süfyân* ve ardından da eniştesi *Safvân İbn Ümeyye*'ye de açarak Medine'ye birlikte gitmeyi teklif edecekti. Ancak onlar, böyle bir davet için henüz hazır değillerdi ve yine ayaklarına kadar gelen bir fırsatı daha tepmiş oluyorlardı!⁹⁶

Bir Adım Daha

Yeni Müslüman olan Yemâme reisi *Sümâme İbn Usâl*, heyecanla Mekke'ye gelmiş ve umre vazifesini yerine getirmek istemişti. Buranın emin bir belde olduğunu düşünüyor ve semtine girenlerin emin olacağını tahmin ediyordu. Ancak mesele, tahmininden farklı çıkacaktı; zira onu yalnız

⁹⁵ Hamîdullah, *Vesâik*, 76.

⁹⁶ Suyûtî, *Hasâis*, 1/247

başına köşeye sıkıştıran Mekke müşrikleri, durumu fırsat bilip Sümâme'yi öldürmeye yeltenmişlerdi. Beytullah'ta Allah'a ibadet imkânı vermiyor ve üstelik bu niyetle gelen bir insanı ibret-i âlem için öldürmek istiyorlardı!

Tam isteklerini gerçekleştireceklerdi ki, aralarından birisi ileri atılmış, böyle bir hareketin kendilerine çok pahalıya mâl olacağını söylüyordu. Zira Yemâme, Mekke'nin tahıl ambarı mahiyetindeydi ve böyle bir cinayet, zaten kıtlıkla kavru lan Mekkeliler için açlık anlamına geliyordu.

O gün Sümâme canını kurtarmıştı ama Mekkelilere kin ve nefretle bakıyor, bundan böyle onlara bir avuç bile buğday göndermeyeceğini söylüyordu. Dediğini de yapacaktı; artık Yemâme'den Mekke'ye devam eden buğday sevkiyatı durmuş, Mekkeliler büyük bir sıkıntı içine girmişlerdi.

Mekkelilerin her türlü sorumluluğunu üstlenmiş olan Ebû Süfyân, duruma müdahale etmesi için Efendimiz'le görüşmek üzere Medine'nin yolunu tutacaktı. Zira Sümâme'nin Allah Resûlü'nü dinleyeceğini biliyordu. Öyleyse meseleyi baştan çözenin yolu Medine'den geçiyordu ve Ebû Süfyân da, zaten bunun için geliyordu.

Önce durumu özetledi ve daha sonra da araya girip meseleyi halletmesi için Efendiler Efendisi'nden yardım talebinde bulundu.

Beklediği gibi bir muamele görüyordu; gerçekten de Allah Resûlü (sallâllâhu aleyhi ve sellem), onu ciddiye almış ve talebine müspet bir hamle yaparak mukabelede bulunuyordu; hemen Yemâme'nin reisi Hz. Sümâme'ye bir mektup gönderecek ve söz konusu ambargoyu kaldırmasını talep edecekti.

Resûlullah talep eder de O'na gönül veren ashâbı bu talebi yerine getirmeyi miydi hiç! Efendiler Efendisi'nden aldığı bu özel mektup Sümâme'nin yaşadığı bütün olumsuzlukları unutturmuş ve Mekkeliler için yolları yeniden açmıştı. Bundan böyle Mekke, açlık ve sıkıntılı günlerin cenderesinden kurtulacak ve Habîb-i Zîşân'ın tavassutuyla yeniden eski günlerine dönecekti.⁹⁷

Sanki Mekke ile Medine arasındaki bulanık sular durulmuş, Efendiler Efendisi'nin icraatlarının verdiği mesajlarla her gün yeni yeni sayfalar açılıyordu. Zira o güne kadar karşılarında mevhum düşmanlar üreten ve İslâm topraklarına adım atmaktan çekinen Mekkeliler, bu görüşmelerin bir neticesi olarak artık Müslüman topraklardan geçerek Suriye taraflarında yapmayı planladıkları ticaretlerini serbestçe gerçekleştirebilecek ve can güvenlikleri adına endişe duymadan emniyet içinde yol alabileceklerdi. Bu ortamdan istifade edenlerin başında şüphesiz Ebû Süfyân bulunuyordu.

Hirakl'in Soruları Karşısında Ebû Süfyân

Bu günlerden birisinde Ebû Süfyân, yanında otuz kadar Mekkelilerle birlikte ticaret için yol alırken Gazze'de durdurulmuş ve Kudüs'e getirilmişti. Apar topar kral Hirakl'in huzuruna alınan Ebû Süfyân da olup bitenlere bir anlam vermeye çalışıyordu. Meğer Kudüs'e ulaşan Allah Resûlü'nün

⁹⁷ Konuyla ilgili rivayetler için bkz. Buhârî, *Megâzî*, 70; Müslim, *Cihâd*, 58; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 2/452; İbn Hişâm, *Sire*, 4/285; İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/550; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 1/294, 295; İbn Abdilberr, *İstîâb*, 1/214, 215; Beyhakî, *Delâil*, 4/81; İbn Hacer, *İsâbe*, 1/411

tebliğ mektubu vesilesiyle O'na yakın isimler aranmış ve Mekke'den gelen bu insanlarla karşılaşınca hemen kralın huzuruna getirilmişlerdi! Çok geçmeden melik sordu:

– Aranızda, peygamber olduğunu söyleyen bu şahsa, nesep yönüyle en yakın olanınız hanginiz?

Tabii olarak kimseden ses çıkmıyordu; zira aralarında, Abdimenâfoğullarına yakınlığı olan sadece Ebû Süfyân vardı ve bir adım öne çıkararak:

– Ben, diye cevapladı. O'na nesep yönüyle en yakın olan benim!

Bunun üzerine Hirakl:

– Onu bana yaklaştırın; arkadaşlarını da arkasında saf bağlatın, dedi ve tercümanı vasıtasıyla Ebû Süfyân'a, kendisinin ona bazı sorular soracağını ve bu sorulara doğru cevap vermesi gerektiğini, yanlış bir şey söylediği zaman da, arkasında bulunan arkadaşlarının onun yalanını açığa vurmaları gerektiğini tembihledi.

Herhangi bir yanlışlık yapılmaması için düşünülmüş güzel bir tedbirdi ve bundan sonra Hirakl soracak, Ebû Süfyân da cevap verecekti:

- O'nun sizin aranızdaki nesebi nasıldır?
- Aramızda O, nesep yönüyle en önde olanımızdır!
- Bu sözü, O'ndan önce söyleyen var mıydı?
- Hayır!
- Atalarından melik olan var mı?
- Hayır!

– İnsanların daha çok zayıfları mı O’na tâbi oluyorlar, yoksa eşraf mı?

– Bilakis, daha çok zayıf olanlar!

– Onlar, gün geçtikçe artıyorlar mı, azalıyorlar mı?

– Bilakis, artıyorlar!

– O’nun dinini tercih ettikten sonra hiç, hoşlanmayıp da dininden dönen var mı?

– Hayır!

– Bu söylediklerini söyleyeceği âna kadar siz, O’nu hiç yalanla ittiham ettiniz mi?

– Hayır!

– Hiç sözünde durmadığı oldu mu?

– Hayır! Ama biz şimdi O’nunla bir süreliğine anlaşma yapmış bulunuyoruz; bu süre içinde ne yapacağını da bilemiyoruz!⁹⁸

– O’nunla hiç savaştınız mı?

– Evet.

– Peki, O’nunla bu savaşınızın sonuçları nasıl tecelli etti?

– O’nunla bizim aramızdaki savaş, nöbetleşe cereyan etti; bir O, bir de biz üstün geldik!

– Peki, O size ne emrediyor ve sizlerden ne istiyor?

– Bize, “Yalnız Allah’a kullukta bulunun.. O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın.. babalarınızın ibadet ettikleri putla-

⁹⁸ Yıllar sonra gün gelip de Müslüman olunca Ebû Süfyân, o gün için Efendimiz’in aleyhinde sadece bunları söyleyebildiğini, bununla da kralın zihninde bir miktar şüphe uyandırmak istediğini ifade edecektir. Bkz. Buhârî, *Cihâd*, 102; Müslim, *Cihâd*, 74; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 1/262

rı terk edin' diye emrediyor. Ayrıca bizden, 'namaz kılıp zekât vermemizi, doğruluktan ayrılmayıp iffetle yaşamayı ve akrabalar arasındaki bağları kuvvetli tutmamızı" istiyor.

Bu soru ve cevaplardan sonra Hirakl, yine tercümanına dönecek ve Ebû Süfyân'a şunları söylemesini isteyecekti:

– Ben sana O'nun nesebini sordum ve sen de O'nun, en soylu insan olduğunu söyledin; zaten peygamberler de, kavimleri arasında nesep yönüyle en öndeki kimseler arasından seçilirler!

Ben sana, ataları arasında bu iddiada bulunan birisinin olup olmadığını sordum ve sen de, 'Yok' diye cevap verdin; eğer O'ndan önce bu sözü söyleyen birileri olmuş olsaydı o zaman, 'Belki kendisinden önce söylenmiş bir sözü ihyâ etmek isteyen birisidir.' diyecektim.

Ben sana, ataları arasında melik olup olmadığını sordum ve sen de 'Yok' diye cevapladın; şayet ataları arasında bir melik olsaydı o zaman, 'Atalarının mülkü peşine düşmüş birisidir.' diyecektim.

Ben sana, peygamber olduğunu söyleyeceği âna kadar O'nu hiç yalanla ittiham edip etmediğinizi sordum ve sen buna da 'Hayır' diye cevap verdin; ben bilirim ki, insanlar arasında yalana tenezzül etmeyen bir insan, Allah'a karşı asla yalan söylemez!

Ben sana, insanların daha çok zayıfları mı O'na tabi oluyorlar, yoksa eşraf mı, diye sordum ve sen de bana, daha çok zayıfların tabi olduklarını söyledin; zaten onlar, peygamberlerin arkasından giden insanlardır!

Ben sana, artıyorlar mı azalıyorlar mı, diye sordum ve

sen de bana, onların arttığını söyledin; işte imanın işi hep böyledir ve tamam oluncaya kadar da böyle devam eder!

Ben sana, O'nun dinini kabul ettikten sonra hoşlanmayıp da hiç dininden geri dönen olup olmadığını sordum ve sen de bunun hiç olmadığını söyledin; işte imanın enginliği de budur; bir kere kalbe onun huzuru gelip yerleşince artık bir daha da oradan ayrılmaz!

Ben sana, O'nun insanları aldatıp da hiç gadrettiği oldu mu diye sordum ve sen de bana 'Hayır' diye cevap verdin; iyi bil ki peygamberler asla gadretmezler!

Ben sana, size neyi emrediyor diye sordum ve sen de bana, Allah'a kullukta bulunup O'na hiçbir şeyi ortak koşmamayı emredip putlara tapmaktan da sizi nehyettiğini.. namaz kılıp zekât vermeyi.. doğru olup iffetle yaşamayı ve akrabalar arası ilişkilerde daha hassas olmayı emrettiğini söyledin; şayet şu söylediklerin doğru ise bil ki O, şu iki ayağımın olduğu yerlere de malik olacaktır! Ben, artık O'nun geleceğini biliyordum ama sizin aranızdan biri olacağını hiç tahmin etmiyordum! Eğer O'nun yanına varıp da O'na kavuşabileceğimi bilsem, bunun için her türlü zahmete katlanırdım; keşke ben O'nun yanında olabilsem de ayaklarını yıkayabilsem!

Ebû Süfyân ve arkadaşlarının şaşkın bakışları altında bunları söyledikten sonra Hirakl, Ebû Süfyân'a dönerek:

– Haydi şimdi ne halin varsa gör, dedi ve Mekke'nin kadir bilmezlerine kapıyı gösterdi. Çıkarken Ebû Süfyân, elini bir diğerinin üzerine vuruyor ve yanındakilere:

– Ey Allah'ın kulları, diyordu. "İbn Ebî Kebşe'nin işinin nerelere kadar geldiğine bir bakın; Benî Asfar'ın melikle-

ri bile çekinip saltanatları konusunda O'ndan korkmaya başlamışlar!"⁹⁹

Ebû Süfyân'ı derinden sarsan gelişmelerdi bunlar. Yanı başlarında iken kıymetini bilemedikleri Muhammedü'l-Emîn'i, kendilerine inat âlem tanıyor ve huzuruna koşarcasına bir tavır sergiliyorlardı. Muhtemelen kendi kendine, '*hangisi doğru*' diye sormadan edemiyordu; onların yaptığı mı, bizim tavrımız mı?

Hudeybiye Sonrası

Aradan yıllar geçmiş ve 1400 kişilik ashabıyla birlikte Kâbe'yi ziyaret için yola çıkan Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu isteğine, Ebû Süfyân ve arkadaşları engel çıkarmışlardı; Allah'ın Resûlü'nün, Beytullah'ı ziyaretine bile tahammülleri yoktu! Hudeybiye'de artık, günler sürecektir bir gerginlik başlamıştı. İnsanların, kendi memleketine girmesine müsaade edilmeyecekti. Halbuki böyle bir engellemeyi gerektirecek ortada herhangi bir durum da yoktu; ancak o gün Kureyş, böyle bir fiilin kendilerini bitireceğinden endişe ediyor ve yıllardır devam edegelen savaşlara rağmen böyle bir ziyaretin, kendi otoriteleri adına büyük bir zaaf oluşturacağını düşünüyorlardı.

Başta Ebû Süfyân olmak üzere Mekkelilere geliş niyetlerindeki samimiyeti anlatması için Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), önce Hz. Ömer'i göndermek isteyecekti. Ancak kendisi adına aklına gelen endişeleri dile getiren Hz. Ömer (radiyallahu anh), böyle bir tavzif için Allah Resûlü'ne,

⁹⁹ Buhârî, *Bed'u'l-Vahy*, 6, *Tefsîru Sûre (3) 4, Cihâd*, 102; Müslim, *Cihâd*, 74

Ümeyyeoğulları ailesinden ve aynı zamanda Mekke'nin lideri Ebû Süfyân'ın da akrabası olan Hz. Osman'ı teklif edecek, onun endişelerini yerinde bulan Efendiler Efendisi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de, elçi olarak Ebû Süfyân'a Hz. Osman'ı gönderecekti.

Gerçekten de durum, Hz. Ömer'in ifade ettiği merkezdeydi; Hz. Osman'ı almış, dilediği gibi Kâbe'yi tavaf edebileceğini söylüyorlardı ama Efendimiz'le birlikte gelen diğer ashâbı Mekke'ye sokmamakta ayak direliyorlardı. Aynı zamanda bu, Mekkelilerle Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) arasında günlerce devam edecek olan geliş gidişlerin başlaması anlamına geliyordu.

Nihayet bir gün Hudeybiye'de anlaşma gerçekleşmiş ve bu anlaşmaya göre, Mekke ile Medine arasında Bedir'le başlayan savaş ortamına son verilerek yeni bir sayfa açılmıştı. Aynı zamanda böyle bir anlaşma, o güne kadar sürekli şiddeti tercih eden Mekke'nin, Allah Resûlü ve ashâbını resmen tanıması anlamına da geliyordu.

Bundan böyle Hicaz'da silahlar değil, düşünce itibariyle kendisini daha çok ifade edebilen taraf kazanacaktı.

Böyle bir anlaşma, hicret imkânı bulamayıp da o güne kadar Mekke'de işkence görenler için de yeni bir umut demektir ve *Ebû Basîr*, fırsatını bulup Medine'ye kaçmıştı. Ancak Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Mekkelilerle arasında gerçekleşen anlaşmayı gerekçe göstererek, sıkıntılar karşısında sabır tavsiye ederek Ebû Basîr'i, onu almak için Mekkelilerin mektubuyla Medine'ye gelen *Huneys* ve kölesine teslim edip geri gönderecekti.

Medine'den çıkıp da iki kişiyle birlikte Mekke'ye doğru yol alan Ebû Basîr, dinlenmek için mola verdikleri ilk durakta bir yolunu bulacak, kendisini Mekke'ye götürmek için gelen Huneys'i öldürecek. Bu arada, efendisinin öldürüldüğünü gören köle de, korkusundan kaçıp Medine'ye sığınmıştı. Ancak, bir kez daha Medine'ye gelen Ebû Basîr'i Efendiler Efendisi (sallallahu aleyhi ve sellem), bir kez daha geri gönderecek ve onun, daha önce göndermekle vazifesini yaptığına dair gerekçelerine rağmen Mekke'ye verdiği sözün arkasında durduğunu fiilen göstermiş olacaktı.

Beri tarafta, Huneys'in ölüm haberini alan Kureyş, küplere binmiş ve olup bitenlere bir anlam veremiyordu. Anlaşmanın tarafı olan *Süheyl İbn Amr* ileri geri gidip geliyor, üzüntüden ne yapacağını bilemiyordu. Kendi kendine:

– Biz, Muhammed'le böyle anlaşmamıştık, diyerek başını sallıyor, kafasında çözemediği problemi başkalarıyla paylaşarak çıkış yolu arıyordu. Onu teskin etme işi de yine Kureyş'e kalmıştı:

– Bu konuda Muhammed'in bir dahli yok; O, Ebû Basîr'i arkadaşınıza iade etmiş! Ancak ne olmuşsa yolda olmuş! Bu konuda Muhammed'in bir kusuru yok, deyip Süheyl'e karşı Efendimiz'i müdafaa ediyorlardı. Yine de bu sözler, Süheyl'i teskin etmeye yetmemişti; sırtını Kâbe'nin duvarına vermiş:

– Bu adamın diyeti ödenmediği sürece vallahi de sırtımı buradan çekmeyeceğim, diyordu. Onun bu gereksiz ısrarı karşısında Ebû Süfyân şöyle diyecekti:

– Vallahi de bu boşuna bir çaba; onun diyeti asla ödenmez! Onu gönderenler Zühreoğulları olduğu halde diyetini neden Kureyş ödesin ki!

Huneys’in ölümü artık, Mekkeliler arasında yeni bir ihtilaf ortaya çıkarmıştı; şimdi birbirlerine düşmüş ve ‘sen-ben’ kavgası yapıyorlardı. Duruma *Ahnes İbn Şerik* de müdâhil oldu:

– Vallahi de bu diyeti biz ödemeyiz, diyordu. “Çünkü onu, ne biz öldürdük ne de öldürülmesini emrettik; aksine onu, bize karşı olan bir adam öldürdü; en iyisi mi siz, Muhammed’e haber salın ve diyetini O ödesin!”

Sözü yine Ebû Süfyân alacaktı:

– Hayır! Bu konuda Muhammed’in bir dahli yok ki, diyetini O ödesin! Muhammed, ne diyet ne de tazminat ödeme durumunda! Zira O, bu işe hiç bulaşmadı ve zaten yapması gerekeni de yapmıştı!

O gün uzayıp giden bu tartışmalar bir sonuç vermeyecek ve Huneys’in diyeti ortada kalacaktı.

Ne gariptir ki Kureyş, ticaret kervanlarının geçiş güzergâhında istedikleri güveni kaybedince bu maddeyi kendileri ortadan kaldırmak isteyecek ve bunun için Medine’ye, yine Ebû Süfyân’ı gönderme kararı alacaklardı; düne kadar meydan okuyup da Medine üzerine saldırılar düzenleyen Mekkelilerin lideri, adeta o güne kadar yaşananları unutmuş, şimdi kervanlarını tehdit eden ve yol güzergâhında yüreklerine korku salan Ebû Basir ve arkadaşlarını Medine’ye kabul etmesi konusunda Efendimiz’e dilekte bulunuyordu! Ne garip ki, bizzat kendilerinin ısrar edip de büyük bir kararlılıkla koydurmak için dayattıkları

rı bu maddeyi, yine kendileri gelip geçersiz kılmak istiyor, Mekke'ye iade etmesi için mektup ve adam gönderdikleri Ebû Basîr'i Medine'ye kabul etmesi için Efendimiz'den ricada bulunuyorlardı!

– Ebû Basîr, Ebû Cendel ve onlarla birlikte olanlara haber gönder, diyordu Ebû Süfyân. Bunun anlamı, *'Daha düne kadar bize iade etmen için Sana baskı kurmaya çalıştığımız o adamlara Sen sahip çık da başımıza bela olmaktan kurtulalım.'* demektir. Arkasını şöyle getirecekti Ebû Süfyân:

– Bizim aramızdan Sana kim gelip de sığınırsa Sen, onları yanında tut; bize geri gönderme! Böyle yapmanda artık Senin için bir sorumluluk yoktur; zira aramızdan kaçıp da orada yer edinenler başımıza öyle gailerler açtılar ki, artık o şekilde devam etmelerini kabul etmenin imkânı yok!

Ebû Süfyân'ın bu talebi sonucunda Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), İs'te bulunan Ebû Basîr'e mektup yazarak onu Medine'ye davet edecek; ancak Efendiler Efendisi'nin mektubu kendisine ulaştığında, zaten hasta olan Ebû Basîr Resûlullah'ın mektubunu okurken vefat edecektir.¹⁰⁰

Kisrâ'ya Ümit Bağladığı An

Ebû Süfyân sürekli gel git yaşıyordu; bir taraftan Medine'den gelen emniyet esintileri karşısında yüreğinin yağı eriyor, ancak diğer yandan lideri olduğu toplumun nabzını tutup adımlarını ona göre belirlemeye çalışıyordu. Zira bu süreç içinde, onun daha mutedil hale gelmeye başlayan politikalarından rahatsızlık duyanlar vardı ve yavaş

¹⁰⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/134; Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 1/625-629; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, 3/146

yavaş Mekke’de seslerini de yükseltmeye başlamışlardı; belki de, kudretli lider Ebû Süfyân, kendi tabanını kaybetmekle karşı karşıyaydı!

Safvân İbn Ümeyye ve bir grup Mekke önderi ile Tâîf’te bulunduğu bir gün yanlarına, Fars diyarından iki adam çıkagelmişti; krallarının yırttığı mektuptan bahsediyor ve Efendiler Efendisi hakkında bilgi talebinde bulunuyorlardı. İyice kulak kabarttılar; zira bu, Ebû Süfyân ve Mekkelileri de yakından ilgilendiren bir gelişmeydi! Kısra ile yaşananları öğrenmek istiyorlar, Fars topraklarında nelerin olup bittiğini anlamaya çalışıyorlardı.

Meğer Fahr-i Kâinat Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Fars imparatoru *Kısra*’ya da mektup göndermiş, ancak o, Efendiler Efendisi’nin mektubunu yırtma saygısızlığı göstererek meseleyi araştırıp çözmesi için Yemen valisi *Bâzân*’ı görevlendirmişti. Bunun üzerine Yemen valisi *Bâzân* da, ellerine bir mektup vererek güvendiği iki adamını Hicaz’a yollamış ve gelişmeleri beklemeye başlamıştı.

Nihayet *Kısra*’nın, Resûl-ü Kibriyâ’nın mektubunu yırtıp da hiddetle yerinden fırladığını duyduklarında rahat bir nefes alacaklardı. Zira İslâm’ın giderek genişleyen etkinliğinden endişe duyuyor ve her geçen gün etraflarındaki çemberin daralmasından çekiniyorlardı. Şimdi sevinme zamanıydı ve aralarında var olan Hudeybiye gibi bir anlaşmaya rağmen şöyle diyorlardı:

– Hükümdarlar hükümdarı olan *Kısra* O’nun karşısına dikilince, artık sizler, O’nun hakkından kolayca gelebilirsiniz!

Bu da bir umuttu; ancak arkası gelmeyecek bir umut... Zira kader hükmünü icra ediyor ve her geçen gün çember daralıyordu. Suyun akışını tersine çevirmeye imkân yoktu ve dünyayı besleyen bu tatlı su kaynağından Mekkeliler de mahrum kalmayacaktı.

Tarihi Değiştirecek Adımlar

Özellikle Hudeybiye Anlaşması'ndan sonra oluşan müspet hava, birçok Mekkelisi gibi Ebû Süfyân'ı da derinden etkilemişti; o güne kadar şiddetin baskısı altında değerlendirme imkânı bulamadıkları İslâm'ı, daha mutedil bir konumdan görme ve objektif olarak tanıma imkânı bulmuşlar, yapageldikleri onca kötülüğe rağmen hep, Resûl-ü Kibriyâ Hazretlerinin engin hoşgörü zeminine şahit olmuşlardı. Zaten bu süreç, yavaş yavaş semeresini vermeye başlamıştı; sükûnetle gelişmeleri seyredenler, İslâm'ın farkına varıyor ve teker teker Medine'nin yolunu tutuyordu.

Bütün bunlar Mekke'de hazımsızlığa sebebiyet verecek ve uygulamalarında kendisine muhalefet eden *Safvân İbn Ümeyye*, *İkrime İbn Ebî Cehil* ve *Süheyl İbn Amr* gibi Mekke ileri gelenleri, liderleri Ebû Süfyân'ın rağmen müstakil hareket etmeye başlayacaklardı; Mekke liderinin politikasını yetersiz buluyor ve daha çok şiddete başvurmasını istiyorlardı! Onlar için ne anlaşmanın, ne de böyle bir anlaşmaya konulan imzanın önemi vardı. Nihayet bir gün, Ebû Süfyân'ın da yokluğundan istifade ederek hareket edecekler ve kendi sonlarını hazırlayacak bir adım atacaklardı.

Takvimler, sekizinci yılın *Şa'bân* ayını gösteriyordu. An-

laşmanın üzerinden yirmi iki ay geçmişti. Mekke'nin lideri Ebû Süfyân'ın ticaret maksadıyla Şam'a gitmiş¹⁰¹ olmasından faydalanan bir grup Kureyşli, ortada herhangi bir sebep yokken ve gecenin karanlığından da faydalanarak, Hudeybiye günü Efendimiz'le anlaşma yapıp ittifak kuran *Huzâa* kabilesine saldırmış, kadın-erkek, yaşlı-ihthiyar, çoluk-çocuk demeden önlerine gelen herkesi öldürmüşlerdi. Hatta onlar arasından, canlarını kurtarmak için emin bildikleri Kâbe'ye kaçıp da sığınanların bile peşine takılmış, yakaladıkları yerde onları da kılıçtan geçirmişlerdi!

Açıkça bu, Hudeybiye'nin ihlali anlamına geliyordu. Herkesi tedirgin edip endişeye sevk eden yanlış adımlardı bunlar; bundan böyle Mekkeliler hep diken üstünde olacaktı. Zira her seferinde re'yini, zulüm ve haksızlığı ortadan kaldırma istikametinde kullanan Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabının, durumdan haberdar olur olmaz meseleye el atacıklarını biliyorlar, benliklerini bir kenara koyup da bir türlü çözüm üretmiyorlardı.

Öyle de olacaktı. Medine'ye bir hey'et gelmiş, Efendimiz'den yardım istiyordu. Bunlar, Hudeybiye günü Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile ittifak kuran *Huzâalılar*; *Benî Bekr*, *Benî Nüfâse* ve *Vetîr* ile omuz omuza veren Kureyş'in kendilerine baskın düzenlediğini ve gecenin karanlığında çoğunluğunu kadınlarla çocuklar ve ihtiyarların oluşturduğu yirmi üç kişiyi de katlettiklerini, birçok insanı da kan-revan içinde bıraktıklarını anlatıyorlardı! Üstelik bu baskında Kureyş ileri gelenlerinden *Safvân İbn Ümeyye*, *İkrime İbn Ebî Cehil*, *Huveytib*

¹⁰¹ Bkz. Abdurrezzak, *Musannef*, 5/374

İbn Abdiluzzâ, Şeybe İbn Osman ve Mikrez İbn Hafs gibi önemli isimlerin de olduğunu haber veriyor¹⁰² ve Efendiler Efendisi'nden yardım dileniyorlardı!

Medine'de bunlar yaşanırken Şam'dan dönen Ebû Süfyân, kendisine rağmen ortaya çıkan bu tablo karşısında duyduğu rahatsızlığı dile getiriyor ve baştan beri karşı çıktığı böyle bir olaya karıştıkları için Mekkelileri kınayıp yaptıklarının hiç de iyi sonuçlar doğurmayacağını anlatıyordu. Zaten sabah olup da yapılanların vahameti ortaya çıkınca, Kureyş de yaptığına bin pişman olmuştu; çünkü bu, açığtan Hudeybiye Anlaşması'nın ihlali anlamına geliyordu. Efendimiz'in bu konuda sessiz kalmayacağını, mutlaka bunun hesabını kendilerinden soracağını düşünüyor ve:

– Muhammed mutlaka üzerimize gelecek, diyerek istişare meclislerinde oturup gelmesi muhtemel tekliflerle bu tekliflerden hangisini kabul edeceklerini konuşuyorlardı! Bin pişmanlardı ama artık ok yaydan çıkmıştı! Kendilerini kurtarmak veya haklı göstermek için akla zarar tekliflerde bulunuyorlardı! Alternatifleri kendi aralarında uzun uzun konuştuktan sonra nihayet Mekke'nin efendisi Ebû Süfyân, kendisinden önce yapılan teklifleri reddederek şöyle bir öneride bulunacaktı:

¹⁰² Sadece bu baskına katılmakla da yetinmemiş, her türlü silah, binek ve mühimmat yardımında da bulunmuşlardı! Hatta kendilerinin işin içinde olduklarını belli etmemek ve bu sebeple mevcut anlaşmayı açıktan ihlal etmiş olmamak için Kureyş ileri gelenleri, gecenin karanlığına rağmen yüz ve gözlerini kapatmışlardı! Huzâalılara saldırmak için kendilerine her türlü yardımı yapmaktan geri durmadıkları kabilelerin ölçüyü kaçırdığını fark ettiklerinde bazıları itibariyle geri dursalar da, başlayan bir saldırının durdurulmasına imkân yoktu. Hatta, öteden beri emniyet mekânı olarak bilinen Kâbe'ye sığınanlarla Mekke'deki akrabalarının arasına gizlenenlerin bile peşine düşülmüş, onlar da saklandıkları yerde yakalanarak öldürülmüştü! Kısaca bu, Mekke'nin gördüğü en kanlı günlerden birisiydi! Bkz. Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzi*, 1/318; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/134

– Biz, bu olayı inkâr ederek hadisenin dışında kalalım ki, üzerinde anlaşığı sözleşme ve süreyi ihlâl eden taraf Kureyş olmasın! Anlaşmayı bozanların da, bizimle meşveret etmeden ve rızamızı da almadan bağımsız hareket eden kimseler olduğunu söyler, işin içinden çıkarız!

Belki Ebû Süfyân açısından bu doğrudu; zira gece baskınında onun bir dahli olmamıştı. Ancak diğerleri açısından mesele hiç de öyle değildi ve buna rağmen:

– İşte doğru görüş bu ve artık başka bir görüşe de ihtiyaç yok, diyerek Ebû Süfyân'ın fikrinde karar kıldılar.

Kureyş, görünürde bu resti çekmişti çekmesine ama içine de bir kurt düşmüş, işin içinden bir türlü çıkamıyordu! Belki de zahir açısından kendilerini kurtarabilecek bir formül bulacaklardı ama bu formül, asla onları vicdanlarında temize çıkaramayacak, kaçan huzurlarını bir daha yerine getiremeyecekti! Endişelerini dile getirmek için Ebû Süfyân'ın yanına gelen *Hâris İbn Hişâm* ve *Abdullah İbn Ebî Rebîa*, liderlerine şu uyarıda bulunacaklardı:

– Bu, düzeltilmesi gereken bir yanlıştır; şayet bu iş düzeltilip de yeniden sulh zemini bulunmazsa, Muhammed mutlaka buraya ashabıyla gelir ve belimizi бүker!

Onları dinleyen Ebû Süfyân, derin derin düşünmeye başladı; hanımı Hind'in gördüğü rüyayı hatırlamıştı; Bedir'de öldürülen Utbe'nin kızı olan Hind rüyasında, Mekke'nin yukarı kesimindeki *Hacûn* tarafından bir kan selinin Mekke'ye doğru gelmekte olduğunu görmüş ve bunun, *Handeme* denilen yere gelerek bir miktar durduğunu, daha sonra da yok olup gittiğini anlatmıştı. Korku ve deh-

şetle uyanıp rüyasını kocası Ebû Süfyân'a anlattığında o da bu rüyanın mesajları karşısında irkılmış ve Mekkelilerin akıbeti konusunda endişe duymaya başlamıştı. Önce huzuruna gelenlere bu rüyayı anlattı; ardından da:

– Vallahi de bu iş, benim ne içinde bulunduğum, ne de tamamen dışında kalabildiğim bir iştir, diye başladı sözlerine. Bu sırada Kureyş'in ileri gelenleri de yanına gelmişlerdi. Bir lider olarak en kritik anlarından birisini yaşıyordu. Çaresizliğin verdiği tepkiyle önce Mekkelilere döndü ve sitem yüklü şu cümlelerini söylemeye başladı:

– Bu, sadece bana yüklenilebilecek bir sorumluluk değildir! Vallahi de bu konuda ne bana danışılıp istişare edilmiş ne de böyle bir haberi alarak ben onu onaylamış bulunuyorum! Allah'a yemin olsun ki, şayet hislerim beni yanıltmazsa Muhammed mutlaka bize savaş açacaktır; ne yazık ki hislerim de hep doğru çıkmıştır! Muhammed'e gidip de O'nunla konuşarak, anlaşmayı yenilemesi ve süreyi de uzatmasını istemekten başka çıkar yol göremiyorum!

Meclisi bir pişmanlık dalgası sarmıştı; düne kadar meydan okumaktan başka seçenek kabul etmeyen insanlar, meselenin dehşetini düşündükçe yelkenleri suya indiriyor ve Ebû Süfyân gibi düşünmeye başlıyorlardı. Önce ona:

– Vallahi de doğruyu söylüyorsun, diye mukabelede bulundular. Ardından da, Ebû Süfyân'ı, Allah Resûlü'yle konuşup süreyi uzatması ve anlaşmayı da yenilemesi için Medine'ye gönderme kararı aldılar.

İşte bu sıralarda Kureyş'in üzerine Efendimiz'in elçisi Hz. *Damra* çıkagelmışti; yaptıkları bu affedilmez hadise karşısında onlara üç tane seçenek sunuyordu:

1. Öldürdükleri Huzâalıların diyetlerini ödemek.
2. Benî Nüfâse ile aralarındaki anlaşmayı ihlâl etmek.
3. Hudeybiye Anlaşması'nı ihlâl ettiklerini kabul ve beyan etmek.

Ancak sözde çözüm arayan Kureyş, yine aslan kesilmiş, bunlara sıcak bakmadığını ilan ediyor, önlerine konulan üç alternatiften hiçbirini kabullenmek istemiyordu. Küçük meselelere takılmışlardı; zira onlar için birinci maddenin kabullenilmesi, küçük düşürülmeleri anlamına geliyordu ki o gün bu, câhiliyye toplumunun değer verdiği en önemli konulardan birisiydi. Benî Nüfâse ile ittifaklarından vazgeçmek, kendi paktlarını yalnız bırakmak ve Medine karşısında yok olmalarına seyirci kalmak demektir ve buna da yanaşmıyorlardı. Geriye tek bir alternatif kalıyordu; Hudeybiye Anlaşması'nı yok saymak. Ancak bu da, onların işine gelmiyordu. Zira bu, yeniden bir savaş demektir ve böyle bir savaşta artık, Müslümanları yenebileceklerine dair ümitlerini yitirmiş bulunuyorlardı. Ancak gururlarından da vazgeçemiyorlardı ve her şeye rağmen son kararları:

– Ne Huzâalıların diyetini öder, ne de onları kollamaktan vazgeçeriz, şeklinde olacaktı.

Efendimiz'in elçisi Hz. Damra, Kureyş'in bu son beyanıyla Medine'ye dönüyordu.¹⁰³

Medine Yollarında

Çok geçmeden yanına kölesini de alarak iki binekle Mekke'den hareket eden Ebû Süfyân, kendisinden önce

¹⁰³ Vâkidi, *Kitâbü'l-Megâzi*, 1/318-319

söz konusu haberin Medine'ye ulaşmaması düşüncesiyle son sürat yol alıyordu.

Beri tarafta ise Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Medine'de ashabına dönmüş:

– Şu anda Ebû Süfyân, anlaşmayı yenilemek ve süreyi uzatmak maksadıyla size gelmek üzeredir; ancak eli boş ve öfkeyle geri dönecektir, diyerek Mekke'de yaşananları etrafındakilerle paylaşıyordu. Fevkalade kritik bir noktaya gelinmişti. Burada taraflara ulaşacak bir haber, hadiselere yön verecek en önemli faktördü; Allah Resûlü de (sallallahu aleyhi ve sellem), ashabına işte bu haberleri veriyordu!

Giderek adımlarını sıklaştıran Ebû Süfyân, nihayet *Uşfân*'a kadar geldiğinde *Büdeyl İbn Verkâ* ile karşılaşacaktı. Büdeyl, hadisenin patlak verdiği gecenin sabahında Medine'ye gitmiş ve olup bitenlerden müttefiki olan Allah Resûlü'nü haberdar edip geri dönüyordu. Zaten bu, Ebû Süfyân'ın endişe ettiği konuydu. Ancak bundan emin değildi; şüphelenmişti ama emin olabilmek için daha fazla bilgiye ihtiyacı vardı. Onun için:

– Bize Yesrib'den haber verin; en son ne zaman oraya uğradınız, diye nabız tutmaya çalışıyordu. Ancak Büdeyl de ihtiyatlıydı; kendilerine saldıran insanlarla birlik olup da bir gece yarısı baskın yapanlara açık vermek istemiyor, geçirtirmeye çalışıyordu: Onun için:

– Orayla ilgili bizde hiçbir bilgi yok, diye cevaplamayı tercih edecekti.

Ebû Süfyân gibi zeki bir insanın gözünden kaçacak de-

ğildi; Medine ile irtibatlarının olduğu her hallerinden belliydi ve onlara:

– Yanınızda, bana ikramda bulunabileceğiniz bir Yesrib hurması da mı yok; zira Yesrib hurmasının, Tihâme hurmasına açık bir üstünlüğü var, diye takılmaya başladı. Buna da olumsuz cevap veriyorlardı. Bunun üzerine daha açık konuşmayı deneyen Ebû Süfyân:

– Yâ Büdeyl, diye seslendi. “Muhammed’in yanına hiç gittin mi?”

Yine:

– Hayır! Böyle bir şey yapmadım, diye cevaplıyordu Büdeyl. “Ancak ben, kan davası yüzünden araları bozuk olan şu sahil bölgesindeki Benî Ka’b ve Huzâa yurtlarına giderek onların arasını buluverdim!”

Bozulmuştu Ebû Süfyân ve:

– Senin bu kadar iyiliksever ve asil birisi olduğunu bilmiyordum, diye söylendi Büdeyl’e. İnanmamıştı ama inanmış gibi görünüyordu! Ancak hâlâ içi içini yiyordu; zira Medine’ye giderken hesaplarını alacağı bilgilere göre tanzim edecekti ama adamların ağzını bıçak açmıyordu. Çaresiz daha fazla zaman kaybetmemek için bir miktar dinlenip yoluna koyulmak üzere kaylûle uykusuna yattı. Bu arada Büdeyl ve arkadaşları da oradan ayrılmıştı.

Bir miktar dinlenip de yeniden ayağa kalkan Ebû Süfyân, meraktan çatlayacak gibiydi ve bu merakını yenmek için önce Büdeyl ve arkadaşlarının konakladıkları yere geldi; kendine göre Medine’yi çağrıştıracak bir delil arıyordu. Nihayet elindeki sopayla develerin dışkısını ka-

rıştırmaya başladı; gördüğü manzara karşısında gözlerinin içi gülmeye başlamıştı! Bulmuştu; bu hayvanlar, karınlarını Medine’de doıurmuşlardı:

– Allah’a yemin olsun ki bunlar, Muhammed’in yanından geliyorlar, diye seslendi kölesine. Çünkü gördüğü de ve terslerinin arasında Medine’ye özel acve hurması ile kuş gagası denilen çeşidin çeķirdekleri vardı!¹⁰⁴

Ebû Süfyân Medine’de

Yeniden yola düşen Ebû Süfyân artık Medine’deydi; düne kadar karşı koyup da hayatlarına tuzak kurduğı insanlara rica ve minnette bulunacak ve ortamı yumuşatmaya çalışacaktı.

Bunun için de önce akrabalık bağlarını kullanmak istedi; kızı *Ümmü Habıbe Vâlidemiz*’in yanına gelmişti. Ancak Efendimiz’in minderine oturmak isteyince hiç beklemediğı bir tepkiyle karşılaşacaktı; Ümmü Habıbe Vâlidemiz, tuttuğı gibi Allah Resûlü’nün minderini babasının altından çekecek ve oturmasına müsaade etmeyecekti. Kendi öz kızıydı ama açıkça Resûlullah’ı babasına tercih ediyordu! Ebû Süfyân, şaşkınlık içinde ona döndü ve:

– Ey kızcağızım, diye seslendi. “Sen beni mi o mindere layık görmedin, yoksa o minderi mi benden kıskandın!”

Ümmü Habıbe Vâlidemizin babasına verdiğı cevap, Ebû Süfyân’ın yaşadığı şoku daha da artıracak nitelikteydi; şunları söyliüyordu:

¹⁰⁴ İbn Hişâm, *Sıre*, 5/51; Vâkıdı, *Kitâbü’l-Megâzi*, 1/321; Taberî, *Târihu’l-Ümem ve’l-Mülûk*, 2/154

– Bilakis, seni ona layık görmedim; çünkü o, üzerine Resûlullah'ın oturduğu minder! Sen ise, müşrik ve necis bir adamsın! Bu sebeple senin, Resûlullah'ın minderine oturma istemedim!

Ebû Süfyân'ın yediği şok bir kat daha artmıştı:

– Ey kızcağızım, diye yeniden seslendi. “Benden sonra sana çok fena şeyler olmuş!”

– Tam aksine, diyordu Ümmü Habîbe Vâlidemiz. “Allah (celle celâluhu) beni, İslâm'la şereflendirdi. Sen ise ey babcığım! Görüp duymayan bir taşa temenna durup onun önünde boyun eğiyorsun!”¹⁰⁵

Ebû Süfyân için kızının kapısı kapalı gözüküyordu. Öyleyse meseleyi vasıtasız çözmeliydi ve bunun için Efendimiz'in yanına gitmek istedi. Mescitteydi; yanına vardı ve:

– Yâ Muhammed, diye seslendi. Önce:

– Ben, Hudeybiye Anlaşması'nda da yoktum, dedi. Arkasından da, yeni talebini dile getirdi:

– Şimdi gel de o anlaşmayı yenile ve süresini de uzat!

Sanki hiçbir şey yokmuş gibi hemen sözleşmenin yenilenmesi ve sürenin de uzatılmasını gündeme getirişi karşısında Efendiler Efendisi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona:

– Gerçekten sen, bunun için mi geldin, ey Ebâ Süfyân, diye seslendi.

– Evet, diyordu. Diyordu ama bu, hiç de inandırıcı gözüküyordu. Onun için Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem):

¹⁰⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 1/321; İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/99-100; İbn Kesîr, *Bidâye*, 4/280; Halebî, *Sîre*, 3/7

– Bundan önce bir hadise çıkarmış olmayasınız, diye hatırlatmak istedi. Buna rağmen Ebû Süfyân:

– Allah korusun, diyordu. “Biz hâlâ Hudeybiye’de imzaladığımız anlaşma üzerindeyiz; onu ne değiştirir, ne de bozarız!”

Konuyu evirip çeviriyor ve bu cümlelerin ötesinde bir şey söylemiyordu; Huzâalılarının acılarını dinleyip de arkadaşlarına çıkışan, Mekke’de arkadaşlarıyla oturup da durum değerlendirmesi yapan, sonra da son sözlerini söyleyip Allah Resûlü’nün elçisi Hz. Dabre’yi Medine’ye yollayan ve ardından da, anlaşmanın ihlalinden dolayı duyduğu endişeyi dile getirip Medine’ye sırf bu işi yeniden pekiştirmek için gelen sanki aynı Ebû Süfyân değildi! Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) döndü ve:

– Esas hâlâ Hudeybiye Anlaşması üzerinde olanlar bizleriz; onu ne değiştirdik, ne de bozduk, buyurdu.

Belli ki Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), ikide bir aynı şeyleri söyleyip Hudeybiye Anlaşması’ndan bahsetmeye kalkan ve asla Huzâalılara yaptıklarını dile getirmeyen Ebû Süfyân’ın bu tavrını beğenmemişti ve daha fazla konuşmayı faydasız buluyordu. Meseleyi uzatmamak için de meclisten ayrılıp mescide girmeyi tercih edecekti.¹⁰⁶

Mekke’nin kudretli lideri Ebû Süfyân’a kapılar bir bir kapatılıyordu! Ancak o, yerinde duracak bir adam değildi. Hemen Hz. *Ebû Bekir*’in yanına koştu; benzeri şeyleri ona da söylüyor ve kendisi adına Efendimiz’i ikna etmesini istiyordu. Ancak bu kapı da kapalıydı. O gün Ebû Süfyân, Hz. *Ömer*, Hz. *Osman*, Hz. *Ali* ve *Sa’d İbn Ubâde* baş-

¹⁰⁶ Vâkidi, *Kitâbü’l-Megâzi*, 1/321-322

ta olmak üzere Ensâr ve Muhâcîrîn'in ileri gelenlerini de dolaşacak ve bir türlü istediğini elde edemeyecekti. Hatta bütün kapılar yüzüne kapatılmasına rağmen ümidini yitirmeyen Ebû Süfyân o gün, Efendimiz'in kızı ve Hz. Ali'nin hanımı *Fâtıma* validemize de gidecek ve babasıyla arasındaki konuşma zemini hazırlamasını ondan da talep edecekti. Ancak bu kapıdan da eli boş dönüyordu. O kadar ki o gün, henüz küçücük bir çocuk olan Hz. *Hasan*'dan bile medet umar hale gelmişti! Gidebileceği başka kapı kalmayınca son bir defa yine Hz. Ali'nin yanına gelmiş:

– Yâ Eba'l-Hasen, diye sesleniyordu. “Görüyorum ki bu işlerin üstesinden gelemeyeceğim; işler giderek sarpa sarıyor! Bari sen bana bir fikir verip yol göster!”

– Vallahi de bugün seni kurtaracak bir formül bilmiyorum, diye başladı Hz. Ali. Sonra da onun, Benî Kinâne'nin efendisi olup olmadığını sordu:

– Evet, ben onların efendisiyim, diye cevaplıyordu. Bunun üzerine ona şunları tavsiye etti Hz. Ali:

– Öyleyse haydi kalk ve insanlara, *Benî Kinâne*'yi *hi-mayene aldığını* ilan et ve ardından da memleketine geri dön!

– Bunun bana bir faydasının olacağını sanıyor musun, diye sordu Ebû Süfyân. Ümitsizdi ama başka da bir çaresi yoktu; denize düşüp de yılanı sarılırcasına bir çaresizlik içindeydi. Hz. Ali de bunun farkındaydı ve:

– Hayır, diye cevapladı. “Ancak senin için bundan başka da bir çarenin olabileceğini sanmıyorum!”¹⁰⁷

¹⁰⁷ İbn Hişâm, *Sîre*, 5/51; Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 1/322; Taberî, *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/154.

Uhud'da meydan okuyup Bedir'de yeniden buluşmayı talep eden, adam tutup da Allah Resûlü'nü öldürtme hülyaları kuran ve Medine münafıklarıyla Yahudilerin tuzaklarına ümit bağlayarak Hendek'te ayak takımını toplayıp Efendimiz'in üzerine yürüyen Ebû Süfyân, kudretini yitirmiş, yoldan geçenden medet umar hale gelmişti! Zira Medine'yi, medeniyete beşiklik yapacak bir keyfiyetin bürüdüğünü fark etmiş, bu keremden kendi payına da bir şeylerin düşeceğinin umuduyla aralanacak kapıyı gözler olmuştu. Bir ümit deyip yeniden mescide geldi; son hamlesini yapan bir adamın çabasıyla:

– Ey insanlar, diyordu. “Haberiniz olsun ki ben, insanların arasını bulmak için onları himayeme aldım. Vallahi bu konuda, hiç kimsenin benim ahdimi çiğneyeceğini de sanmıyorum!”¹⁰⁸

Ardından son kez Allah Resûlü'nün yanına girdi:

– Yâ Muhammed, diyordu. “İnsanların arasını bulmak için onları ben himayeme aldım!”¹⁰⁹

Gelip Medine farkını görmüştü ama hâlâ içinin sesini dillendirmiyor, sadece Kureyş'i düşünerek başlarına geleceklerden emin olmak istiyordu. Gerçi yumuşamıştı; ancak bugüne kadar ortaya koymuş olduğu çizgi güven vermiyor ve yarın bu sözünün arkasında duracağı konusunda inandırıcı olamıyordu. Kaldı ki Ebû Süfyân sözünde dursa bile Mekke'de çok başlı bir anlayış hâkimdi. Onun için Efendiler Efendisi ona dönerek:

¹⁰⁸ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 1/322; İbn Hişâm, *Sîre*, 5/51; İbn Kesîr, *Bidâye*, 4/282; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/154

¹⁰⁹ İbn Hişâm, *Sîre*, 5/51; Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 1/322; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/134; İbn Kesîr, *Bidâye*, 4/282; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/154

– Bunu sadece sen söylüyorsun ey Ebâ Hanzala, dedi. Bu O'nun Ebû Süfyân'a o gün söylediği son sözüydü!

Kudretli Ebû Süfyân'ın bittiği andı ve bundan sonra ona, olabileceklerin ezikliğiyle iki büklüm olarak gerisin geriye Mekke'ye dönmek kalıyordu; kolu kanadı kırılmış olarak devesine binecek ve doğruca Mekke'ye yönelecekti.

Ebû Süfyân İçin En Kritik Anlar

Beri tarafta ise Kureyş, bambaşka bir telden çalışıyordu; Ebû Süfyân'ın gecikmesinden endişeye kapılmış ve onun da giderek Efendimiz'e tâbi olduğunu bile düşünmeye başlamışlardı:

– Vallahi de onun, dininden döndüğünü, gizlice gidip Muhammed'e tâbi olduğunu ve Müslümanlığını da bizden sakladığını düşünmekteyiz, diyorlardı. Bu kanaatlerinde, son yıllarda değişen politikanın da etkisi vardı; zira o, bilhassa Habeşistan'daki nikah ve Hayber sonrası gelen yardımların akabinde daha mutedil bir yol izlemeye başlamıştı. Mekke yıllarında olduğu gibi yeniden tercihini, meseleleri diplomatik yollarla çözme istikametinde kullanıyordu.

Gecenin karanlığında Mekke'ye girmişti Ebû Süfyân. Tabii olarak, önce kendi evine gidecekti. Kendisini karşılayan hanımı Hind:

– Vallahi de o kadar geciktin ki, kendi kavmin bile seni töhmet altında bırakır oldu, diyordu. İşin doğrusu, Hind de konuşulanlardan etkilenmiş ve kocasının, kavminin konuşuklarını yalanlayan bir sonuçla döndüğünü öğrenip rahatlamak istiyordu. Onun için şöyle devam etti:

– Bu kadar geciktğine göre mutlaka iyi bir sonuçla dönmüşündür! Zaten senin gibi yiğit birisinden de bu beklenir!

Elbette durum, Kureyş'in düşündüğü gibi değildi; Ebû Süfyân ne dininden dönmüştü ne de iyi bir sonuç alabilmişti! Belki de o, zifiri karanlıkta yıllarca ömür tükettikten sonra birden karşısına çıkan gündüz aydınlığının şokunu yaşıyor, hâlâ tesirinden kurtulamadığı bu aydınlığın etkisini üzerinden atmaya çalışıyordu.

Nihayet Hind'in yanına daha da yaklaştı ve içini dökecek başından geçenleri anlattı bir bir. Son çare olarak da, sadece Hz. Ali'nin tavsiyesini yapabildiğini söylüyordu.

Duyduklarına inanamıyordu Utbe'nin kızı Hind; işlerini kendisine teslim ettikleri bir lider nasıl olur da böylesine bir acziyet sergileyebilirdi! Çok sinirlenmişti ve bir taraftan kocası Ebû Süfyân'a şiddetli bir darbe indirirken diğer yandan da şunları söylüyordu:

– Sen ne de kötü bir elçilik yaptın; hiç de hayırlı bir haberle dönmedin!¹¹⁰

Ebû Süfyân, iki arada bir derede kalmıştı; ne Mekkelilerin dediğini yapabiliyor ne de Medine'de sözü dinleniyordu! Kendi ev halkı bile kendisini dinlemez, sözüne itibar etmez hale gelmiş, üstelik hakaret edip kendisine sille sallıyordu! En yakınındakileri ikna edemezse liderliğini yaptığı Mekke halkına ne söyler ve meraklı bakışlara hangi gerekçeleri sıralayıp sorularına cevap yetiştirebilirdi!

Geceyi bu düşüncelerle geçirdi; sabah olur olmaz da

¹¹⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 1/322; Halebî, *Sîre*, 3/9

hemen çıkıp *İsâf ve Nâile* putlarının yanına gitti; başını tıraş ettirip onlara kurban kesiyordu! Daha sonra da başına¹¹¹ kan sürerek:

– Babamın öldüğü inanç üzerinde ölmedikçe size ibadet etmekten hiç ayrılmayacağım, diye onlara olan bağlılığı konusunda kendi kendine söz verdi.

Şimdi sıra meseleyi Mekkelilere anlatmaya gelmişti. Zaten onu putların yanında görenler çoktan:

– Ne haber; Medine’de havadisler nasıl, diye sormaya başlamıştı. Soruların ardı arkası kesilmiyordu:

– Muhammed’den, bize karşı savaş ilan etmesinden emin olabileceğimiz yazılı bir güvence getirebildin veya barış süresini uzatabildin mi?

– Vallahi de O’nunla çok konuştum ama bütün tekliflerimi reddetti, diye başladı sözlerine Ebû Süfyân! Zaten bu çıkış, eli boş döndüğünü anlatmaya yetmişti, halden anlayanlar için! Ancak yine de dinlemek gerekiyordu; Mekke dikkat kesilmiş, her halinden teslimiyet okunan liderlerinin anlatacaklarını dinlemeye durmuştu.

Medine’de yaşadıklarını anlattı onlara Ebû Süfyân bir bir. Hz. Ebû Bekir’den Hz. Fâtıma’ya kadar kiminle görüşmüşse hep eli boş geri döndüğünü ve ancak Hz. Ali’nin tavsiyesine uyarak geri dönebildiğini söylüyordu.

Kureyş’in kolu kanadı kırılmıştı. Artık Mekke’ye dalga dalga ümitsizlik yayılıyordu; göz göre göre bir tükenişe şahit oluyorlardı! Ebû Süfyân’a umut bağlamışlardı ama o da şimdi eli boş dönmüş ve kendilerine nasihat etmekten öte elinden bir şey gelmiyordu.

¹¹¹ Vâkidi, *Kitâbü'l-Megâzi*, 1/322

Tepkililerdi; burunlarından soluyor ve ona:

– Sen, kimsenin razı olmayacağı bir şeye rıza göstermişsin, diye çıkışıyorlardı. Belki de bundan sonra olabilecekleri görüyor ve Medine’de yaşadıklarının zaman kaybından başka bir şey ifade etmediğini düşünüyorlardı. Onun için yanından ayrılırken şunları söyleyeceklerdi:

– Ne sana ne de bize faydası olan bir sonuçla geri geldin! Allah’a yemin olsun ki senin himayenin de bir anlamı yoktur; onlar için bunu çiğnemek çok kolaydır! Ali’ye gelince o, sadece seninle alay etmiş!¹¹²

Medine İstikametine Çıkışı ve Karşılaştığı Manzara

Bir taraftan Efendiler Efendisi’nin taleplerini geri çeviren ve umut bağladıkları diplomatik ataklardan da bir sonuç alamayan Mekkelilerin, beklemekten başka çareleri kalmamıştı. Her geçen zaman, onlar için ekstra bir endişe demektir; zira Medine’de nelerin olup bittiğini bilemiyor ve yarın ne türlü bir sürprizle karşılaşacaklarını göremiyorlardı; yaptıklarının hesabının sorulacağını tahmin ediyorlardı ama bunun nasıl ve ne zaman olacağı konusunda herhangi bir fikre sahip değillerdi! Özellikle Medine’den haber alamıyor olmaları, onları iyice tedirgin ediyordu. Nihayet etraftan haberler toplamak üzere *Ebû Süfyân*’la birlikte *Hakîm İbn Hizâm*’ı Medine istikametine gönderme kararı aldılar; gidecek ve en azından istihbarat toplayıp Mekkelileri bilgilendireceklerdi. Gönderirken *Ebû Süfyân*’a tembih üstüne tembihte bulunuyor ve:

¹¹² Vâkidi, *Kitâbü'l-Megâzi*, 1/322

– Şayet Muhammed’le karşılaşırsan, bizim adımıza O’ndan emân al, diyorlardı.

Yolda giderken onlara *Büdeyl İbn Verkâ* da katılacak ve böylelikle Ebû Süfyân, üç kişilik bir ekiple yeniden Medine istikametinde yol almaya başlayacaktı.

Merrü’z-Zehrân’daki Manzara

Endişe ve tedirginlik içinde yol alan üç arkadaş, gecenin karanlığında *Merrü’z-Zehrân*’da bulunan *Erâk* mevkiine gelmişlerdi ki, o güne kadar bir benzerini görmedikleri göz alıcı bir manzara ile karşılaşacaklardı. Tekrar tekrar bakıyor ve bir türlü inanmak istemiyorlardı. Hiç beklemedikleri bir manzaraydı karşılarında duran; sanki yıldızlar yere inmiş, bayram günlerinde fener alaylarının mehib görüntüsüyle karşılanmışlardı sanki! Deniz gibi bir ordu burunlarının dibine kadar gelmiş ve onların bundan hiç haberleri yoktu. Üstelik bu ordu, öyle kolay kolay karşı konulabilecek bir orduya da benzemiyordu. En az on bin ateşin aydınlattığı vadi, bayram yerini andırıyordu. Kulaklarına kadar gelen at kişnemeleriyle deve böğürmelerini duyduklarında içlerindeki korku bir kat daha derinleşecekti; artık yolun sonuna gelmişlerdi!

Onlar, şaşkınlıkla karşılarında duran ateşlerin aydınlığını seyrededursun beri tarafta Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), yine ashabından bazılarını yanına çağırarak ve şu anda *Erâk* bölgesinde olduğunu haber verdiği Ebû Süfyân’ı yakalayıp huzuruna getirmelerini emretmişti.

Çok geçmeden etrafları kuşatılmış ve develerinin yuları da kavranmıştı; onlara:

– Sizler kimlersiniz, diye soruyorlardı!

Ödleri kopmuştu. Gelenlerin kim olduğunu tahmin etmek, artık onlar için de zor değildi; dört bir taraftan kuşatıldıklarını ve artık yapabilecekleri hiçbir şeyin olmadığını görüyorlardı. Bunun heyecanıyla:

– İşte Resûlullah ve arkadaşları, diyerek tepki verdiler. Ebû Süfyân, yanındaki arkadaşlarına şunları söyleyip dizlerini dövüyordu:

– Siz hiç böyle bir ordu gördünüz mü? Adamlar sizin burnunuzun dibine kadar gelip karargâh kuruyor da, kim-senin ruhu bile duymuyor!

Mekke'nin dirayetli reisinin bundan sonra yapabileceği pek bir şey kalmamıştı. Oracıkta derdest edilen Ebû Süfyân ve arkadaşları, nöbetçilerin başında bulunan Hz. Ömer'e getirilecekti. İşin garip tarafı, onları yakalayıp da Hz. Ömer'e getirenler, getirdikleri insanları tanımamışlardı. Hz. Ömer'e öyle sesleniyorlardı:

– Mekke ehlinden bazı insanları yakalayıp sana getirdik!

Hız. Ömer de işin farkında değildi; hatta onlara latife yapıyor ve:

– Vallahi, bana Ebû Süfyân'ı getirirseniz sizden başka bir şey istemem, diye takılıyordu.

Gerçekten de gelen Ebû Süfyân'dı; birden karşısında Ebû Süfyân'ı gören Hz. Ömer de heyecanlanmıştı. Önce ona:

– Ey Allah düşmanı, diye seslendi. Üzerinde yılların teraküm ettirdiği bir birikim vardı ve bütün olumsuzlukların

temelinde sebep olarak Ebû Süfyân'ı görüyordu. Onun için şöyle devam etti:

– Seni, herhangi bir anlaşma veya sözleşme olmadan ele geçirmemize vesile olan Allah'a hamd olsun!

Arkasından da, çok önemli bu gelişmeyi haber vermek için hızlı adımlarla Allah Resûlü'ne doğru koşmaya başladı.

Bu sırada daha birkaç gün önce gelip de Efendimiz'e katılan Hz. Abbâs, düne kadar Mekke'de aynı havayı solukladığı Ebû Süfyân'ın yanına yaklaşmış ve onunla, gelişinden duyduğu sevincini paylaşıyordu. Zira o, Ebû Süfyân'ın en yakın arkadaşıydı. Bununla da kalmayacak, yılların yakın arkadaşı Ebû Süfyân ve yanında bulunan arkadaşı *Hakîm İbn Hizâm*'a emân verecekti! Onların da İslâm'la şereflenmesini cân ü gönülden arzuluyor, bunu kolaylaştırmak için de elinden gelen her şeyi yapmaya çalışıyordu. Hz. Ömer'in hızla Allah Resûlü'nün bulunduğu yere doğru gitmekte olduğunu görür görmez o da hareket edecek ve muhtemel yanlış bir adımın önüne geçmeye çalışacaktı!¹¹³

Efendimiz'in huzuruna ardı ardına girdiler; söze ilk başlayan Hz. Ömer:

– Yâ Resûlallah, diyordu. “İşte şu Ebû Süfyân'dır; hiçbir anlaşma veya sözleşme olmadan Allah (celle celâlühü), onu yakalamayı bize müyesser kılmıştır; bırak da onun boynunu vurayım!”

Yılların arkadaşı Hz. Abbas, koşturup gelmekte ne ka-

¹¹³ Bazı rivayetlerde Hz. Abbâs'ın, Efendimiz'in katırına binerek Mekke cihetine doğru yürüdüğü sırada Ebû Süfyân ve arkadaşlarıyla karşılaştığı ve onlarla konuşarak Ebû Süfyân'ı terkisine bindirip Resûlullah'ın huzuruna getirdiği ifade edilmektedir. Bkz. İbn Hişâm, *Sîre*, 5/59

dar haklı olduğunu bizzat görmüş oluyordu; hemen devreye girdi ve derin bir vefa hissiyle:

– Yâ Resûlallah, diye seslendi. “Ben, ona emân verdim!”

Buna rağmen Hz. Ömer kendisini alamayacak ve:

– Yâ Resûlallah, diyecekti. “Onu bana bırak da boynunu vurayım!”

Bu sefer Hz. Abbâs Hz. Ömer’e dönecek ve:

– Yavaş ol ey Ömer, diye seslenecekti. “Şayet o, Adıy İbn Ka’boğullarından birisi olsaydı böyle davranmazdın! Abdimenâfoğullarından diye ona bunu yapmak istiyorsun!”

Hz. Ömer celalli bir fıtrata sahipti ama her hak sahibinin de hakkını teslim eden bir yapının adamıydı. Onun gibi bir insan, takım tutar gibi akrabalarına ayrımcılık yapmaz ve haksız yere kimseyi incitmezdi. Hemen:

– Esas sen yavaş ol ey Abbâs, diye seslendi ona. “Allah’a yemin olsun ki, senin Müslüman olduğun gün babam Hattâb Müslüman olsaydı o kadar sevinmezdim! Çünkü biliyorum ki senin Müslüman olman, şayet Müslüman olsaydı babam Hattab’dan daha fazla Allah Resûlü’nü sevindirecektir.”¹¹⁴

Böylelikle aralarındaki anlayış farklılığı da sona ermiş ve herkes, Hz. Abbâs’ın verdiği sözün arkasında durulması gerektiğini görmüştü. Bundan böyle Ebû Süfyân’a kimsenin dokunma ihtimali yoktu. Ancak Hz. Abbâs, her şeye rağmen yine de işi riske atmak istemiyordu; Allah Resûlü’ne biraz daha yaklaştı. Bu sırada Ebû Süfyân’ın

¹¹⁴ İbn Hişâm, *Sîre*,5/59; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/157

başından tutuyordu ve şefkat peygamberinden merhamet dilenircesine:

– Vallahi de bu gece, benden başka kimse onunla baş başa kalmasin, teklifinde bulundu. Belli ki, yılların arkadaşı Ebû Süfyân’la daha yakından ilgilenecek ve elinden geldiğince onu imana hazırlayacaktı. Onun için Resûl-i Kibriyâ Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), onun bu teklifini de geri çevirmeyecek ve *evet* diyecekti.

Sabah namazının vakti girer girmez ezan okunmaya başlamıştı ve ashab da okunan bu ezanı tekrarlıyordu; Ebû Süfyân, güne ilk defa bir ezan sesiyle uyanıyordu! Her taraftan gelen bu sesler ve abdest almak için sağa sola koşuşturan insanlar, dikkatinden kaçmıyordu. Sabahın bu saatinde bu kadar telaşa bir anlam verememiş ve iyice tedirgin olmuştu; hakkındaki emâna rağmen kellesinden endişe duyuyordu. Meseleye muttali olabilmek için Hz. Abbas’a:

– Yâ Eba’l-Fazl, diye seslendi. “İnsanlara böyle ne oldu; bunlar ne yapıyorlar? Yoksa benimle ilgili bir emir mi aldılar!”

Belki de kendisi için ölüm töreni hazırlandığını düşünüyordu. Onu rahatlatmak yine yanındaki arkadaşına düşmüştü; Hz. Abbâs:

– Hayır! Namaz hazırlığı yapıyorlar, diye cevapladı onu. Bir nebze olsun rahatlayan Ebû Süfyân’ı, bu sefer de yeni bir merak sarmıştı:

– Günde kaç kez namaz kıyıyorlar, diye sordu.

– Gece ve gündüz toplam beş kez, dedi Hz. Abbâs.

Bundan sonra yavaş yavaş onlar da buldukları yer-

den çıkmış, Allah Resûlü'nün yanına geliyorlardı. Bu sırada Ebû Süfyân'ın gözüne takılan başka bir husus daha vardı; Efendiler Efendisi abdest alırken O'nun yanında bulunan ashab, abdest suyunun bir damlasını bile yere düşürmek istemiyor ve teberrük olsun diye yüzüne gözüne sürüyordu. Ebû Süfyân bugüne kadar hiçbir kral veya hükümdarın huzurunda göremediği benzersiz bir saygıya şahit oluyordu!

Derken kamet getirilmeye başlanmıştı; Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) tekbir getiriyor ve ashab da aynı tekbirle namaza duruyordu! Kıraata başlayınca hepsi susuyor ve rüku için tekbir getirir getirmez de hepsi birden rükua gidiyordu! Onun için her şey bir yenilik ifade ediyordu; o âna kadar görüp duyduklarından farklı olarak bir de Rableriyle baş başa kaldıkları namaz ânındaki disipline şahit olmuş, kendilerinden farklı olmayan dünkü Mekkelilerin geldiği yeri görüyordu Ebû Süfyân.

Hâldeki bu keyfiyet, Ebû Süfyân'a çok şey anlatmıştı! Hepsi birden başlarını secdeye koyduklarında gözüne ilişkin manzara, Ebû Süfyân'ı bitirmişti; yere yüz süren başların semalar ötesinden iltifatlarla sıvazlandığını hisseder gibi olmuştu! Dudaklarından şu cümleler döküldü:

– Hayatımda ben, bugünkü gibi bir itaat görmedim! Halbuki bu insanlar, şuradan buradan toplama insanlar; ne kendilerini asiller olarak gören Farslılar, ne de başkalarına üstünlükleriyle övünen Bizanslılar bunlar kadar itaatkâr olabilir!

Bunları söyledikten sonra Hz. Abbâs'a dönecek ve şunu söyleyecekti:

– Ey Eba'l-Fazl! Senin bu kardeşinin oğlu, vallahi de meliklerden de büyüktür!

Ebû Süfyân, yavaş yavaş kapıyı aralamaya başlamıştı; ancak henüz girmeye hazır değildi. Hz. Abbâs ona döndü ve:

– O, meliklik değil; nübüvvetir, diyerek düşüncesini tashih etti. Aynı zamanda bu cümle, iki dünyanın arasındaki farkı da ortaya koyuyordu. Hz. Abbâs'ın bu cümlesine mukabil Ebû Süfyân sadece:

– Belki de öyle bir şey, demekle yetindi.

Bu sırada Allah Resûlü'nün huzuruna girmişlerdi; Efendiler Efendisi (sallallahu aleyhi ve sellem) büyük bir şefkatle yönelerek ona:

– Yâ Ebâ Süfyân, diye seslendi. “Allah'tan başka ilah olmadığını bilme zamanın gelmedi mi?”

Ebû Süfyân'ın hiç beklemediği sıcaklıktaki cümlelerdi bunlar. İtap beklediği ağızdan merhamet ve şefkat dökülüyordu! Zihninde gidip gelen birçok soru vardı; demek ki bugüne kadar boşuna endişe duymuşlardı! Muhammedü'l-Emîn, muktedirken affedebilen bir liderdi! Fırsatını bulunca aleyhlerinde olmadığını gösteriyor ve kaybettikleri noktada onları yine kazanca, hem de mutlak kazanca davet ediyordu! Derin bir nefes almıştı; adeta fem-i mübareklerinden çıkan her bir kelimenin yüreğini ısıttığını hissediyor, uzun zamandır takip etmeye çalıştığı nebevi şefkatin kucağına adeta kendini salmak istiyordu. Onun için:

– Anam babam Sana feda olsun, diye başladı sözlerine. Eski dik duruşu kalmamıştı üzerinde; yüzünü yere eğmiş, içten gelen bir teslimiyetle şunları söylüyordu:

– Sen ne kadar şefkatli, ne kadar merhametli ve bir o kadar da affı büyük bir insansın! Şayet Allah’tan başka bir ilah olmuş olsaydı, bugüne kadar bana mutlaka bir faydası dokunurdu! Zira bugüne kadar, ben de Sen de hep ilahlarımızdan yardım dilendik; ancak her seferinde yardıma mazhar olan, hep Sen oldun! Senin değil de benim ilahlarım hak olmuş olsaydı, vallahi de sonuç hiç böyle olmazdı!

Ebû Süfyân’ın aklı başına gelmiş gözüküyordu ve Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), yeniden ona yüklendi:

– Yazıklar olsun sana ey Ebâ Süfyân! Peki öyleyse, Benim de Allah’ın Resûlü olduğumu kabul zamanın gelmedi mi?

Ebû Süfyân için bu son dönemeçti; ancak bir türlü ‘evet’ diyemiyordu; hâlâ bazı kuşkuları vardı ve şunları söyledi Allah Resûlü’ne:

– Anam babam Sana feda olsun! Gerçekten de Sen, çok merhametli ve şefkat itibariyle de yüce, affı açısından da ulu bir insansın! Ancak Allah’a yemin olsun ki, Senin peygamberliğini kabule gelince, o hususta hâlâ bir kısım kuşkularım var!

O, âna kadar sadece yol gösteren ve kendisini himayesine alarak koruyan Hz. Abbâs’ın da sabrı taşmıştı; yüze yüze kuyruğuna kadar getirdiği bir meselede, küçük bir te-reddütle yeniden geriye dönüp gitmesini istemiyordu yol arkadaşının ve ciddileşen bir ses tonuyla:

– Yazıklar olsun sana, diye seslendi Ebû Süfyân’a. “Boynun vurulmadan önce gel de Müslüman ol!”

Anladığı dilden konuşan can dostu Hz. Abbâs’a baktı

dikkatlice. Dedikleri doğrudu ama bir ömrü hiçe sayar-casına eskinin üzerine çizgi çizip yeni bir hayata başlamak öyle kolay değildi. Ancak aldığı davet de, gönülden ve herhangi bir maksat gözetmeksizin candandı; öyleyse bu samimi davete icabet zamanı gelmiş olmalıydı. Bir müddet duraksayan Ebû Süfyân için artık vakit tamamdı; titreyen dudaklarından şu kelimeler dökülmeye başladı:

– Ben şahadet ederim ki, Allah’tan başka ilah yoktur; ve yine ben şahadet ederim ki Muhammed de Allah’ın Resûlü’dür!

Bu sırada onunla birlikte yola çıkan *Hakîm İbn Hizâm* da Müslüman olmuştu; kendilerini, o güne kadar hiç hissetmedikleri kadar bir huzur içinde buluyorlardı. Artık saf değiştirdiklerine göre daha rahat konuşabilirlerdi ve Efendiler Efendisi’ne dönerek, Mekke’ye yönelmesindeki gerçek sebebi öğrenmeye çalışıyorlardı. Kâinatın İftihar Vesilesi de, dünden bu yana Kâbe’de yaptıkları çığırkanlıklardan, Allah ve Resûlü aleyhine kurdukları tuzaklardan ve en son olarak da Hudeybiye Anlaşması’na rağmen bir gece baskınıyla bu anlaşmayı hiçe sayıp yirmi üç kişinin kanına girdiklerinden bahsederek Allah’ın evinin artık Allah’a gerçek manada kul olanlara hasredilme zamanının geldiğini anlattı onlara. Başlarını eğmiş, söylenenlerin hepsini tasdik ediyorlardı. Şimdi ise onlar:

– Yâ Resûlallah, diyorlardı. “İnsanlara emân ver!”

Hiz. Abbâs da devreye girmiş ve Allah Resûlü’ne, bugün Ebû Süfyân’a yapılacak özel bir iltifatın çok şey ifade edeceğini söylemişti. Beri tarafta Hz. Ebû Bekir de onu destekliyordu. Bunun üzerine Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem):

– Ebû Süfyân'ın evine giren emniyettedir, buyurdu.¹¹⁵

Bir lider olarak beklediği iltifat gelmişti; ama bunu yeterli görmüyordu. Onun için:

– Benim evim ne kadar insan alır ki, diye seslendi. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem):

– Her kim Hakîm İbn Hizâm'ın evine sığırsa, o da emniyettedir, buyurdu. Bu, bir nevi genişlik sayılabilirdi ama Mekke elçilerinin beklentisi hâlâ devam ediyordu; belki de temsil ettikleri insanların, cemaat cemaat gelip de teslim olacaklarını hissetmişlerdi. Onların bu beklentilerini müşahede eden Efendiler Efendisi, emniyet alanını olabildiğince genişletecekti; şöyle sesleniyordu:

– Kâbe'ye sığınıp da mescide girenler de emniyettedir!

Kapıyı bu kadar aralanmış görünce anlaşılan Nebevî şefkatin sınırlarını zorlama niyetinden vazgeçmeyeceklerdi ve:

– Kâbe ne kadar insan alabilir ki, dediler. Bunun üzerine son ve en kuşatıcı hüküm geldi:

– Her kim kapısını kapatıp da kendi evine sığırsa, o da emniyettedir!

Maddi ve manevi yönüyle Mekke'yi fethedecek formül de işte buydu ve bundan daha geniş bir hüküm olamazdı!

Bu arada yirmi küsur yıldır yaşanılanlar, Ebû Süfyân'ın gözünden bir film şeridi gibi geçip gidiyordu; bugüne kadar ne için mücadele etmişlerdi ve şimdi ne yapıyorlardı!

¹¹⁵ Bu beyanın arkasında Ebû Süfyân'ın, yıllar önce Mekke müşriklerinin çığırkanlıkları karşısında Allah Resûlü'ne kapılarını açmış olmasının etkili olduğu şeklinde de bir ayrıntı vardır; zira o günlerden birisinde Ebû Süfyân, hakaret ve tazyiklerden bunalan Efendiler Efendisi'ne kapılarını açmış ve Mekkelilerin şerrinden bir nebze olsun uzaklaşmasına zemin hazırlamıştır. Bkz. İbn Hacer, *İsâbe*, 3/413; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 4/361

Dün yaptıkları mı doğrudu, yoksa bugün geldikleri noktada mı gerçeği ifade ediyordu; buraya geldiğinden bu yana gördükleri aklına geliyor ve karşı konulamaz bir güçle karşı karşıya kaldığı için bunları kabullenmek zorunda kaldığını düşünüyordu! Üzerindeki ikilemi atamamış, şu haliyle Mekke'ye döndüğünde, lideri olduğu toplumdan göreceği tepkiyi düşünüyor, onların hedefi haline geleceğini bildiği bu yolda yaşayacağı sıkıntıların baskısından bir türlü kurtulamıyordu. Halbuki o, Mekkelilerin efendisiydi ve istediği zaman etraftaki kabileleri de harekete geçirme kudretine sahipti. İşte nefsiyle bu derece karşı karşıya geldiği tam bu sırada şeytan gelmiş, Ebû Süfyân'a vesvese vermeye çalışıyordu; bir aralık, etraf kabileleri de dolaşarak son kez büyük bir ordu toplayıp da Allah Resûlü'nün üzerine yürüme niyetini geçirdi içinden. Olabilirdi; bir vesileyle bugünü atlatır ve yarın adına yapacağı böyle bir yatırımla daha güçlü bir şekilde karşısına çıkar, bugünün rövanşını da alırdı! Ancak daha o bu hülyalar içindeyken, arkadan omzuna bir el dokundu:

– O zaman da Allah seni rezil ü rüsva eder ve bizler yeniden galip geliriz, diyordu. İrkilerek arkasına dönüp elin sahibine baktığında O'nun, Allah Resûlü'nden başkası olmadığını gördü! Utanmıştı:

– Ben şehâdet ederim ki Sen, Resûlullah'sın, dedi önce. Çünkü bu, sadece kendisinin bildiği bir husustu; kimseye açmamış ve sesli de düşünmemişti! Bunu ancak, Allâmü'l-Guyûb olan Allah bilebilir ve O'nun Resûlü haber verebilirdi. Sonra da şunları söyledi:

– Allah'tan, tevbe kabulünü diliyor ve içine düştü-

ğüm şu halden dolayı da O'na istigfarda bulunuyorum! Şu âna kadar Senin, Allah'ın Resûlü olduğun konusunda bazı şüphelerim vardı ve kendi kendime öyle söylenip duruyordum; artık hepsi de zâil olup gitti! Allah'a yemin olsun ki, beni böyle düşünmeye sevk eden şey de, nefsimin ümniyelerinden başkası değildi!¹¹⁶

Artık Ebû Süfyân da çizgisini belirlemiş, bugüne kadar attığı adımların yanlışlığını kabullenerek silm yolunu tercih etmişti. Ancak bu, öyle kolay olmamıştı; Allah Resûlü'nün, onu da kazanmak için bugüne kadar attığı adımlar netice vermiş ve Ebû Süfyân da Müslüman olmuştu. Ve çiçeği burnunda yeni Müslüman Ebû Süfyân'ın bugün önemli bir işi vardı; Mekkelilerin elinden tutacak ve onların da gelip teslim olmaları için canla başla mücadele edecekti. Aslında Efendiler Efendisi bugün, sadece Ebû Süfyân'ı değil, onun şahsında Mekkelileri de teslim almış oluyordu. Zira bu andan itibaren Ebû Süfyân, yakın arkadaşı ve Efendimiz'in de amcası Hz. Abbâs ile birlikte bu zemini hazırlayacak; böylelikle Mekke'nin kansız teslim olmasında çok önemli bir görev üstlenecekti.

Resmi Geçit

Ebû Süfyân, çok kısa bir sürenin içinde ardı ardına büyük sürprizler yaşamıştı; eski Ebû Süfyân gitmiş, bu süre içinde yerine yepyeni bir Ebû Süfyân gelmişti! Mekkelilere anlatacakları çok şey vardı ve oradan ayrılıp da Mekke'ye geri dönmek için Hakîm İbn Hizâm'la birlikte izin istediler. Ancak Hz. Abbâs'ın Allah Resûlü'ne bir teklifi daha vardı:

¹¹⁶ Bkz. İbn Hişâm, *Sîre*, 5/58-61; İbn Hacer, *İsâbe*, 3/413-414; el-Akk, Abdurrahmân, *Mevsû'atü Uzamâi Hawle'r-Resûl* 1-3, Dâru'n-Nefâis, Beyrût, 1991, 2/1044

– Yâ Resûlallah, diyordu. “Ben, Ebû Süfyân’ın yeniden gerisin geriye dönmeyeceğinden emin değilim; onları bir miktar daha yanında tutsan da Seninle birlikte askerleri görüp biraz daha meseleyi kavrasalar!”

Hz. Ebû Bekir de aynı kanaatleydi ve bunun üzerine Efendiler Efendisi, Mekke’ye doğru yol almakta olan Ebû Süfyân’a yetişip de onu geri getirmelerini talep etti. Arkadan koşup da yetişen yine Hz. Abbâs’tı; bir anda yeni kuşukular gelip geçmişti zihninden ve onu görür görmez:

– Yoksa bu, bir nevi hıyânet mi ey Hâşimoğulları, diye endişesini dile getirecekti Ebû Süfyân. Hz. Abbâs’ın cevabı gecikmedi; şunları söylüyordu:

– Şunu bil ki, peygamberin arkasında saf bağlayanlar, asla hıyânet etmez; bizler de sana gadredecek değiliz! Fakat senin, sabaha kadar bekleyip de Allah’ın askerlerini ve yine Allah’ın müşrikler için hazırladığı sürprizleri müşahade etmeni istiyoruz!

Ogünün sabahında Merrü’z-Zehrân’da Allah Resûlü’nün münadisinin sesi yankılanıyordu:

– Her kabile, hemen yol hazırlıklarına başlasın; silah ve mühimmatlarını da hayvanlarına yüklemiş olarak liderleriyle birlikte kendi sancağının altında bir araya gelsin!

Bu emirle birlikte İslâm orduları harekete geçmiş ve kabileler, liderleriyle birlikte, küçük birlikler de bayraklarının altında bir araya gelmişti. Şimdi sıra, Ebû Süfyân’ın şahsında Kureyş’e sunulacak en etkin mesaja gelmişti; bölük bölük insanlar, kendilerini seyreden Ebû Süfyân’ın önünden geçeceklerdi!

İlk sırada, bin kişilik¹¹⁷ bir güç vardı ve başlarında da *Hâlid İbn Velîd* bulunuyordu. İki bayrak taşıyorlardı. Ebû Süfyân'ın önüne geldiklerinde Hz. Hâlid tekbir getirmeye başladı; onun bu tekbirini bin kişilik ordusu da tekrarlıyordu ve bunu üç kez yapacaklardı. Gecenin karanlığında gökteki yıldızlar misali on bin ateşle dize gelen Merrü'z-Zehrân, şimdi de tekbir sesleriyle inliyordu. Yürek titreten bir manzaraydı ve geçip giderlerken Ebû Süfyân, Hz. Abbâs'a sordu:

– Bunlar kimlerdi?

– Bu, Hâlid İbn Velîd'di, diye cevap verdi. Ebû Süfyân'ın şaşkınlığı bir kat daha artmıştı; daha dün denilebilecek kadar yakın bir zamana kadar kendi sağ kolu olan Hâlid, nasıl olur da bu kadar değişebilirdi! Onun için tekrar sordu:

– Şu bizim delikanlı mı?

– Evet.

– Peki, yanındakiler kimlerdi?

– Süleymoğulları.

– Benim, Süleymoğullarıyla bir alıp veremediğim yok!

O bunları sorup dururken *Zübeyr İbn Avvâm* kumandasındaki beş yüz kişilik birlik önlerinden geçmeye başlamıştı; onlar da tekbir getiriyor ve sert adımlarla önlerinden yürüyorlardı! Ebû Süfyân yine sordu:

– Bunlar kimler?

– Bu, Zübeyr İbn Avvâm.

– Yeğenin mi yani?

– Evet.

¹¹⁷ Bu sayının dokuz yüz olduğu da ifade edilmektedir.

Artık peşi peşine Ebû Süfyân'ın önünden fetih ordusu geçiyordu. Hz. Zübeyr'i takiben, üç yüz kişiyle *Ebû Zerr*, dört yüz kişiyle *Eslem*, beş yüz kişiyle *Benî Ka'b*, bin kişiyle *Müzeyne*, sekiz yüz kişiyle *Cüheyne*, iki yüz kişiyle birlikte *Kinâne* ve nihayet üç yüz kişilik bir grupla *Eşca'* kabilesi geçmişti. Her defasında Ebû Süfyân:

– Bunlar kim, diye soruyor ve Hz. Abbâs da onları Ebû Süfyân'a tanıtıyordu. Kinâneliler geçtikten sonra da aynı soruyu sormuş ve:

– Bunlar, *Leys*, *Damra* ve *Sa'd İbn Bekiroğulları*, cevabını almıştı. Hemen:

– Evet, vallahi de o uğursuz adamlar, diye tepki verdi. “Muhammed'in bize, kendileri sebebiyle savaş açtığı adamlar!”

Hz. Abbâs hemen yetiştirdi:

– Ama Allah (celle celâlühu), Muhammed'in size savaş açmasını hakkınızda hayırlı kılmıştır; bu sebeple emniyet ve huzura ulaştınız ve hep birlikte İslâm'la müşerref oldunuz!

Her defasında Ebû Süfyân, içinde Allah Resûlü'nün bulunduğu birliğin ne zaman geçeceğini soruyordu. Nihayet sancağını *Sa'd İbn Ubâde*'nin taşıdığı ve Allah Resûlü'nün de içinde bulunduğu bin kişilik birlik uzaktan görüldü; yürürlerken onları nizam ve intizam içine sokan Hz. Ömer'in gür sesi duyuluyordu. Ensâr ve Muhâcirîn, kendilerini temsil eden bayraklarla rengârenk bir görüntü veriyordu; askeri teçhizat itibariyle de tam tekmillerdi. Onları görünce Ebû Süfyân:

– Bu orduya kim güç yetirebilir ki, diye iç geçirdi.

Elindeki sancağıyla ordunun önünde yürüyen Sa'd İbn Ubâde, Ebû Süfyân'ın yanından geçerken sesini yükseltip ona şunları söyleyecekti:

– Bugün, yazılacak destan günüdür; bugün Harem'in kutsallığının kalkıp orada savaşın helal olacağı, bu işin sonunda Kureyş'in de zillet yaşayacağı gündür!

Ebû Süfyân'ı endişelendiren cümlelerdi bunlar ve hemen Hz. Abbâs'a dönerek:

– Ey Abbâs, diye seslendi. “Bugün, beni koruman için ne de önemli bir gündür!”

Derken Kasvâ'nın üzerindeki Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) çıkageldi; sağında Hz. *Ebû Bekir*, solunda da *Üseyd İbn Hudayr* vardı. Hz. Abbâs heyecanla Ebû Süfyân'a seslendi:

– İşte, Resûlullah! (sallallâhu aleyhi ve sellem)

– Kardeşinin oğlunun işi bugün, üstesinden gelinemecek bir saltanata ulaşmıştır!

Hz. Abbâs yine hatırlattı:

– Ey Ebâ Süfyân! O, saltanat değil, peygamberliktir!

Yalnız biraz önce yanından geçerken Sa'd İbn Ubâde'nin kendisine söyledikleri çok dokunmuştu; onun için fırsatını bulur bulmaz Allah Resûlü'ne:

– Yâ Resûlallah, diye seslendi. “Sen kavmine ölüm emri mi verdin? Sa'd İbn Ubâde'nin söylediklerini duymadın mı?”

Sa'd İbn Ubâde'nin neler konuştuğunu bilmiyordu Efendiler Efendisi ve:

– Ne söyledi ki, diye mukabelede bulundu.

Kendini ifade fırsatını bir kez daha yakalamıştı ve Hz. Sa'd'ın söylediklerini anlattı bir bir. Sonra da ilave etti:

– Halbuki Sen, insanların en iyisi, akrabalarını en çok gözeteni ve en merhametlisisin; öyleyse Allah adına Senden, kavmine karşı iyi davranmanı diliyorum!

Ortada yine münferit bir teşebbüsün olduğu ortaya çıkmıştı. Halbuki Allah Resûlü'nün dünyasında, düne kadar kendisine reva görülenlere karşılık verme gibi bir anlayış yoktu. Önemli olan, hakikatin anlaşılması ve insanların, kendilerini kurtaracak bir yola girmiş olmalarıydı. Zaten eskiye ait elemeler, şimdi yerini visalin lezzetine bırakmak üzereydi. Bunun için önce:

– Sa'd yanılmıştır ey Ebâ Süfyân, diye seslendi ona. Endişelerinin yersiz olduğunu ifade etmek istiyordu ve aslında bugün, gerçek manada Mekke'nin değer bulacağı bir gündü. Sonra da şunları ilave etti:

– Aksine bugün, merhamet günüdür! Bugün, Kâbe'nin şânını, Allah'ın yücelteceği bir gündür! Bugün Kâbe'ye örtülecek bir gündür! Ve yine bugün, Allah'ın Kureyş'i yücelteceği bir gündür!¹¹⁸

Mekke'deki Şok

Hâlâ gelişmelerden habersiz olan Mekkelilere ilk haberi ulaştırıran da o gün, yine Ebû Süfyân olacaktı. Şimdi Mekke'ye geri dönüyordu; ancak o, ayrıldığı gibi girmiyordu Mekke'ye. Oraya ulaşır ulaşmaz da:

– Ey Kureyş topluluğu, diye avazı çıktığı kadar bağıra-

¹¹⁸ Bu çıkışından dolayı o gün Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), Sa'd İbn Ubâde'yi görevden alacak ve yerine oğlu Kays İbn Sa'd'ı tayin edecektir.

caktı. Müslüman olduğunu kimse bilmiyordu; aynı zamanda temsil ettiği cemaate bunu nasıl anlatacağını o da bilmiyordu! Onun için öncelikle şöyle seslenmeyi tercih edecekti:

– İşte Muhammed şurada! Hem de karşı koyamayacağınız kadar büyük bir ordu ile gelmiş bulunuyor!

Korkulanın başa geldiği andı; bütün ümitler tükenmiş ve Kureyş'in işi bitmişti! Birbirlerine bakıyor ve Ebû Süfyân'ın ne demek istediğini anlamaya çalışıyorlardı. Şakası yoktu; gerçekten de Medine, on binlerle birlikte yanı başlarına kadar gelmişti! İki adım ötelere kadar gelen bir orduya karşı şu saatten sonra ne yapabilirlerdi ki! Çaresizlik içinde bocalayıp dururken teklif yine Ebû Süfyân'dan geldi:

– En iyisi mi, sizler de gelin ve Müslüman olup kendinizi emniyete alın!

Bunu söylemek kolay olabilirdi ama bir ömürlük çizgiyi bırakıp da hemen bu tarafa geçmek öyle kolay değildi; irade ister, yürek isterdi! Ancak başka da bir çare gözük-müyordu; Müslümanların görüp onlarla uzun uzadıya görüştüğüne göre anlaşılan Ebû Süfyân'ı daha fazla konuş-turmak gerekiyordu. Meraklı gözlerle anlatacaklarını beklemeye durdular; o da anlatıyordu. Sıra, Allah Resûlü'nün emân haberini vermeye gelmişti ve tam:

– Kim Ebû Süfyân'ın evine girip sığınırsa o emniyettedir, demişti ki, etrafına toplananlardan birisi sabırsızlanarak:

– Allah canını alsın; Ebû Süfyân'ın evi kaç kişi alır ki, diye tepki gösterdi. Ebû Süfyân ona, sadece bir bakış at-fetti; cevap verme lüzumu bile duymuyordu. Çünkü daha

sonra söyleyecekleri bu sorunun cevabını da içeriyordu; ardından sadede geldi ve yeniden Allah Resûlü'nün sözlerini aktarmaya başladı:

– Her kim kapısını üzerine örter ve kendi evine sığırsa o da emniyettedir! Kâbe'ye sığınanlar da emniyettedir ve onlara da dokunulmayacaktır!

Tepkinin en büyüğü de, yine en yakınından geliyordu; kocasındaki değişikliği hazmedemeyen ve gördüğü manzara karşısında çılgına dönen *Hind*, onun yanına yaklaşacak ve küçümseyerek bıyığından tuttuğu kocası Ebû Süfyân için Mekkelilere şöyle seslenecekti:

– Düne kadar kahraman ve yiğit geçinen şu kocamış korkak adamı öldürün; bir topluluk için o, ne kötü bir göz-cü, ne fena bir öncüdür!

Elbette *Hind*'in bu çıkışında, *Bedir*'de öldürülen babası *Utbe*, amcası *Şeybe* ve kardeşi *Velîd* ile üvey bile olsa oğlu *Hanzala*'nın acısı vardı. Meseleye Mekkeliler açısından bakıldığında, neredeyse önde gelen büyüklerinin tamamı *Bedir*'de kalmış, sonraki dönemlerde bunun intikamını almak için defalarca *Medine*'ye gelmelerine rağmen bir türlü acılarını dindirecek bir sonuç elde edememişlerdi. Öyleyse, bir ömür boyu düşmanlık ettikleri kapıya yönelip de önünde temennâ durmak öyle kolay değildi ve *Hind* de, bu kadar kısa zamanda değişiveren kocasını kınıyordu. Herkesin önünde karı koca arasında bir münakaşa başlamıştı. Kocasını kaybettiğini düşünen *Utbe*'nin kızı *Hind*, öfkesinden yerinde duramıyor, burnundan soluyordu. Zira henüz Ebû Süfyân'ın gördüklerine o şahit olmamış ve his-

lerinden arınarak salim kafayla düşünme fırsatı da bulamamıştı. Zaten yerinde duramayan bir şahsiyeti vardı; bulunduğu meclislerde sözünü dinletir ve edebiyata olan yatkınlığıyla insanların dikkatini de çekmeyi başarırdı. Bugün de kendince yapması gereken adımları atıyor ve Mekkelilerin meselesine sahip çıktığını gösteriyordu! Halbuki Hind'in de, Hind'in babası Utbe'nin de düşünceleri dünde kalmış, artık Mekke'ye güneş bambaşka bir kıvamda doğuyordu. Onun için Ebû Süfyân, eliyle hanımı Hind'i işaret ederek Mekkelilere:

– Yazıklar olsun size, diye çıktı. Kitabın ortasından konuşuyordu; bugün aksine hareket etmenin imkân ve ihtimali yoktu. Macera adına atılacak her adım, bundan sonra Mekke'yi ciddi sıkıntılarla baş başa bırakırdı.

Hanımı Hind'in çıkışlarına da çok sinirlenmişti ve düne kadar birlikte omuz omuza mücadele verdikleri arkadaşlarının aklını başlarına getirmesi gerekiyordu; ciddileşen tavırla onlara şöyle seslenecekti:

– Sakın ola ki bu kadın, bir yanlışlık yapmanıza sebebiyet vermesin; zira Muhammed, asla karşı koyamayacağınız bir ordu ile kapınızın önündedir!

Kendisine dönüp de:

– Peki biz ne yapacağız, diye soranlara da şu cevabı veriyor ve hep aynı şeyi tekrarlıyordu:

– Müslüman olun ki, siz de kurtulasınız!¹¹⁹

Mekkelilerin aklını başına getiren uyarılardı bunlar; doğru söze kimsenin diyebileceği bir şey olmazdı ve o gün

¹¹⁹ İbn Hişâm, Sîre, 4/22, 23; Taberî, Târîh, 2/331, 332; İbnü'l-Esir, Kâmil, 2/228, 229

Mekkeliler, çaresiz Ebû Süfyân'ın çizgisine gelmek zorunda hissedeceklerdi kendilerini. İşin aslı ise, yıllar önce Müslümanlara, emniyet ve güven içinde Mekke'ye girecekleri müjdesini veren Kudret, Ebû Süfyân gibi mutedil bir lidere basiret ihsan etmişti ve o da böylelikle, kan dökülmeden Mekke'nin teslim olabilmesi için kendisine kaderin biçtiği bu rolü yerine getiriyor, tarihe derin bir not düşecek olan fethin zeminini hazırlıyordu.

Ebû Süfyân'ın, Efendimiz'in Verdiği Haberler Karşısındaki Tavrı

Bundan böyle Ebû Süfyân, eski telakkilerinden kurtularak yeni adım attığı kültürü benimsemenin mücadelesini verecekti. İslâm'ı hazım sürecinde Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) de, zaman zaman ona takılır ve kimsenin muttali olmadığı zamanlarında başından geçen bazı hadiseleri onunla paylaşarak imanda bir miktar daha derinleşmesini arzu ederdi. Bir aralık Efendimiz'in gözü, yakınında duran Ebû Süfyân'a takılmıştı; çok düşünceli duruyordu. Zihnindeki sis perdesini kaldırıp onu şefkatle kucaklamak gerekiyordu ve ona dönen Şefkat Nebisi, hanımı Hind ile aralarında bir gün önce geçen bir hadiseyi şöyle hikâye etmeye başladı:

– Sen Hind'e, “*Sen bu işin, gerçekten Allah tarafından olduğunu düşünüyor musun?*” diye sordun ve o da, “*Evet, gerçekten de bunlar Allah tarafından.*” diye cevapladı; öyle değil mi?

Gerçekten de öyle olmuştu. Bütün bunları, fırsat buldukça kendi aralarında konuşup duruyorlardı ama bunu,

bir Hind bir de Ebû Süfyân biliyordu! Sanki Efendiler Efen-
disi, Ebû Süfyân'ın kemal noktasında bir imana ulaşması
için onu yakın takibe almış ve nefes alıp verişlerinden bile
haberdar olduğunu gösteriyordu. Ebû Süfyân:

– Ben şehâdet ederim ki Sen, Allah'ın kulu ve Resûlü'sün,
diye seslendi önce. İmanını yeniden ilan ediyordu! Ardın-
dan, duyduğu taaccübü şu cümlelerle seslendirdi:

– Adına yemin edilene and olsun ki, benim bu sözümü,
bir Allah ve bir de Hind duymuştu!

Başka bir seferinde Ebû Süfyân, Kâbe'de oturmuş, zih-
ninde çözemediği bir problemle meşguldü. Kendi kendine:

– Acaba Muhammed, hangi şey ile bize üstün geldi;
O'nu bize üstün kılan gücün ne olduğunu bir bilebilsem,
diyordu. Tam bu sırada omzuna bir elin dokunduğunu his-
sederek irkildi; arkasına dönüp de baktığında, Allah Resûlü
ile göz göze gelmişti. Dahası, omzuna değen elin sahibi
kendisine:

– Allah'ın inyeti ile sana galip geldik, diyor ve zihnini
kurcalayan bu sorunun cevabını veriyordu. Kelimelerin ka-
lıbına döküp de henüz dudağından çıkarmadığı bir düşün-
ceyi ancak Allah'ın Resûlü bilebilirdi ve içinden gele gele
bir kez daha:

– Ben şehâdet ediyorum ki Sen, Allah'ın Resûlü'sün,
diyecekti.

Bir başka seferinde ise Ebû Süfyân, Kâbe'yi tavafa baş-
lamış, Allah Resûlü de tavafta onun yanına yaklaşmıştı:

– Ey Ebâ Süfyân, diyordu. “Seninle Hind arasında şöyle
le şöyle bir mevzu geçti mi?”

Bunu kendisine söyleyen Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), diğer yandan da tavafına devam ediyordu; aralarındaki mesafe uzamış ve Ebû Süfyân'ın içine yine bir kurt düşmüştü! Hanımı Hind'den şüpheleniyordu; mutlaka o gelip de, aralarında konuştuklarını Efendimiz'e anlatmış olmalıydı! Kendi kendine:

– Mutlaka Hind gelip de benim sırrımı ifşâ etmiş olmalı; ben ona şöyle şöyle neler yapacağımı iyi bilirim, diye dış bilemeye başlamıştı. Tavaf bittikten sonra Allah Resûlü'nün yeniden yanına geldiğini gördü; kendisine:

– Yâ Ebâ Süfyân, diye sesleniyordu. Belli ki O (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bazı şeyleri hissetmişti; durup dururken bir aile faciasına sebebiyet verilmemeliydi! Onun için şöyle devam etti:

– Gidip bunları Hind ile konuşma; çünkü bunları Bana Hind anlatmış değil ki senin sırrını o ifşâ etmiş olsun!

Ebû Süfyân için iman adına yeni bir kapı daha aralanmış oluyordu; öyle ki, bu kadar hadiseyi üst üste yaşayan Ebû Süfyân, henüz Efendimiz'i Resûlullah olarak tanıyamayanların olumsuz konuşmalarına şahit olduğu yerde onları uyaracak ve bütün bunlardan O'nun haberdar olduğunu söyleyecekti. Gerçekten de öyle oluyordu; fetih gerçekleşip de öğle ezanını okumak için Hz. Bilâl Kâbe'nin üstüne çıktığında, *Hakem İbn Ebi'l-Âs*, *Hâris İbn Hişâm*, *Süheyl İbn Amr* ve *Attâb İbn Esîd* gibi isimler oturup kendi aralarında meseleyi alayvârî bir üslupla dillerine dolamak istemişlerdi. Babası Esîd'i kastederek Attâb:

– Allah Esîd'e ne büyük lütufta bulunmuş; bak bugün,

duyduğu zaman öfkeden kuduracağı şu sesi duymuyor, demişti. Hâris ise:

– Vallahi bilsem ki O hak üzeredir; gider ve O'na tâbi olurum, diye karşılık veriyordu. Süheyl İbn Amr da, Hâris'e katıldığını söylerken bu sırada bir başkası devreye girecek ve:

– Şu siyahî kölenin Kâbe damına çıkıp da böyle bağırdığını görmeden önce Allah, Saîd'in ruhunu kabzetmekle meğer ne büyük lütufta bulunmuş, diyecekti. Hakem İbn Ebi'l-Âs ise:

– Benî Cümeyh'e ait bir köle Ebû Talha'nın binasının üzerine çıkıp da böyle bağırabiliyor ya, bu gerçekten de çok büyük bir hadise, diyerek tepkisini dile getiriyordu. Onları dinlemekte olan Ebû Süfyân, konuşulardan rahatsızlık duymuş, önceki tecrübelerinden hareketle onlara şunları söyleyecekti:

– Ben bu konuda hiçbir şey diyemem! Zira eğer ben bir şey konuşacak olursam şu taşlar bile gidip O'na haber verirler!

Gerçekten de Ebû Süfyân'ın dediği olmuştu; Cibril-i Emîn gelmiş ve durumdan Allah Resûlü'nü haberdar etmişti. Bunun üzerine Sultan-ı Rusul Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), yanlarına gelecek ve onlara dönerek:

– Sizin şöyle şöyle dediğinizi biliyorum, diyecekti.

Yıldırım çarpmış gibi olmuşlardı; gerçekten de Ebû Süfyân haklı çıkmıştı! Bilhassa Attâb ve Hişâm, can evinden vurulmuşlar, Ebû Süfyân'ın geldiği çizgiye gelme adına teslim-i silah eylemek zorunda kalmışlardı; şöyle diyorlardı:

– Biz de şehâdet ederiz ki Sen, gerçekten de Resûlullah’sın! Zira şu söylediklerimize bizden başka kimse muttali olmamıştı ki gelip de onları Sana haber versin!

Bir aralık Ebû Süfyân, Allah Resûlü’nün yanına yaklaşıp ve kızı Ümmü Habîbe Vâlidemizle nikahını hoş karşıladığını ifade edip iyi bir okur yazar olan oğlu Muâviye’yi de kâtip olarak yanına almasını isteyecekti. Kendisi de beklenti içindeydi; ancak bu, o güne kadarki konumuyla ilgili bir beklenti değildi. Ne liderlik talebi vardı ne de insanlar nezdinde önde görünecek bir makam talep ediyordu. Bugüne kadar İslâm aleyhindeki tavırlarına keffâret olabilecek bir hizmet zemini arıyor, Allah Resûlü’nden onu talep ediyordu. Her üç isteğine mukabil Efendiler Efendisi (sallallahu aleyhi ve sellem) o gün:

– Pekâla, diyecek ve Mekke’nin dirayetli reisinin gönlünü hoş tutmak isteyecekti.¹²⁰

Huneyn ve Ebû Süfyân

Müslüman oluşunun üzerinden yaklaşık yirmi gün geçmişti; *Hevâzin* cihetinden gelen tehditler karşısında Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ashabını o cihete yönlendirmiş ve Mekke’ye saldırı hazırlığı yapan bir problemi daha çözmek için hareket etmişti. Bu hareket, Ebû Süfyân ve ordusuna karşı değil; artık onun da içinde olduğu iman ordusunun müşriklere karşı bir çıkışını ifade ediyordu. İmansızlık cereyanına karşı mücadele vermek için Ebû Süfyân, ilk kez

¹²⁰ O gün için Ebû Süfyân’ın sözü edilen ifadelerinde, zahir itibarıyla bilgi açısından bir çelişkinin olduğu gibi bir izlenim oluşmaktadır ki biz, bu çelişkiyi yansıtmamak için söz konusu ifadelerin şerh ve izahlarından da yararlanarak konuyu bu şekilde ifade etmeyi daha uygun bulduk. Konuyla ilgili bilgi için Bkz. İbn Kayyim, *Zâdü’l-Meâd*, 1/109-111

cepheye gidiyor, o güne kadar karşı çıktığı düşünceyle kol kola ve Allah Resûlü ile de omuz omuza cihada gidiyordu! Zira bundan böyle Ebû Süfyân, o güne kadar karşısında kılıç salladığı İslâm'ı müdafaa eden en önemli isimlerden birisi olacaktı. Bir farkla ki, yetmiş yıldır el üstünde tutulup Mekke'de riyaset görevini üstlenen Ebû Süfyân, belki de ömründe ilk defa bir nefer olarak cepheye doğru ilerliyor, liderliğinin gölgesinde o güne kadar göremeyip de kaçırmış olduğu fırsatları, rütbesiz ve sıradan bir nefer olarak yakalamaya çalışıyordu!

Huneyn'e doğru mesafe alırken ortaya koyduğu tevazu gözlerden kaçmayacaktı; ordunun arkasından yürüyor ve yüklerden düşen kılıç, kalkan, zırh veya diğer eşyayı toplayarak, bir kısmını deveye yüklüyor, diğer bir kısmını da omuzlayıp bizzat sırtında taşıyarak, geçmişini affettirme yolunda yakaladığı fırsatları değerlendirip Hak adına hizmet etmek istiyordu!

Savaş başladığında ise o, Resûlullah'ı müdafaa eden bir aslana dönüşecekti; Huneyn'in bidayetindeki çetin dönemde Efendimiz'in etrafında sebat eden yüz civarındaki insandan birisi de o gün Ebû Süfyân'dı. Hatta böyle bir çözümlenme karşısında endişesini dile getirerek bu çözümlenmenin, denize kadar gidebileceğini söyleyip etrafındakilerle bu kaygılarını paylaşmıştı.¹²¹ O gün Ebû Süfyân'ın duyduğu bu kaygılar, aynı zamanda tedbir adına bir uyarı mahiyeti taşıyordu.

Bu esnada Efendiler Efendisi, bineğini mahmuzlayıp

¹²¹ Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/168; İbn Hişâm, *Sîre*, 4/87; 5/112; Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 1/367; Taberî, *Târîh*, 3/74; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, 2/178

düşmanın üzerine sürmüş ve yeniden maya tutacak yeni bir hamle yapmıştı.

Savaş bitip de düşmanın hakkından geldiğinde Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), yaklaşık altı bin civarındaki esirle ilgilenme işini o gün *Ebû Süfyân*'a verecekti.¹²²

Tâif

Huneyn'in hakkı verilip de düşman Tâif'e sığınınca Efendiler Efendisi'yle birlikte Ebû Süfyân da oraya yönelmiş ve burada savaşırken onun gözüne bir ok isabet etmişti. Bunca zamandır direnip de karşı çıktığı İslâm'ı müdafaa ederken Ebû Süfyân, şimdi Allah yolunda gazi oluyordu! Akan gözünü avucuna almış, üzülp acı duyması gereken bir yerde:

– Bu benim gözüm; Allah yolunda feda ettiğim gözüm; bak şehid oldu, diye sevinç izhar ediyordu. Onun bu halini gören Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), yanına yaklaşacak ve onu iki şey arasında muhayyer bırakacaktı; şöyle diyordu:

– Hangisini istersin; sana dua edip de eski yerine sağlam olarak Allah'ın onu iade etmesini mi, Cennette bir göz mü?

Ebû Süfyân, artık neyi tercih edeceğini iyi biliyordu ve Allah Resûlü'nden bunu duyar duymaz hemen kendini toparlayacak ve:

– Bilakis, Cennette bir göz, diye mukabelede bulunarak, nebevî iltifatın kendisi için cennette semere vermesini

¹²² Esirler konusunda görevlendirilen sahabînin, Büdeyl İbn Verkâ olduğu da ifade edilmektedir.

talep edecek, bunca yıldır hakikati göstermeyen avucundaki gözü yere çalacaktı.¹²³

Daha dün denilebilecek bir dönemde iman kapısından içeri giren Ebû Süfyân'ın, ilk dönemde Huneyn'e çıkıp Tâif'te gözünü bırakması ve ardından da böyle bir muhasebe örneği ortaya koyması göstermektedir ki, artık o, sohbet-i nebevîden beslenmeye kendini adanmış ve huzurda bulunmanın insibağına kendini salmış, fırsatları değerlendirip hemen her gün de iman adına yeni yeni derinliklere yelken açan yepyeni bir Ebû Süfyân'dır.

Müellefe-i Kulûb

Tâif dönüşü *Ci'râne*'ye gelen Efendiler Efendisi, burada Ebû Süfyân'a da ihsanda bulunacak ve ona da yüz deve verecekti. Üstelik verdikleri, sadece bu develerle sınırlı değildi; o gün ona verdikleri arasında kırk ûkiyye¹²⁴ altın da vardı! Ayrıca Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ebû Süfyân'ın oğulları *Yezîd* ve *Muâviye*'ye de benzeri cemilede bulunmuş; bir anda Ebû Süfyân ailesi, üç yüz deve ile yüz yirmi ûkiyye altın gibi muazzam bir servete sahip oluvermişti! Ahiretleri adına ellerinden tutan Efendiler Efendisi (sallallâhu aleyhi ve sellem), şimdi de dünyalarına el atmış, ihsanla onları şenlendirerek onları, Ebû Süfyân'ın kaybettiği lider-

¹²³ İbn Hacer, *İsâbe*, 3/414; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 1/452, 2/38, 6/144. Tâif'te bir gözünü kaybeden Ebû Süfyân, sağlam kalan diğer gözünü de, yıllar sonra oğlu Yezîd kumandasındaki orduyla birlikte Yermük Savaşı'nda kaybedecektir. Bkz. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 1/452; 2/38; 6/144; İbn Hacer, *İsâbe*, 3/414

¹²⁴ Ükiyye, Rıt'l'ın on ikide biridir. Rıt'l ise şehirlere göre farklılık arzietmekte, Mısır rıt'lı, 449,28 gram; Suriye rıt'lı, 3,202 gram; Beyrut ve Halep rıt'lı ise, 2,566 gram olarak bilinmektedir.

lik koltuğunu aratmayacak bir iltifata mazhar ediyordu!

Bütün bunları gören Ebû Süfyân, kendini tutamayacak ve latife yollu Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e şunları söyleyerek memnuniyetini dile getirecekti:

– Annem-babam Sana feda olsun; Sen, ne kadar da kerimsin! Bugüne kadar ben, hep Seninle harp ettim ama kendisiyle harp edilenlerin en hayırlısı yine Sensin! Daha sonra Seninle oturup güven iklimine girdim; gördüm ki semtine uğrayanlara güven dağıtanların da en hayırlısı da yine Sensin!

Belli ki bu iltifat, onun hoşuna gitmişti. Bunda bir yönüyle hakkı da vardı; zira kendisi problem etmese de, bazıların aklına bunlar gelecek ve ‘*Dünkü Mekke lideri Ebû Süfyân’ın bugün düştüğü hallere bakın*’ diyerek onu rencide edecek sözler sarf edeceklerdi. Şimdi ise Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ebû Süfyân ailesinin farklılığını ortaya koyacak bir adım atmış ve kem sözlerle onu rencide etmesi muhtemel kişilerin ağzını kapatacak böyle bir adımla onun da gönlünü alacak bir cemilede bulunmuştu. Habîb-i Zîşân Hazretlerine şöyle dua ediyordu:

– Allah (celle celâlühu) Sana, hayr-ı kesiriyle mukabelede bulunsun!¹²⁵

Sonraki Yıllar

Bir gün Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu, Mekke yakınlarında bulunan ve *Kudeyd* adıyla anılan yerdeki *Menât* putunu yıkmak için tavzif edecek ve o da gidip

¹²⁵ Bkz. İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, 2/14; İbn Abdilber, *İstîâb*, 2/714

yıllarca önünde temenna durduğu bu putu, pişmanlık ve intikam duygularıyla karışık bir itizar, aynı zamanda içten gelen bir huzur duyguları içinde yerle bir edecekti.¹²⁶

Huneyn'den sonra Efendiler Efendisi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu, *Muğîre İbn Şu'be* ile birlikte *Tâif* e gönderecek ve *Sakîflilerle* görüşerek anlaşma yapmalarını talep edecekti.¹²⁷ Kelime-i tevhidi söyleyerek Müslüman olduklarını ilan eden *Tâif* halkının o güne kadar önlerinde temenna durdukları ve *Lât* olarak bilindiği halde *Tâğiye* adını verdikleri putu yıkma görevini de yine aynı ikili üstlenmişti.¹²⁸

Yeniden Medine'ye dönmek için yola koyulan Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Mekke valiliğine *Attâb İbn Esîd* adında ve yirmi bir yaşındaki genç bir ismi tayin etmişti.¹²⁹ Halbuki Hz. Attâb da fetih sonrasında Müslüman olmuştu. Hatta fetih günü Hz. Bilâl ezan okurken genç Attâb, yanında bulunanlara bu ezandan duyduğu rahatsızlığı ifade edecek ve babası Esîd'in bu günleri görmemesinden duyduğu mutluluğu dillendirecekti. Bunu görüp duyan Ebû Süfyân o gün onu uyarmış, yaptığıнын yanlış olduğunu ifade ettikten sonra dağ ve taşın konuşulan her şeyi Allah Resûlü'ne ulaştırdığını haber vermişti. Zaten Hz. Attâb da o gün Müslüman olmuş ve bu olayın akabinde yaşanan böyle bir haberleşmeden sonra huzura gelmişti.

Şu da bir gerçek ki, ne o gün ne de o günden sonra Ebû

¹²⁶ İbn Hacer, *İsâbe*, 2/179

¹²⁷ İbn Hişâm, *Sîre*, 5/226

¹²⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 5/227; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/181; Vâkâdi, *Kitâbü'l-Megâzi*, 1/391; İbn Hacer, *İsâbe*, 5/403

¹²⁹ Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/177; İbn Hacer, *İsâbe*, 6/530; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/144

Süfyân, böyle bir tavziften rahatsızlığını ifade edecek en küçük bir beyanda bulunacak ve daha düne kadar emrindeki bir delikanlı olan Hz. Attâb'a itaatte herhangi bir kusur göstermeyecekti. Halbuki bu, o günün telakkileri ve Ebû Süfyân'ın o güne kadar toplum nezdindeki konumu düşünüldüğünde kabullenilmesi zor bir husustu ve bu, Ebû Süfyân'ın büyüklüğünü ifade adına başlı başına bir husustu!

Yaklaşık yetmiş yıllık hayatını bir kenara bırakıp üzerine sünger çeken Ebû Süfyân, bundan böyle gelecek günlerini yepyeni bir Ebû Süfyân olarak yaşayacaktı. Sürekli el üstünde tutulan bir lider konumundan gelip ashab arasında sıradan bir Ebû Süfyân olarak ömrünün kalan günlerini geçirmek, bilhassa o günün telakkileri açısından sanıldığı kadar kolay olmasa da bu, onun için herhangi bir problem teşkil etmiyordu.

Bir aralık Efendimiz'in kâtipliğini de yapan Ebû Süfyân,¹³⁰ daha sonraları 'Arap'ın dört dâhisinden biri'¹³¹ olarak anılacak olan ve kendisi gibi ilk günlerden itibaren okuma yazma bilen oğlu Hz. Muâviye'yi de aynı görev için teklif edecek, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) de onun bu teklifini kabul ederek oğluna kâtiplik vazifesi verecektir.¹³²

Mekke'nin fethedilmesi, o güne kadar devam edegelen hicret uygulamasını da nihayete erdirmişti. Hicret sevabı-

¹³⁰ A'zâmî, M. Mustafa, *Küttübü'n-Nebî*, 39

¹³¹ Bu dört dahinin diğer üçü ise, *Amr İbnü'l-Âs*, *Muğîre İbn Şu'be* ve *Ziyâd İbn Ebîh*'tir. Bkz. İbn Abdilberr, *İstîâb*, 4/1446; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/58

¹³² Bkz. Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe*, 168; İbn Hibbân, *Sahîh*, 16/189; Beyhakî, *Sünen*, 7/140; Zehebî, *A'lâm*, 3/123. Bazı kaynaklardan hareketle Hz. Muâviye'nin kâtiplik yaptığı ancak bu kâtipliğin vahiy kâtipliğinden daha çok diplomatik bir hüviyet arz ettiği anlaşılmaktadır. Bkz. İbn Abdilberr, *İstîâb*, 3/1420; İbn Hacer, *İsâbe*, 2/193; İbn Kuteybe, *Kitâbu'l-Mearif*, 152, 153

nı elde edebilmek için bundan böyle halis bir niyet ile Allah yolunda mal ve canla koşturmaya ihtiyaç vardı. Onun için Ebû Süfyân da, zaman zaman Medine'ye geliyor ve Efendiler Efendisi'nin huzur ikliminden doyasıya istifade etmek istiyordu. Hz. Abbâs, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin de hazır bulunduğu bir mecliste, *Âsım İbn Sayfiyy*, *Amr İbn Ebî Sayfiyy*, *A'cem İbn Süfyân* ve *Ali İbn Sa'd* gibi isimlerin ilk defa huzura gelişlerine şahit olacaktı.¹³³ Yine böyle bir gelişinde, *Necrân*lılarla yapılan anlaşmaya da şahit olmuş ve bundan sonra Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu, *Necrân*'a emir tayin etmişti.¹³⁴

Ancak zaman daralmıştı; semalar ötesinden davet gelmiş ve Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), çoktan ashabıyla vedalaşmaya başlamıştı. Nihayet gün geldi ve Efendiler Efendisi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de, kendisinden önceki peygamberler gibi *Rafîk-i A'lâ*'ya yükseliverdi. İşte o gün Ebû Süfyân, Allah Resûlü'nün valisi olarak *Necrân*'da bulunuyordu.¹³⁵

Efendiler Efendisi'nin ebedî âleme yürümesi onun için de ayrı bir hicrandı ve daha sonra Ebû Süfyân, Mekke'ye gelecek ve bir miktar daha burada ikamet ettikten son-

¹³³ Bkz. Hamîdullah, *Vesâik*, 135

¹³⁴ İbn Hacer, *İsâbe*, 3/413, 5/336; İbn Abdilberr, *İstîâb*, 2/714; Hamîdullah, *Vesâik*, 176, 179 Bazı rivayetlerde onun, Cüreş şehrine vali tayin edildiği ifade edilmektedir.

¹³⁵ İbn Abdilberr, *İstîâb*, 2/714; İbn Hacer, *İsâbe*, 3/413; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, 2/14. Bazı rivayetlerde Efendimiz'in irtihal ettiği gün Ebû Süfyân'ın Mekke'de olduğu, diğer bazıları ise Yemen taraflarında görevli bulunduğu ifade edilmektedir. Bkz. İbn Abdilberr, *İstîâb*, 2/714. Bütün bunlara ilave olarak Ebû Süfyân'ı *Necrân*'a vali olarak atayan kişinin Halife Hz. Ebû Bekir (radiyallahu anh) olduğu da gelen bilgiler arasındadır. Şu bir gerçek ki Hz. Ebû Bekir (radiyallahu anh), Ebû Süfyân'ın valilik alanını genişletecek ve daha genel bir alanda hizmet etme imkânı verecektir.

ra yeniden Medine'ye dönerek kalan ömrünü burada geçirecekti.¹³⁶

Bu sıralarda onun, dinden dönen *Zü'l-Himâr* gibi bazı mürtedlerle karşılaştığı ve onlarla savaşarak, kible değiştiren bu türlü oynak tiplerle ilk kez onun mücadele verdiği ifade edilecektir.¹³⁷

Hulefâ-i Râşidîn Dönemi

Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) irtihali sonrasında gündeme gelen hilafet meselesine o da müdahil olacaktı. Ancak o, eskiye ait bütün telakkileri bir kenara bırakmış olarak Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) sonrasında hilafet işlerini deruhte edecek kişi olarak Hz. *Ali*'yi görüyor¹³⁸ ve onun kapısını aşındırarak gelişmelere müdahil olmasını istiyordu.¹³⁹

Bu sırada ismi öne çıkan ve bir taraftan da kendisine beyat edilmeye başlanan Hz. Ebû Bekir'in, bu işin üstesinden gelemeyeceğini düşünüyor, mensup olduğu kabile itibariyle onun hilafet makamını götüremeyeceğini söyleyerek, özellikle *Ümeyyeoğullarına* seslenip bu işi *Hâşimoğullarından* Hz. *Ali*'nin üstlenmesi gerektiğini ifade

¹³⁶ Efendimiz'in irtihali sırasında onun Mekke'de olduğu ve bu sırada Negrân'da, âmil olarak Amr İbn Hazm'ın bulunduğu yönünde de bilgiler vardır. Her iki bilgi için de Bkz.: İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, 2/14

¹³⁷ Bkz. İbn Kesir, *Tefsîr*, 8/115

¹³⁸ Bkz. Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/237. Onun bu tavrına rağmen özellikle Şiiler, Ebû Süfyân hakkında olumsuz bir tavır takınmakta, neredeyse Müslüman olmadığını ve kalan ömrünü nifakla geçirdiğini söyleyecek kadar da ileri gitmektedirler.

¹³⁹ Aslında onun bu tavrı, ataları *Ümeyyeoğullarıyla Hâşimoğulları* arasında tarihte yaşanmış hadiseleri artık önemsemediğini göstermektedir. Zira Ebû Süfyân'ın eski mantığına göre onun bugün, *Hâşimoğullarından* birisini desteklemesi mümkün değildir. Demek ki İslâm, eskiye ait bütün günahları temizlediği gibi onu, yanlış telakkilerden de kurtarmış, yepyeni bir Ebû Süfyân haline getirmişti.

ediyordu.¹⁴⁰ Gerekçesi de, Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh)'ın mensup olduğu Teymoğullarının, Kureyş kabileleri arasındaki konumunun, diğerlerine nispetle zayıf durumda olmasıydı. Bu konumu, diğer kabilelerin kabullenmesinde bir zorluk olarak görüyor, bunun idarede bir zaafiyet oluşturacağından hareketle bundan sonra ortaya konulacak yönetim şeklini kabullenmede eksiklik olmaması için hilafeti, Efendimiz'in de mensup olduğu Hâşimoğullarından birisinin yürütmesi gerektiğini düşünüyordu.

Ancak Ebû Süfyân'a yükselen en büyük itiraz, bizzat Halife olarak aday gösterdiği kişiden gelecekti; onun bu ısrarı karşısında Hz. Ali çıkacak ve ona şunları söyleyecekti:

– Ebû Süfyân! Vallahi de senin bu yaptığın, fesat ve fitneden başka bir şey değildir; İslâm ve Müslümanlara düşmanlıktır! Bize göre de bu işin sahibi Ebû Bekir'dir!¹⁴¹

Ebû Süfyân için mesele artık bitmişti ve genel kabulün Hz. Ebû Bekir'in hilafeti istikametinde cereyan ettiğini görünce bu ısrarından vazgeçecek ve gelip yeni Halife Hz. Ebû Bekir'e beyat edecekti.

Bütün bu gelişmeler, sadece o an için gelişmekte olan süreç hakkında her birisinden tezahür eden farklı görüşleri ifade ediyordu ve Halife tayin edilir edilmez mesele kapanacaktı; artık herkes yeni yönetime itaatini bildirmiş ve farklı görüşler de tarih olmuştu. Hatta hilafet konusunda kendisine muhalefet etmiş olmasına rağmen Halife Hz.

¹⁴⁰ Bkz. Belâzurî, Ensâb, 1/588. Halbuki Ebû Süfyân gibi bir isim, eskiye ait telakkileri üzerinden atamamış olsaydı, Hz. Ali gibi Hâşimoğullarından bir Halife yerine Ümeyyeoğullarından başka bir alternatifi gündeme getirir ve tercihini, onun seçilmesi istikametinde kullanırdı. Taberî, *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/237

¹⁴¹ Bkz. Taberî, *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk* 2/237; İbn Abdilber, *İstîâb*, 3/974, 4/1679

Ebû Bekir (radiyallahu anh), Ebû Süfyân'ın oğlu *Yezîd*'i de birinci dereceden devlet memuru tayin edecek, çok geçmeden ve Hz. Ömer'in de ısrarıyla ona sancağı teslim ederek kumandan olarak öne çıkaracaktı.¹⁴² Dahası da vardı; Halife Hz. Ebû Bekir'in *Şam* bölgesi istikametinde çıkardığı ordunun başında, Ebû Süfyân'ın oğlu Hz. *Yezîd* bulunurken, bu ordunun bir kanadını da yine onun bir diğer oğlu Hz. *Muâviye* kumanda ediyordu.¹⁴³ Bütün bu tercihler, bir yandan Ebû Süfyân için büyük bir onur anlamına gelirken diğer yandan onun, başlangıçta itirazı olsa da daha sonraları itibariyle hilafet makamıyla ilgili herhangi bir problem yaşamadığını göstermekteydi.

Oğullarını da kendisi gibi dirayetli yetiştirmişti; aynı zamanda onlar, sevk ve idare olarak büyük bir kabiliyete sahiptiler. Zaten Hz. Ömer de, genel uygulamasının aksine onları sırf bu özelliklerinden dolayı öne çıkarmak istiyordu. Ancak onlar, her şeye rağmen büyüklerine karşı saygıdan iki büklüm idiler; orduyu uğurlamak için Medine'nin dışına kadar çıkacak olan Halife Hz. Ebû Bekir'in, yürüyerek kendisine eşlik ettiğini görünce kumandan *Yezîd*, büyük bir hicap duyacak ve saygısından dolayı Halife'yi atına bindirip kendisi yürümek isteyecekti:

– Böyle olmaz; ya ben ineyim, ya sen de bin, diye Halife Hz. Ebû Bekir (radiyallahu anh)'e ısrar edince de:

– Hayır! Ne ben bineceğim, ne de sen ineceksin, cevabını alacaktı.¹⁴⁴

¹⁴² İbn Abdilber, *el-İstîâb* 2/794, 4/1575; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 4/98.

¹⁴³ Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/331

¹⁴⁴ Abdurrezzak, *Musannef*, 5/199; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 22/231; Beyhakî, *Sünen*, 9/89, 90

İlerleyen yaşına rağmen Suriye fethini gerçekleştiren ordunun içinde o da bulunuyordu.¹⁴⁵ Şam'ın fethi sırasında onun büyük oğlu Hz. *Yezîd*, şehrin kapısını tutmuş, kardeşi Hz. *Muâviye* de öncü kuvvetlerle birlikte ilerliyordu.¹⁴⁶ Fethin başkumandanı Hz *Ebû Ubeyde*, *Hıms* seferine çıkmadan önce şehrin idaresini Ebû Süfyân'ın oğlu Hz. *Yezîd*'e bırakacak ve arkada bıraktıklarından emin olarak yeni bir cepheye doğru ilerleyecekti.¹⁴⁷

Hz. Ebû Bekir (radiyallahu anh)'ın hilafeti döneminde *Necrân* âmilliği (zekât görevlisi) görevini de devam ettirecek olan Ebû Süfyân'ın hayatı, bundan böyle hep Allah rızasını talep yolunda geçecek, hatta bu yolda o, sadece bir fert olarak değil, aile fertlerinin hepsiyle birlikte cepheden cepheye yürüyecekti.

Ölümsüzlük Bestesi Yermûk

Hicretin üzerinden on üç yıl geçmişti; yetmiş altı yılını geride bırakmış olmasına rağmen yılların tecrübeli lideri o gün, sol kanadını oğlu *Yezîd*'in idare ettiği ordunun bir neferi olarak *Bizans* ordularına karşı savaşa gidiyordu.¹⁴⁸ Daha doğru bir ifadeyle, sadece savaşa değil, eli kılıç tutanları cesaretlendirip savaştırmak için er meydanlarında insanları savaştırmaya gidiyordu! Zira o gün Ebû Süfyân, İslâm

¹⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 1/452; 2/38; 6/144; İbn Hacer, *İsâbe*, 3/414

¹⁴⁶ Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/446

¹⁴⁷ Bkz. İbn Abdilberr, *İstiâb*, 2/794; Belâzurî, *Fütûhü'l-Büldân*, 1/155

¹⁴⁸ O gün Yermûk'ün başkumandanı Hâlid İbn Velid idi ve Hz. Ebû Süfyân'ın diğer oğlu Hz. *Muâviye* de, Hz. Hâlid ordusunun sol kanadını idare eden Hz. *Yezîd*'in sancağını dalgalandırıyor. Bkz. Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13/120; İbn Abdilberr, *İstiâb*, 4/1678; İbn Hacer, *İsâbe*, 3/414

askerlerini savaş için teşvik eden en önemli isimlerden birisiydi. Daha savaş başlamadan önce bir araya gelen komutanların istişare hey'etine o da katılacak ve onlara:

– Bundan sonra ben, bir daha savaş için bir araya gelen böyle bir toplulukla meşveret edecek kadar yaşayacağımı sanmıyorum, diyerek, Rûm orduları karşısında İslâm askerlerini üç kısma ayırmalarının daha isabetli olacağı şeklinde nasihatlerde bulunacaktı. O gün ordunun başında bulunan Hz. Hâlid, Ebû Süfyân'ın verdiği bu taktiği uygulayacak ve yine onun da başını çektiği önde gelen isimlerin katkısıyla askerlerin motivasyonunu doruk noktasına çıkarıp iki yüz kırk bin Rûm askerine büyük bir hezimet yaşatacaktı.¹⁴⁹

İki oğluyla cepheye adını nakşeden Ebû Süfyân'ın yanında o gün, hanımı Hz. *Hind* ve kızı Hz. *Cüveyriye* de vardı; eski günlerine kefaret ararcasına cephenin hakkını veriyor ve İslâm adına büyük fedakârlıklara imza atıyorlardı.

Yermûk günü Ebû Süfyân, İslâm askerlerini Allah yolunda cihada teşvik eden en önemli isimlerden birisiydi; her fırsatta onlara sesleniyor ve Allah düşmanları karşısında savaşın hakkını vermelerini istiyordu. Bir tarafta *Mikdâd İbn Esved*'in okuduğu cihad ayetleriyle meselenin önemini yeniden hatırlayan İslâm askerleri, diğer tarafta Ebû Süfyân'ın çıkışlarıyla cesaretlenecek ve üstesinden gelinmez bir kıvama kavuşacaklardı. O gün cephede onu dinleyenler, geri döndüklerinde şu ifadelerini nakledeceklerdi:

– Ey Müslümanlar topluluğu! Sizler Arapsınız; ancak şu anda Acem topraklarında ehliniz ve beldenizden ayrı,

¹⁴⁹ İbn Kesîr, *Bidâye*, 7/6, 7

Emîri'l-Mü'minîn ve Müslümanların yardımından da uzakta bulunuyorsunuz. Allah'a yemin olsun ki, aynı zamanda sayıca çok ve güç itibarıyla de zinde, size karşı da hınç dolu bir orduyla karşı karşıyasınız! Aynı zamanda siz, onların canlarını yakmış, kadınlarıyla beldelerine de acı salmış bulunuyorsunuz! Vallahi de yarın Allah'ın hoşnutluğunu kazanmanız da bunların elinden sağ salim kurtulmanız da, en kötü şartlarda bile yürekten onlara karşı koymanıza ve sabır gücüne dayanmanıza bağlıdır! Dikkat edin; bu, devam edip duran bir sünnettir! Dünya aranızda ve sizinle emîri'l-mü'minîn ile Müslümanların arasında nice çöl ve uzun uzadıya devam edegelen topraklar var! Burada, sabır ve Allah'ın vaat ettiğiinden başka sizi düzlüğe çıkaracak herhangi bir güç de yoktur; en hayırlı dayanak da şüphesiz O'dur. Kılıçlarınızla kendinizi ortaya koyup birbirinizle yardımlaşın; ta ki sağlam kaleler gibi olun!

Er meydanındaki leventlere bu nasihatleri yapan Ebû Süfyân, ardından hanımı Hind ve kızı Cüveyriye'nin de aralarında bulunduğu kadınların arasına gidecek ve onlara da benzeri uyarılarda bulunacaktı. Allah yolunda mücahede konusunda o kadar duyarlıydı ki, yeniden askerlerin yanına gelecek ve onlara bir kez daha şöyle hitap edecekti;

– Ey İslâm cemaati! Gördüğünüz gibi artık düşmanla karşı karşıyasınız; unutmayın ki, Resûlullah ve Cennet önünüzde sizi beklerken, Şeytan ve Cehennem ise aranızda fırsat kolluyor!

Daha sonra kadınlara da şu uyarıda bulunacaktı:

– Bugün kimi arkasını dönüp de kaçarken görürseniz,

geri dönecekleri âna kadar şu taşlarla onlara saldırıp hadlerini bildirmekten geri durmayın!¹⁵⁰

Mutlak zafer adına önüne gelen herkesi uyaran Ebû Süfyân, bir aralık saflardaki dağınıklığı görünce oğlu Yezîd'in yanına gelecek ve ona da şu nasihatte bulunacaktı:

– Ey oğulcuğum! Öncelikle takvâ ve sabır gücüne dayan! Şu vadide bulunan her bir insanın hepsi de savaş meydanının hakkını veriyor; öyleyse sen ve senin gibi insanların sorumluluğunu üzerine alanların hali de ona göre olmalı! Baksana, bunların hepsi de, sabır ve nasihat konusunda insanların en liyakatli olanları. Allah'ın çizdiği sınırların dışına çıkmaktan korkarak takva çizgisini asla terk etme ve sakın ola ki, savaşırken ortaya koyacağın sabır ve elde edeceğin sevaplar konusunda onlardan geri durma! İslâm düşmanlarına karşı cesaret konusunda en önde sürekli sen ol!¹⁵¹

Bir aralık Bizans'ın can havliyle saldırdığı demlerde arkadaşları arasındaki dağılmayı görünce üzülecek ve:

– Benî Asfar'a da ne oluyormuş, diyerek gördüklerine bir anlam veremediğini söyleyecekti. Bu arada, omuz omuza savaştığı İslâm birliklerinin yanına da giderek onların moralini yükseltmeye çalışacak ve savaşın en çetin anlarında onlara şunları söyleyecekti:

– Allah.. Allah! Unutmayın ki sizler, İslâm'ın cengâverleri, Arapların iftihar kaynağı mücahidler ve İslâm'ın da

¹⁵⁰ Bkz. İbn Kesîr, *Bidâye*, 7/8 vd. Gerçekten de o gün kadınlar, askerlerden geriye durmak isteyenleri karşılayacak ve onlara:

– Bizi bu insafsız Acemlere bırakıp da nereye gidiyorsunuz, diye çıkışarak yeniden savaş meydanına dönmelerini temin edeceklerdi. Bkz. İbn Kesîr, *Bidâye*, 7/14

¹⁵¹ İbn Kesîr, *Bidâye*, 7/14

Ensârisınız; bunlara gelince onlar, Rûm çocukları ve küf-rün askerleri değil mi!

Daha sonra da ellerini kaldıracak ve:

– Allah’ım! Bugün, Senin günlerinden bir gün; ne olur Allah’ım! Kullarının üzerine nusret ve yardımını indir, diye yalvaracaktı.¹⁵²

Nihayet düşman safları yarılıp da Bizans askerlerinin dağıldığını görecek ve bu sefer de şu cümlelerle sevincini paylaşacaktı:

– Zaten Benî Asfar’ın oğulları, krallar gibidir; hem de Rûm kralları! Onlarda yiğitlik ve erkeklik yoktur!¹⁵³

Saîd İbn Müseyyeb’in babasından naklettiğine göre, bir aralık Yermûk’te derin bir sessizlik olmuştu; o gün bu derin sessizliği yırtan sadece yanık ve gür bir ses duyuluyordu:

– Ey Allah’ın yardımını! Ne olur, yetiş imdadımıza!

Sesin geldiği cihete yönelen gözler, karşılarında Ebû Süfyân’ı göreceklendi; tam bir teveccühle Rabbine yönelmiş, yürekte bir iltica ile O’ndan inayetini talep ediyordu!¹⁵⁴

Bir gözünü yıllar önce *Tâif*’te bırakan Ebû Süfyân’ın diğer gözü de o gün Yermûk’te kalacaktı. Başına gelen bütün bu olumsuzluklara karşı dişini sıkıyor ve sabrediyordu; zira biliyordu ki Allah (celle celâlühü), sabırla karşıla-dığı takdirde kaybettiği iki gözüne mukabil ona cenneti verecekti.¹⁵⁵ Artık o, bundan sonraki on iki yıllık hayatını,

¹⁵² Taberî, *Târihu’l-Ümem ve’l-Mülûk*, 2/336; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 2/106; İbn Kesîr, *Bidâye*, 7/9

¹⁵³ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, 3/189; İbn Abdilberr, *İstiâb*, 4/1679

¹⁵⁴ Bkz. Taberî, *Târihu’l-Ümem ve’l-Mülûk*, 2/336; İbn Hacer, *İsâbe*, 3/414; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 2/106; İbn Kesîr, *Bidâye*, 7/9

¹⁵⁵ Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem)’in naklettiği kudûsî bir hadiste Cenâb-ı Mevlâ,

ancak kendisine rehberlik yapan bir hizmetçisinin yardımıyla sürdürebilecekti.¹⁵⁶

Hız. Ömer'in hilafeti altında devam eden günlerden birisinde Hız. Ebû Süfyân, cepheden cepheye koşup İslâm adına büyük fetihler gerçekleştiren oğlu Hız. Yezîd'in ölüm haberiyle sarsılacaktı; *Amvâs*'ta karşılaşılan tâunda başkumandan Hız. *Ebû Ubeyde*'nin vefatından sonra yerine tayin edilen Hız. *Muâz İbn Cebel* de şehîd olmuş, yerine başkumandan olarak Ebû Süfyân'ın oğlu Hız. Yezîd tayin edilmişti. Ancak hızla yayılan hastalık, onu da pençesi altına almıştı ve çok geçmeden o da ebedî âleme intikal etmişti.¹⁵⁷ Belki de bu haberi alan Hız. Ebû Süfyân, bir baba olarak oğlundan ayrı kalışına üzülse de, Resûlullah davasına bir aile ferdini kurban vermekten dolayı da sürûr duyuyordu.

Taziyyede bulunup acısını paylaşmak isteyen Halife Hız. Ömer, şehîd olan oğlu Yezîd yerine kumandan olarak diğer oğlu Hız. Muâviye'yi tayin ettiğini söylediğinde, çocuğu böyle bir makama layık görülecek her baba gibi o da çok sevinmiş ve Halife'ye minnet duyguları içinde teşekkür etmişti.¹⁵⁸

Diğer taraftan hanımı Hind ile birlikte oğulları Hız. Muâviye'yi karşısına alacak olan Ebû Süfyân, onunla uzun uzadıya konuşacak ve her halükârda vazifesinin hakkını vermesi gerektiğine dair tembihlerde bulunup nasihat ede-

---

"Kulumu, iki gözünü kör etmekle imtihan ettiğim zaman sabrederse, gözlerine karşılık cenneti veririm." müjdesini vermişti. Bkz. Buhârî, *Merdâ*, 7; Tirmizî, *Zühd*, 58; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 3/144

¹⁵⁶ Bkz. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 2/14; 3/189

¹⁵⁷ İbn Abdilberr, *İstiâb*, 2/794; 4/1575, 1576; İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/405; İbn Kesîr, *Bidâye*, 7/95

¹⁵⁸ Belâzurî, *Fütûhü'l-Büldân*, 1/167; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/332; İbn Abdilberr, *İstiâb*, 3/1416; Abdurrezzak, *Musannef*, 5/456

cekti. Bunu yaparken oğlu Hz. Muâviye'ye, kendilerinden önce koşup da İslâm'a icabet eden Muhâcirleri misal gösteriyor ve asla onların çizgisinden ayrılmaması gerektiğini tembih ediyordu.¹⁵⁹

Veda Zamani

Yılların yükünü üzerinde taşıyan bedeni yorulmuş ve yaşı da bir hayli ilerlemişti ama yine de ilerleyen bu yaşına rağmen cephelerin adamı olmaya devam ediyordu Hz. Ebû Süfyân.

Hanımı Hind ile birlikte Şâm'a gelmiş ve burada bulunan oğulları Hz. Muâviye'yi ziyaret edip Medine'ye geri dönmüş-tü. Onun için bu, dünya adına yaptığı son seyahati ifade ediyordu. Zira Ebû Süfyân, ebedi seyahate çıkmak ve uğrunda hırz u cân eylediği Allah Resûlü'ne kavuşmak üzereydi.

Hicretten bu yana tam otuz iki yıl geçmişti ve bu kadar yoğun hadiseleri bir ömre sığdıran Ebû Süfyân da, artık ebedî âleme yürümek üzereydi. Hilafet makamında o gün, yakın akrabası olan Hz. Osman bulunuyordu ve Hz. Ebû Süfyân, onun hilafeti zamanında Medine'de vefat edecekti.¹⁶⁰ Namazını, bizzat Halife Hz. Osman kıldırarak ve Mekke'nin dirayetli reisi Ebû Süfyân da, Medine mezarlığı Cennetü'l-Bakî'ye emanet edilecekti.

Vefat ettiğinde Hz. Ebû Süfyân, seksen sekiz yaşındaydı.¹⁶¹

¹⁵⁹ Bkz. Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 2/80; İbn Abdірabbih, *el-Ikdü'l-Ferid*, 1/2

¹⁶⁰ O'nun, hicrî otuz bir, otuz üç ve otuz dördüncü yıllarda da vefat ettiğine dair bilgiler vardır. Bkz. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 2/14; 3/9, 189; 6/145; İbn Hacer, *İsâbe*, 3/414; İbn Abdilberr, *İstiâb*, 4/1677

¹⁶¹ Doksan üç yaşında olduğuna dair de bir bilgi vardır. Bkz. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 2/14; İbn Hacer, *İsâbe*, 3/414